

İ N S A N

AYLIK FİKİR VE SANAT MECMUASI

Sayı : 8	İ İkinci kânun 1939	Cilt 2
----------	---------------------	--------

İdeolog Namık Kemal
Namık Kemal, yahut manzum nesir
Münevverler karşısında Namık Kemal
Edebiyatımızda halk edebiyatının
tesirleri

İnsan eli

Osmanlı maliyesi ve ecnebi sermaye
Eski eserler hakkında düşünceler

Yahya Kemal için gazel
Şiir: } Kiraz ayı geliyor
Işık, gökten toprağa
Ulu Tanrı sen beni
Şarkımız

Umumî bilgi teorisi hakkında
Dirilen şehir (Roman)
İçtimaî teşekkülün temeli (İş)

Hilmi Ziya Ülken
Sabahattin Eyüboğlu
Muazzez Kaptanoğlu

Pertev Boratav
Suut Kemal Yetkin
Sıtkı Yırcalı
Rıfkı Melûl Meriç

Rıfkı Melûl
Bedri Rahmi
Miraç Katırcıoğlu
»
Sabahaddin Kudret

Yunus Kâzım
Jules Romain
Hilmi Ziya Ülken

Kronikler:

Nurullah Ataç: Altan Sunar — Bridgman, Yeni fiziğin mantı-
ğı hakkında: Nusret Pakalın — Bitaraf münekkid, İki mizah:
Sabahattin Kudret — Namık Kemal ve İbret gazetesi: H. Z.
Ülken — Maksim Gorki: Aşk rüyası: H. Z. Ülken.

İSTANBUL
BAŞARI BASIMEVİ
1939

MÜESSİSLERİ:

Nurullah Ataç — Hilmi Ziya Ülken
Sabahattin Eyüboğlu — Muzaffer Şerif

SAHİBİ VE MÜDÜRÜ

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Müracaat yeri: Remzi Kitabevi.

Abone şeraiti: Seneliği 3 lira, altı aylığı 150 kuruş

T. C. ZİRAAT BANKASI

Kuruluş tarihi : 1888

Sermayesi : 100,000,000 Türk Lirası

Türkiyenin her tarafında teşkilâtı Ecnebi memleketlerin mühim ticari merkezlerinde muhabirleri vardır.

Zirai ve ticari bütün Banka muamelelerini yapar.

Şube ve ajans adedi : 262

Para biriktirenlere 28,800 lira ikramiye verecek

Ziraat Bankasında kumbaralı ve ihbarsız tasarruf hesaplarında en az 50 lirası bulunanlara senede 4 defa çekilecek kur'a ile aşağıdaki plâna göre ikramiye dağıtılacaktır

4	Adet	1,000	Liralık	4,000	lira
4	»	500	»	2,000	»
4	»	250	»	1,000	»
40	»	100	»	4,000	»
100	»	50	»	5,000	»
120	»	40	»	4,800	»
160	»	20	»	3,200	»

DİKKAT: Hesaplarındaki paralar bir sene içinde 50 liradan aşağı düşmiyenlere ikramiye çıktığı takdirde % 20 fazlasile verilecektir.

Kur'alar senede 4 defa, 1 Eylül, 1 Birincikânun, 1 Mart, 1 Haziran tarihlerinde çekilecektir.

İ N S A N

Sayı — 8

1 İkincikânun

Yıl — 1

İdeolog Namık Kemal

— Hilmi Ziya ÜLKEN —

Namık Kemal, Tanzimat çığrını tamamlayan mütefekkirlerin başında gelir. Şiir, tiyatro, roman, hikâye, tenkid gibi nazm ve nesrin bütün şekillerile, o daima yeni mefhumlar getirmeye çalıştı.

Tanzimatın müdafaa ettiği «hukukî müsavat» fikri, ancak Fransız inkılâbının ve onu takip eden nasyonalizmin prensiplerile tamamlandığı zaman mana alacaktı. Namık Kemalde **hürriyet**, **millet** ve **vatan** mefhumları bizim için büsbütün yeni mefhumlardır. İslâm dünyasına bağlı olan Osmanlı saltanatı bu mefhumlara yabancısıdır. Eski âlemde **hür** ve **hürre** azadlı köleye denirdi. Millet, İslâm vahdeti demektir: Milleti islâmiye. Bîlâkis aslında ümmet, bir anadan gelenler mânasına nesil ve kavmiyet ifade eder (1). Eski âlemde **vatan**, içinde doğulan şehir veya kasaba demektir. Bu kelimelere tamamen yeni manalar veren, onları âdeta baştan imal eden Namık Kemaldir.

O, Ziya Paşa ile beraber bir nevi rölativizm'i ve tekâmülcülüğü müdafaa etti. Yeni dünyanın kıymetlerini kabul edebilmek için kıymetlerin izafiliğini müdafaadan başka çare var mıdır?

Değişmez fen mi vardır, müstakar eşya mı kalmıştır?..

Delili sabit olmuş binde bir dava mı kalmıştır?..

Bununla beraber o, Ziya Paşadan çok ilerdedir. Bu istihaleler karşı-

(1) Kemal bu kelimeyi de milletle müteradif olarak İslâm camiası manasına kullanır.

Çıkar âsarı rahmet ihtilâfı ümmetten.

sında tasavvufî bir hayret ve melâmete (1), bir nevi fatalizme düşmekten kendini alamıyan Ziya Paşaya mukabil, Namık Kemal yeni kıymetlere inandığını, ve onlar için «her ne bahasına olsa» mücadeleye gireceğini söylüyor.

Musırrım, sabitim tâ can verince halka hizmette

Fedakârın kalır ezkârı daim kalbi millette.

Tanzimatçılar keyfî idareye (autocratie) (2) nihayet vermek, ıslahat yapmak (réformisme), garp medeniyetini kabul ederek Avrupalılaşmak (modernisme), hukukî müsavatsızlık için mücadele ediyordu. Bütün bunlar modern manasile bir devlet zihniyetinin başlangıcıdır. Fakat Tanzimat saraya karşı Babiâli yi koymakla işi halletmiş olmadı. Babiâlinin, yani devletin de halka istinad etmesi lâzımdı. İşte Namık Kemal bunu yapmak istiyor.

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten

Halka dayanmak istiyen ideoloğ, yeni zihniyeti henüz saraya tamamen kabul ettirmeye muktedir olamıyan ve Âli Paşadan sonra tekrar sarayın nüfuzu altına giren Babiâliye karşı da dirsek çevirmeden çekinmiyor.

Görüp ahkâmı asrı münharif sıdkı selâmetten

Çekildik izzetü ikbal ile Babı hükûmetten

Ziya Paşa ise, yeni zihniyetin bu mağlûbiyetinden ye'se düşüyordu (3). Bu itibarla genç Türklerin hakikî rehberi olarak yalnız Namık Kemal görüyoruz.

(1) Melâmet (humiliation) tasavvufda vücudu mutlak karşısında insanın kendi hiçliğini duymasından ibaret haleti ruhiyedir ki vahdete ulaşmak, «beni ve seni» aradan kaldırmak için yoldur. Hayret de vücudu mutlakın tezadları cemedan cilveleri karşısında aklın izahtan âciz kalması halidir. Ziya Paşa, zamanındaki içtimâî tezaad ve tenakusların içinden çıkmayınca bu tasavvufî hayrete sığınıyordu:

Süphane men tahayyere fi sun,ihilûkul.

(2) Autocratie mutlaka zulüm (tyrannie) veya istibdat (despotisme) değildir. Çünkü âdilâne ve kanunî bir istibdat olabilir. Fakat autocratie gevşek de olsa, kanun harici ve keyfî hareket eder.

(3) Zaten Ziya Paşada asıl hâkim olan islâmî zihniyet idi. Ümidini kesiyor.

Onun getirdiği mefhumlar bugüne kadar bir çok istihaleler geçirdi. Biz artık millet, hürriyet, vatan kelimelerinden onun anladığı manaları anlamıyoruz. Bununla beraber, içine girdiğimiz yeni dünyanın bütün mefhumları ondan başlar. Bundan dolayıdır ki Namık Kemale garblılaşıma yolunun ilk ideoloğu nazarile bakmak lâzımdır.

Patrie mefhumu garpta da çok yeni bir mefhumdur. Kelime, yakın zamana kadar içinde doğulan kasaba demekti. Bazan da yerleşilen yer manasına gelir.

La Patrie est partout où l'on est bien.

İlk çağda citoyen'lik muayyen bir sınıfın hakkı olduğu, köleler ve metekler bu haktan mahrum bulunduğu için vatan fikrinin doğmasına imkân yoktu (1). Sitelerin inkıraz devrinde **dünya hemşeriliği** fikri hâkimdi (2) Ümmet devrinde ise beynelmilel, tecanüssüz büyük camialarda vatan fikri yoktur.

Orta çağda toprak köleliği, ücretli askerlik (mercenaire), memleket değiştirmek vatandaşlığın teşekkülüne mani idi.

Modern manasile vatan fikri ancak monarşilerden sonra serf'liğin kalkması, herkesin arazi sahibi olması, mülk sahibi büyük bir sınıfın te-

Ve bu teessürle tasavvufa sığınıyor: «zira ki ne sen var, ne de ben var.» Fakat garbın teknik inkişafına hayran olmaktan kendini alamıyor:

Diyarı küfrü gezdim serteser kâşaneler gördüm

Dolaştım mülkü İslâmı, anda bin viraneler gördüm.

Bu harabinin önüne geçileceğine de kani değildir. Bir türlü teşekkül edemiyen yeni cemiyet inzibatı, ferdî hodkâmlığın ve sui istimalin önüne geçmiye imkân bırakmadığına kanidir. İdealizmini kaybeder ve ye'se düşer:

Milyonca çalan kûşei izzette serefraz

Üç beş kuruşu mürtekibin cayi kürektir.

(1) Métèque, ticaret kasdile siteye sonradan yerleşen, fakat citoyen hakkına malik olmıyan sınıftır ki, Atina ve Romada uzun mücadelelerden sonra bazı haklara sahip oldular.

(2) Cynique'ler kendilerini **dünya hemşerisi** sayıyorlardı. Zenon'dan itibaren bu fikir yayıldı. Romada hıristiyanlığın intişarı üzerine bu kozmopolitliğin tesiri oldu.

şekkülü ile beraber doğmuştur. Toprağı olmak, müşterek toprağı müdafaa etmek fikrini meydana getirdi.

Millî hududların teşekkülü, mütecanis kültürlü arazi ve mülk sahiplerinin müşterek menfaatlerinden gelen müşterek müdafaa endişesi, vatan fikrini ve vatanperverliği (patrotisme) doğurdu. **Vatanperverlik**, milliyetçiliğin hissî ifadesi halini aldı: Halka inmek, tarihe dönmek, toprağı bir nevi mukaddes, mistik kıymet atfetmek bu suretle romantikliğin düsturları idi: Almanyada Herder, Goethe, Schiller; Fransada Hugo, A. Chenier, Delacroix; İtalyada Mazzini, Leopardi bu romantik vatanperverliği terennüm ettiler.

Fakat bütün bu hareketlerin müşterek vasfı mütecanis bir kültür araştırmak, ve bunun köklerini hududları (toprak tasarrufuna ait zaruretlerle) çizili bir milletin tarihinden çıkarmaktı.

Namık Kemal bizde aynı hareketi temsil etmek istedi: Celâl mukaddimesinde Cromwel mukaddimesini taklid etti. Mevzularını tarihten aldı. İfadesinde romantikti. **Vatan** ve **millet** sevgilerini terennüm etti. **Hürriyet** kahramanlığı yaptı.

Fakat Namık Kemalde bu yeni mefhumlar normal içtimai karşılıklarını bulamadı. **Vatan** ın hududları islâm camiasına kadar uzanıyordu. **Tarih**, geniş islâm tarihi idi. Onda **ümme**t ve **millet** mefhumları birbirine karışıyordu.

Git vatan kâbede siyaha bürün
Bir kulun ravzai nebîye uzat.
Birini Kerbelâda Meşhede at,
Aç vatan koynunu İlâhına aç
Şühedanı çıkar da ortaya saç.

Namık Kemal de, bütün Tanzimatçılar gibi, esasta İslâm - Osmanlı, şekilde garblı idi (1). Vatan deyince İslâm dünyasını, millet deyince Osmanlı camiasını anlıyordu.

(1) Şekilde garblılık Tanzimata nazaran inkişaf etmiş olmakla beraber, yine şekil ve muhteva ikiliği devam eder. Gazaliden iktisad kanunları çıkarmak istiyen Ali Suavinin yanında Kemalin ne kadar ileri fikirler beslediği meydandadır. Onun İslâm kahramanlarına söylediği sözler yenidir: Salâhaddin, Celâl, Cezmi, ilh.. eski zihniyetle değil; Fransız inkılâbını idrak etmiş garblılar gibi konuşuyorlar.

Durur ahkâmı nusrat ittihadı kalbi millette
Çıkar âsarı rahmet ihtilâf reyi ümmetten.

Bununla beraber onda mütecanis bir Türk milletinin doğması arzuları **hadsî** olarak mevcuddu. Bu kuvvet onu hepsinin fevkine çıkarıyordu. İmparatorluktaki unsur ihtilâfı ve gayri mütecanis cemiyetten doğan ızdırabını ifade ediyor:

Memleket bitti, yine bitmedi hâlâ ben ü sen.

Kuvveti, bir «Müslüman Türk cemiyeti» nin tecanüsünü aramaya başlamasından, ve bunu garptan aldığı yeni fikirlerle, hürriyet, vatan, burjuvazi fikirleriyle perçinlemek istemesinden geliyordu (1). Fakat henüz mevcut cemiyet bu tecanüsten tamamen mahrumdu. Bundan dolayı garb milliyetciliğinden gelen fikirleri, hakikatte, İslâm ve Osmanlı romantizmini temsil etmekten başka bir şey yapmadı.

Namık Kemal'in içinde yaşadığı cemiyet **memur ve çiftçi** tabakalarından mürekkepti. Garpta millî inkılâpları hazırlıyan burjuva sınıfı teşekkül etmemişti. Kahramanlığını yaptığı **hürriyet** fikrinin Fransız inkılâbından sonra anlaşılan manasile kök salabilmesi için garptan gelen şekilleri tamamen eski, alaturka muhtevalarla doldurmaya mecbur oldu.

Onun bu ikilik buhranını kuvvetle duyduğu bir çok yazılarında seziyor. Tasviri Efkâr ve İbret gazetelerindeki makaleleri memlekette millî sanayiî inkişafı, Türk burjuvazisinin doğması için ne kadar şuurlu temennileri olduğunu gösterir.

İbret gazetesinde «Teşebbüsü şahsinin fıkdanından, şirket yapılamamak gibi memleketin yaralarından» bahseder. «Memleketimizde san'atileri götürmek için bir **fabrika** açılamamasında, ticareti ileri götürmek için bir **şirket** aktedilememesinde, serveti toplayıp henüz bir **Müslüman bankası** vücade getirilememesindeki illetleri» şerh ediyor. Şirket, fabrika ve bankanın halk teşebbüsile nasıl tesis edileceğini anlatıyor.

Namık Kemal iktisada ait makalelerinde tamamen liberalisttir. Zamanındaki iktisatçıların fikirlerinden mülhem olarak inhisarcılık ve müdahaleciliği tenkid eder. Hakikî hürriyetin ancak iktisadî hürriyetle, bunun da müstakil bir burjuva sınıfının teşekkülü ile mümkün olduğuna

(1) «Vatan yahut Silistire» de bazan coşarak: «O çarıklı Türklerdir ki her biri birer kahraman kesilip vatanın halâsına koşarlar» tarzında sözler söylüyor.

kanidir (1). Bundan dolaydır onu Meşrutiyeti hazırlayan mütefekkir saymakla beraber, Prens Sabahaddin müstesna, Meşrutiyetten sonra onun yolundan ayrıldıklarını, tenkid ve hücum ettiği iktisadî devletçilik yoluna girdiklerini unutmamalıdır (2).

Vatan fikri Namık Kemalden sonra bir çok safhalardan geçti. Tevfik Fikrette vatan insaniyetle birleşiyordu:

Milletim nevi beşerdir, vatanım ruyi zemin

Ziya Gökalpta vatan, Turancılık halini alıyor; yani ırk ve millet birbirine karışıyordu:

Vatan ne Türkiyedir Türklere ne Türkistan,
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan!

Bununla beraber hepsinde Namık Kemalden gelen bir cihet vardır: Onlar vatani bir **realite** değil, fakat **ideal** olarak alıyorlardı. Birisi onu medenî âlemle, insaniyetle, diğeri Türk dünyasının mükemmel şekliyle birleştiriyordu.

Kemalin iki cephesini ayırmak lâzımdır: 1 — Realist cephesi. Burada Kemal memleketin eksiklerini görüyor, ve onu tamamlamak için pratik yollar gösteriyordu. Eğer bu yolda lâzım geldiği kadar yürüyebilmiş olsaydı, şimdikinden belki daha az gürültülü bir isim bırakmış, fakat daha emin işler yapmış olacaktı. 2 — Santimental cephesi. Burada Namık Kemal bütün hayalciler (utopists) gibi samimî, hararetli ve taşkındır. Bu hararet - şüphesiz muhitte beliren yeni ihtiyaçları bir hedefe doğru toplaması bakımından değerlidir. Fakat aynı hararet imparatorluğa dahil unsurlara hürriyet vadetmek suretile, parçalanmak üzere olan Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasını kolaylaştıran âmillerden biri olmuştur.

Osmanlı devleti ana vatanın istihsal ve sermaye kifayetsizliği yüzünden, kendine tâbi olan memleketleri müstemleke gibi idareden âcizdi. Onları eski saltanat sistemile ve ordu kuvvetile tutuyordu. Bu yüzden, Namık Kemalın İslâm vahdetine hasret çeken vatan ideali realiteden ne kadar uzaksa, istibdada karşı bayrak gibi kullandığı hürriyet ideali de, ayrılmak için fırsat bekliyen milletlerin zihnine o kadar uygun geldi. Nitekim Meşrutiyetin ilk taraftarları Mısırlılar, Arnavudlar, Arablar ve bazı Azlıklar oldu.

(1) Mustafa Nihadın «Namık Kemal ve İbret gazetesi» adlı kitabında topladığı makalelere bakınız. (Remzi Kitabevi, 1938).

(2) Meşrutiyetten sonra iktisadî devletçiliği ilk müdafaa eden Metin gazetesi «İlmi servet» ve diğeri iktisadî eserler sahibi Akyiğit zade Musadır. Cavid, eskiler gibi tamamen liberalist idi.

Bütün buhran şu noktadan geliyordu: müşehhas realiteyi bir tarafa bırakıp mücerred mefhumların heyecanına kapılmak. Şüphesiz Namık Kemal'in fevkalâde samimî olan «vatan ideali» Türk münevverleri üzerinde büyük bir rol oynamıştır. Bu rol de (Anadolunun istihsal kifayetsizliği ve daha büyük bir bütün içinde tamamlanmak ihtiyacile) uzun müddet vatanın istinad noktasını uzaklarda aradıktan sonra, nihayet (İmparatorluğun parçalanmasile, zarurî olarak) merkeze dönmek olmuştur.

Kemal onu İslâm vahdetinde, Fikret insaniyetcilikte (Avrupada), Gök-alp Turanda aradı. Türk vatanperverliğinin bu üç mühim simasında bariz olarak görülen hayalperestlik boşuna değildir. Panislâvizm Rusların Büyük Petro devrinde en kuvvetli oldukları zaman, Pancermanizm 1870 den sonra Almanların en taşkın zamanında doğdu. Namık Kemal'in İslâmîci, Fikret'in insaniyetçi, Gökalpın Turancı vatanperverliği ise Türk cemiyetinin (Emperyalizm endişelerinden tamamen uzak olması lâzım-gelen) en zayıf devrinde doğmuştur.

Bunun sebebi şudur: söylediğimiz gibi, Osmanlı devletinde Ana vatanın (Metropol) istihsalı ve serveti kendine yetecek kuvvette değildi. Tâbi mıntakaları elinden tutamıyacak kadar zayıflamıştı. Bir taraftan onun metropoli tamamlıyan geniş bir Emperyalizm ile devam etmesi lâzımdı. Diğer taraftan mevcut imparatorluk, tıpkı İspanyol imparatorluğu gibi, parçalanmaya mahkûmdu. İşte bu mütenakız vaziyet bütün Türk cemiyeti değil, Türk ideoloğunu da mütenakız iki dava arasında bırakıyordu: 1) **Ana vatani aşan büyük bir vatan** hasreti, 2) Faik garb medeniyetini yeni fikirlerle beraber almak mecburiyeti.

Bundan dolayı Namık Kemal'de, Sabahaddinde, Fikrette, Gökaltpta zarurî olarak doğan **İslâm, Turan** veya **Osmanlı** vatani fikirleri muasır garb milletlerinin **hürriyet** fikrile çarpıştı. Biri ötekini nakzetti. Kemal'in İslâmî vatanından, yine kendi hürriyet mefkûresile bir çok ayrı vatanlar doğdu.

Nitekim bizde hakikî vatan fikri ancak İstiklâl harbinden sonra, mütecanis bir kültürle müşterek menfaatlerin müdafaası ihtiyacı uyandıktan sonra başlamıştır.

Namık Kemal'in hiç temas etmediği fikir «müsavat» fikridir. Tanzimatın hukukî müsavatından sonra, garpta anlaşıldığı manada bir içtimâî müsavata hemen hiç dokunulmamıştır (1). Kemal, halk deyince burju-

(1) Hüseyin Cahid, Meşrutiyetten evvel Serveti Fünunda neşrettiği bazı makalelerinde içtimâî müsavat fikrini hararetle müdafaa ediyordu: «Kanun nazarında müsavi olup servetce müsavi olmamanın Avrupada

vayı anlıyor, köylüyle şehirliyi sarahaten ayırıyor: «Ben köylü olmağı hiç arzu etmem. Niçin dostuma istediğim gibi hizmetten âcız kalayım. Niçin o senin nurdan dökülmüş ellerin çift sürsün, inek sağsın? Elhamdülillâh sağız.» [Akifden].

Görülüyor ki onda halkcılık fikri yalnız hürriyet idealinin hududu içinde 19 uncu asrın demokrat, rekabetçi ve parlâmentarist halkcılığını ifade eder. O, bütün milleti aynı gözle görmek, köylüye inmek, hulâsa içtimaî müsavat fikrinde toplayabileceğimiz muasır halkcılık değildir.

Bu mülâhazalar, devrini temsil eden ideolog Namık Kemal'in fânî tarafına ait. Fakat bütün büyük ideologlar gibi Namık Kemal'in de devrini aşan, ölmez bir tarafı var. Meselâ Rousseau'nun kendi devrini temsil eden cemiyet, aile, devlet fikirleri bugün artık muteber değildir. Fakat hürriyet kahramanı Rousseau, hiç olmazsa bir medeniyet dairesi içinde ölmez bir kıymet olarak duruyor. Namık Kemal otokrat idareye; (zulme, dalkavukluğa, sui istimale) karşı mücadelenin daha uzun müddet kendi dünyamızda mükemmel örneği olarak kalacaktır.

Muini zalimin dünyada erbabı denaettir

Köpektir zevk alan sayyadı biinsafa hizmetten.

başka bir mahzuru azimî de vardır. Meselâ bir köylü sefaletin en son derecesine düşerek ahır gibi bir kulübede fuhuş, zillet ve pislik içinde hep beraber yaşıyor. Halbuki bu köylü kanunen bir hakkı intihaba maliktir, ilh...».

Namık Kemal

Yahut Manzum Nesir

— Asıl edebiyat nesirdir —

— Yahya Kemal —

Namık Kemal, vatan, millet, hürriyet, insaniyet gibi yüksek mefhumlara nefisini feda etmiş olduğu için bu memlekette er geç heykeli dikilecek adamlardan biridir. Bu şerefi ondan esirgeyecek hiç bir Türk tasavvur edemiyorum. Millet karşısında en büyük kıymet fedakârlık olduğuna göre, Namık Kemal'in adı siyasî davaların, münakaşaların fevkindedir. Fedakârın evvelâ heykeli dikilir, sonra münakaşası yapılır. Cemiyetin saadetini şu veya bu nizamda görmek içtimaî fazilet meselesi değil, fikrî meziyet meselesidir. Hiç bir zümrenin ve hiç bir fikrî taassubun kölesi olmıyan Namık Kemal'in gayesi bütün vasıtalarla halka hizmetti:

« Musırrım, sâbitim tâ cân verince halka hizmette

Fedâkârın kalır ezkârı dâim kalbi millette

Denir bir gün gelir de sayei feyzi hamiyette

Kemal'in senki kabri kalmadıysa namı kalmıştır.»

Namık Kemal'in bu idealine dikilecek heykel, fikirlerinin ve eserinin tenkid edilmesine mâni değildir. Hattâ onun şöhretine yapılacak en büyük hizmet, hakikî kıymetinin meydana çıkarılmasıdır. Şöhretin devamını temin eden medhiyeden ziyade tenkididir. Edebiyat tarihi, medhiyeden zarar görmüş şöhretlerle doludur. Sadece medhedilmiş olan kıymetlerden bugün eser kalmamıştır. Büyük vatanperver Namık Kemal'i, «büyük şair», «büyük mütefekkir», «dâhî inkılâpçı» diye medhetmek kendisine çok bol üniformalar giydirmektir. Bu nevi medhiyeden ne medhedilen hayır görür, ne medheden, ne de medhi dinliyen. Bir kıymeti yanlış tanıtmak ona istemeden ihanet etmektir. Heykel önünde söylenecek sözleri kitap ve makale-

lerimize nakletmek yüzünden birçok millî kıymetlerimiz temelsiz kalmıştır.

Namık Kemal; Türk dünyasının yetiştirdiği büyük şairlerden değildir. Onu şair diye medhetmek hem kendisini, hem de şiiri yanlış tanıtmaktır. İşin garibi, Namık Kemal'e büyük şair demiş olanlar, diğer taraftan her manzum sözün şiir olmadığını söylemekten de geri durmamışlardır. Namık Kemal'in vatan kasidesi, meşhur rübâîleri, beyitleri ve mısraları şiir diye takdim edildikten sonra şiirin manzum nesirden başka bir şey olduğunu söylemek boştur. Bu manzumeler şiirse acaba nesir nedir? Gerçi ruhtan ruha heyecan taşımak şiirin hassaların biridir ve Namık Kemal'in mısraları bunu yapmıştır; fakat heyecan taşıyan her sözün şiir olması icap etmez ki...

Gerçi ruhtan ruha heyecan taşımak şiirin hassalarından biridir ve Namık Kemal'in mısraları bunu yapmıştır; fakat heyecan taşıyan her sözün şiir olması icap etmez ki...

«Allons enfants de la patrie
Le jour de gloire est arrivé
Contre nous de la tyrannie
L'étendard sanglant est levé...

(Rouget de Lisle).

69

Namık Kemal'in ruhunu taşıyan şiir değil nesirdir. Düşündüğünü açıkça söylemekle Türk şiirinde değil, Türk nesrinde yenilik yapmıştır. Manzumeleri, bir fikir aktüalitesini ebediyata intikal ettirmekle Avrupada ötedenberi nesrin gördüğü işi görmüştür. Bizim eski edebiyatımız yabancı söze, yani herhangi bir fikri en kısa yoldan ifade eden söze yer ve değer vermemişti.

Divan edebiyatından çıkarken bize kuvvetli şairden ziyade kuvvetli nâsir lâzımdı. Garptan öğreneceğimiz, bir an evvel öğrenmeğe muhtaç olduğumuz şey nesirdi. Fakat vezinsiz, kafiyesiz söz mânasındaki nesir değil, bir fikir taşıyan bayağı söz mânasındaki nesir. Üstad Yahya Kemal'in sık sık tekrarladığı gibi asıl edebiyat nesirdir. Filhakika Avrupada edebiyat denince evvelâ akla nesir gelir. Bizde ise edebiyat, her şeyden evvel şiir demektir. Avrupada nesir, Rönesanstan sonra, yani Avrupa te-

fekkürünün akla ve şeniyete teveccüh ettiği devirden itibaren inkişaf etmeğe ve edebî bir kıymet kazanmaya başlamıştı. Bizde de tanzimattan sonra başlayacaktı. Çünkü nesrin ehemmiyet kazanabilmesi için rasyonalist ve realist bir dünya görüşünün doğması şarttır. Bizim edebiyatımızsa ne akla kıymet veriyordu, ne de realiteye.

Avrupa bize şiiri öğretmezdi. Çünkü şiiri biz ona öğretecek vaziyette idik. Edebiyatımız serâpâ şiirdi. Türk ruhunun bütün çeşmelerinden şiir akıyordu. Sultandan dilenciye kadar şiire âşina olmıyan kimse yok gibi idi. Fransız edebiyatında Hint kumaşı olan «güzel mısra» bizde ucuz bir meta haline gelmişti. Yeni Fransız şiirinin aradığı hayal ve ritm sarhoşluğundan biz bezmiştik. Bütün yollar şiir cennetlerine gidiyordu. Saray da, medrese de, tekke de şair yetiştiriyordu. Fakat şiir cinnetleri bize pahalıya malolmuştu. Bayağılıktan kurtulmak ve harikulâde rüyaların lezzeti ile yaşamak isterken yeryüzü ile bağlarımızı koparmıştık. Güzeli yalnız gök yüzünde görüyorduk. Bediî nizamı yalnız derunî âlemden çıkarıyorduk. İçinde yaşadığımız âleme gözlerimizi kapamıştık. O kadar ki, nihayet, yaşayabilmek için yeryüzüne inmek, etrafımızı görmek, «bayağılaşmak» mecburiyetinde kaldık. Avrupa bize güzeli yeryüzünde, bayağı hakikatlerde, yaşayan insanlar arasında görmeyi, «prozaik» olmayı öğretti. Nesrin lüzumunu bu dersten sonra idrak ettik.

Namık Kemal'den Türk dünyasının belkediği, şiir değil nesirdi. Bize gökyüzünden değil, yeryüzünden bahsetmesi lâzımdı. Edebiyatımızın dünyevîleşmesi, haricî âlemin mevcudiyetine inanması icap ediyordu. İşte bu zarurete uyduğu içindir ki, Namık Kemal'e bütün bir nesil dört elle sarıldı; sözlerini hikmet bildi ve ezbelledi. Namık Kemal'in manzumeleri şiir ihtiyacımızı değil, nesir ihtiyacımızı tatmin ediyordu. Fakat Namık Kemal bize kendisini şair ve nesrini şiir diye takdim etti. Makaleleri kadar, romanları kadar hattâ belki daha fazla «nesir» olan, yani dünya nizamına ait kanaatleri sarih ve çıplak bir ifade ile söyleyen ve haykıran vatan kasidesini şiir kisvesile ortaya attı ve bu suretle Türk edebiyatında manzum nesir diyebileceğimiz bir şiir devresi başladı. Asırlarca halis şiiri taşımış olan aruz, halis nesirle doldu. Hâmit, Akif, Fikret gibi velûd edebiyatçılarımız bu suitefehhümü devam ettirmekle hem kendilerini, hem mukallitlerini, hem de bizi beyhude yordular. Bize dünyadan, insanî şeniyetten, tabiatten bahsetmekte haklı idiler. Fakat bunlardan manzum bahsetmeğe ne lüzum vardı?.

Namık Kemal de şiir mahiyeti itibarile nesrin kendisidir. Vezin ve kafiye sözlerinin hakikî kıymetine hiç bir şey ilâve etmiyor. Manzum ifadesi ile mensur ifadesinin bize verdiği heyecan aynıdır. Her ikisi de hararetli nesirdir; her ikisinde de aynı fikir coşkunuğu, aynı ikna kabiliyeti vardır. Her ikisinde de Namık Kemal, aynı mantığı kullanan kudretli bir hatiptir. İşte mensur ifadesi :

«Tezellülden ümit ettiğiniz fayda nedir? Toprak, daima payimal olur. Solucan daima yerlerde sürünür; hiç birini kaldırıp ta kafeste besliyen görülmüş mü? Kimin eteğini öptünüz de ağzınız lezzet doldu? Kimin ayağına kapandınız da başınız göke erdi? Tezallüm namına ağzınızdan çıkan kör dilenci ilâhilerini kim dinledi? Giryei istirham namile gözlerinizden dökülen namus cevherleri kaç para etti? Ne vakte kadar masum çocuk gibi, istediğinizi yapmadıkça ağlıyacaksınız? Matuh ihtiyarlar gibi istediğinizi olmuş zannettikçe secdei şükredip duracaksınız?»

(Rüya)

Namık Keaml bu parçayı :

«Tezellülden nedir ümmidiniz, maksudunuz bilmem..»

Diye başlayıp nazmen söylemiş olsaydı vatan kasidesi nev'inden bir manzume meydana çıkardı. Fakat sözlerinin hakikî mahiyet ve kıymetine hiç bir şey ilâve etmiş olmazdı. Bunun aksini de düşünebiliriz. İşte manzum bir sözü:

«Memleket bitti yine bitmedi hâlâ ben ü sen
Bize bu hal ile bizden büyük olmaz düşmen
Desti âdadayız Allah için ey ehli vatan
Yetişir terkedelim her emeli her hevesi»

Bu kıt'a nesre tahvil edilmekle kıymetinden hiç bir şey kaybetmez. Çünkü zaten nesirdir. Vezin ve kafiye bu nesrin safiyetini bozmaktan başka bir şey yapmamıştır.

Maksat, ifadeye kudret ve hararet vermekse Namık Kemal bunu nesirde yapmaktan âciz değildi ki.. Cümlelerinde tasvir ettiği dünyanın yahut kendi heyecanının ritimini kolaylıkla verebiliyordu. Realite ile kaynaşmak isteyen Türk sentaksının ilk hür hamlelerini onda görüyoruz. Meselâ şu fırtına tasvirindeki nesir, Namık Kemal'in mısralarından daha az coşkun değildir :

«Ufuktan bir siyah buluttur kalkar, hücum kolu gibi toplanır, toplanır da umulmaz bir sür'atle ileri doğru yürür. Yerler, gökler, dağlar, taşlar inim inim inlemeğe, geminin her makarası, her ipi, yelkenlerin her dikişi, her deliği bir başka havadan feryat etmeğe başlar. Deniz felekle yarışa kalkışır da şişer. Her dalgası bir kara bulut şekline girer. Her dalganın atılışından, çarpışından, çağiltısından, bir başka fırtına peyda olur. Gökler gözünün önünden, yerler ayağının altından kaçır. Bir dakikada yükselirsin... Kollarını uzatan eline bir yıldız geçecek sanırsın. Yine o dakikada alçalırsın, alçalırsın... denize göz gezdirsen, dünya yerinden oynamış; döne döne esfeli safiline çekilip gidiyor gibi görürsün..»

Namık Kemal

(Akif : Üçüncü meclis)

Namık Kemal'in edebî şahsiyetini ve şiir telâkkisini tayin eden vâkı-
alardan biri ve belki en mühimmi tanzimatın Fransada romantik devre-
tesadüf etmesidir. Avrupa edebiyatını romantizmin anarşik coşkunuğu
içinde tanıdık. Gerçi Namık Kemal, doğduğu zaman romantizm hızını
çoktan kaybetmişti. Hattâ, Namık Kemal, Parise gittiği senelerde, roman-
tizme, reaksiyon olarak doğmuş olan realist, Parnasyen ve naturalist
mektepler bile inhilâl etmek üzere bulunuyordu. Araya Balzac, Flaubert,
Héredia, Baudelaire, Goncourt kardeşler gibi yeni bir nizam getiren adam-
lar girmişti. Fakat Namık Kemal Pariste olup biteni görüp benimsiyecek
vaziyette değildi. Oraya bir talebe olarak değil, kanaat ve telâkkileri te-
bellür etmiş bir şahsiyet olarak gitmişti. Siyasî meşgalesi, Fransa edebi-
yatının aktüel hareketleriyle alâkadar olmasına imkân bırakmıyordu. Ru-
huna uygun gelen romantizmin tesirinden kurtulabilmesi için Parisi çok
yakından tanıması icap ediyordu.

Sebepleri ne olursa olsun Namık Kemal, Hugo hayranlığını aşama-
mıştır. Bu hayranlık, sanatkâr Hugo'dan ziyade vatanperver, hürriyetper-
ver, idealist, mütefekkir Hugo'ya müteveccih. Cemiyete rehber olan
meşale - şair telâkkisini benimsememişti. Hugo'yu, büyük fikirler taşı-
dığı için büyük şair sayıyordu. Halbuki Hugo'nun fikrî şahsiyeti, şiiri için
faydalı olmaktan ziyade zararlı olmuştu. En güzel mısraları, fikir taşıyan
mısraları değil, muhayyele zenginliği ile ritm zenginliğini birleştiren ve
halis şiiri taşıyan mısraları idi. Namık Kemal, Hugo'nun şiirlerindeki coş-
kun fikre, hitabete, «manzum nesre» hayrandı. Halbuki bu, romantizmin
ve Hugo'nun en zayıf tarafı idi.

Hugo hayranlığının bize roman ve tiyatronun girdiği bir devre tesa-
düf etmesi bu iki nev'in ilk modelleri için çok zararlı olmuştur. Roman ve
tiyatroya bizim muhtaç olduğumuz realist dünya görüşünün mahsulleri ol-
duğu için bunları romantiklerden değil, klâsiklerden ve realistlerden öğ-
renmekliğimiz icap ediyordu. Roman ve tiyatronun bizim edebiyatımıza
hayal değil, realite getirmesi lâzımdı. Esasen Avrupaya da bilhassa bunu
getirmişlerdi. Roman ve tiyatroya, romantizmin en zayıf tarafı idi. Müşahede-
ye istinad eden bu iki nevi romantizmden kurtuldukça kudret kazanacaktı.
Ne yazık ki, Flaubert'in Madame Bauvary'yi çoktan yazmış olduğu bir ta-
rihte bütün bir Türk nesli Hugo'nun «Sefiller» ini Fransız romanının şah-
eseri saymıştır. İlk Türk roman ve piyeslerinin kusurları Fransız roma-
tizminin kusurlarıdır. Şinasi, Namık Kemal ve Hâmid roman ve ti-
yatroya için gözlerinin önünde yaşayan realistlerden öğrenmiş olsalardı bu
iki nevin ve binnetice Türk nesrinin tekâmülü hiç olmazsa yirmi beş sene
kazanmış olurdu.

Sabahattin Eyüboğlu

Münevverlerin gözü ile

NAMIK KEMAL

— Muazzez KAPTANOĞLU —

Ölümünün ellinci yılı «1 Birincikânun 938» cuma gününe tesadüf eden Namık Kemal için, bütün mekteplerde ve Üniversitede toplantılar yapılarak hayatı ve eserleri hakkında konferanslar verildi.

Bu münasebetle, Namık Kemali şahsî kanaatlerimden sıyrılarak münevverlerin gözü ile tanıtmayı düşündüm.

Bazılarına göre inkılâpçı, bazılarına göre geri bir burjuva anarşisti, bazılarına göre büyük şair, bazılarına göre de, henüz «tantanai elfâz» dan ayrılamamış, hattâ zamanın «mey ve mahbub» temayülllerinden bile kurtulamamış olan Namık Kemal'in şahsiyetini, hakkında yazılanlarla çizmek için geçen zamanı dört kısımda tetkik ederiz :

- 1 — Namık Kemal zamanında,
- 2 — Serveti fûnun,
- 3 — Türkçüler,
- 4 — Son devir.
- 1 — Namık Kemal zamanında :

(1840) senesinde doğan Namık Kemal Sofya'dan döndüğü zaman iki cereyan karşısında kaldı :

A — Eskiler,

B — Yeniler.

Kemal ilk defa, Leskofçalı Galip, Kâzım Paşa, Hâlet Efendi, Hersekli Arif Hikmet gibi şairlerin vücade getirdikleri «Encümeni şûra» arasına katılıyor.

Eskileri teşkil eden şûra şairleri, kendilerinden çok küçük olan Ke-

malî iftiharla aralarına alıyorlar. Bilhassa, Leskofçlı Galib'in, Kemal'in hayatı üzerinde büyük tesirleri gözüküyor.

Diğer taraftan, yenilerin teşkil ettikleri bir cemiyet var.

İlk fikri (1774) senesinde akdedilen Kaynarca muahedesinin verdiği isyandan alan ve (1789 - 1807) de Üçüncü Selim'in ıslahatı, (1808 - 1839) da İkinci Mahmut tarafından yeniceşiriliğin ilgası ve (1839 - 1861) de Abdülmecid'in tanzimat hattı ile kökleşen bu yenilik, bütün kuvvetini padişahın elinden alarak millete vermek için meşrutiyet ilânını düşünen bir «münevver muhit» doğuruyor.

Kemal'i, Şinasi ile tanıştıktan sonra bu muhitte görüyoruz. Şinasi'nin (1862) de çıkarmaya başladığı (Tasviri Efkâr) a makaleler yazmaya başlıyor. İşte Kemal bu tarihten sonra herkes tarafından tanınıyor.

Heyecanlı, taşkın, zulme haykıran bir kaleme sahip olan Kemal, kısa bir zamanda halkın sevgisini kazanıyor. Hattâ kendisine bir de unvan veriliyor : «Fedai Kemal Bey (1)».

(1867) de dahil olduğu (Yeni Osmanlılar) cemiyeti dağılınca Ziya Paşa ile beraber Avrupaya kaçıyor. Orada (Hürriyet) gazetesini çıkarıyorlar. (1870) de umumî af üzerine tekrar İstanbul'a dönüyor. (1873) de, halk arasında büyük bir heyecan uyandıran (Vatan ve Silistre) piyesi yüzünden Mağosa kalesine kalebend olarak gönderiliyor.

«Ne mümkün zulm ile, bid'at ile imhâyi hürriyet

Çalış idraki kaldır muktedirsen âdemiyetten.»

Diye, kara taassubun yüzüne haykıran Kemal, üç sene sonra İstanbul'a dönüyor. Ve 12 sene muhtelif adalarda mutasarrıflıkla bulunduktan sonra (1888) de Sakız adasında ebediyete kavuşuyor.

Namık Kemal'in hayatı, yaşadığı zamanın karanlıkları içinde, göze çarpacak ve takdirle karşılanacak kadar mücadele ile doludur.

Hakikaten kendisini heyecanla takip eden büyük bir kitle, onun bir tek mısraını, iki satır makalesini okumak için her tehlikeyi göze alıyor, bütün varlıklarıyla Kemal'i alkışlıyorlar.

Namık Kemal sevgisinin, zamanında şuurlandığını görüyoruz.

2 — Serveti fûnun :

Recai zade Ekrem, Sami Paşa zade Sezai, Abdülhak Hâmid, Süleyman

(1) Ali Ekrem'in (Namık Kemal) adlı kitabından.

Nazif, Cenab Şahabeddin gibi şair ve ediblerin teşkil ettikleri bu cereyan-
da da Namık Kemal sevgisinin yerleştiği görülüyor.

Kemal'in ölümünden sonra büyük bir şiddetle etrafı saran istibdat
altında, onun adını sade içlerinden tekrarlıyan bu şairler, Kemal'e olan
sevgilerini yazılarıyla anlatıyorlar :

Abdülhak Hâmid diyor ki :

— » Kemal, nazarı hakikatte tariften masun olduğu gibi müdafaa
olunmak ihtiyacından da münezzehtir. O mecmuai kamalâta nazir, ne gel-
miş; ne de gelmek muhtemeldir.»

Recai zade, (1300) tarihinde Hâmid'e yazdığı bir mektupta şöyle dert
yanıyor :

— «Zavallı Kemal, zamanımızda bir türlü kadri bilinmedi. O Kema-
lin ki, hakikaten sevabıkta naziri gelmemiş olduğu gibi, bundan böyle ge-
leceği de şüphelidir. Belki ileride bir kemali edebiyat daha gelebilir. Fa-
kat bu mecmuai mekârımı âliyat gelir mi bilmem.»

Sami Paşa zade Sezai ise :

— « Bence Kemal'in dehâsı da Türktür, nakisaları da Türktür. Onda
bir cihangirlik vardı» diyor.

Cenab Şahabeddin :

— « Nesri edebî Kemal'le başlar» diyor.

Süleyman Nazif de böyle anlatıyor :

— « Vatanda an'anatın, hurafatın hasis ve pis menafii ve ihtirasatın
doğurduğu ve yaşattığı istibdadı idareye, ilk isyan eden, ümmetinin idraki
önüne çekilmiş perdeyi ilk koparıp parçalıyan, milletin destü pâyna bağlı
zinciri kırmıya ilk teşebbüste bulunan, hâsılı koyun sürüsünün fevkinde
birer mevkii eşrefiyetleri olduğunu efradi kavmine ilk haber veren Türk,
Namık Kemal'dir.»

Ve yine Süleyman Nazif :

— « Hepimiz, edibi âzamn kendi istidat ve kabiliyetimize göre büyük,
küçük birer eseriyiz. Bizi yaratan Allah, yetiştiren Namık Kemal'dir (1).»

Diyerek, Serveti fûnundaki (Kemal sevgisi) ni keskin hatlarla çizmiş
oluyor.

Meşrutiyet ilânından sonra adedi günden güne artan mecmualar ara-
ında da Kemal sevgisini bulabiliyoruz. Meselâ Bedi Nuri «İnkılâbı Osma-
nînin menabii» adlı bir makalesinde şunları yazıyor :

(1) Süleyman Nazif'in (1922 - 1340) tarihinde çıkan «Namık Kemal»
adlı kitabından.

«Başta Şinasi ve Namık Kemal olmak üzere, bunlar, şiirlerindeki gayei hayalleri sahai hakikate isal için fadai nefste tereddüt etmemişlerdir (2).

3 — Türkçüler :

Bu cereyanda da Türk münevverlerinin Namık Kemal'i, yürüdükleri yolu çizmeğe yardım etmiş büyükler arasında saydıklarını görüyoruz.

Ziya Gökalp, «Türkçülük nasıl doğdu?» makalesinde, Hüseyin zade Ali Beyin, bir genç gürcü vasıtasıyla Max Muller'in bir kitabında Türkçenin gramerce en mükemmel ve âhenkçe en güzel bir lisan olduğunu öğrenerek millî lisana kıymet verdiğini yazdıktan sonra şöyle diyor :

— «Ali Bey, Petresburg darülfünununda iki tesir altında kaldı :

A — Ponslavizim,

B — Sosyalizim.

Ponslavizmden pan Türkizm, sosyalizmden ahlâkçılık ahlâkını aldı. Bir gün müderrislerden biri vatan mefkûresinden bahsederek, Türklerde de bu mefkûrenin uyandığını, hattâ Namık Kemal adında bir edibin bu isimde bir tiyatro yazdığını söyleyince Ali Beyin ruhunda nâgihan bir lem'a parladı: Ana vatana, Türkiye'ye dönmek..» (Yeni Mecmua, 21 Mart 1918).

Yine Ziya Gökalp «İki tehlike» adındaki makalesinde, irticaı «kara tehlike», bolşevikî zihniyeti «kızıl tehlike» diye isimlendirdikten sonra diyor ki :

— « (Kara tehlike), tanzimattan evvelki hayata dönmeyi isterken, diğer taraftan (kızıl tehlike), medeniyet ve hars namına ne varsa hepsini yıkmaya uğraşiyor. Tanzimat ne kadar faydalı yenilikler getirmişse, hepsini lâğvetmek, Şinasi - Kemal ve Serveti fûnun mektepleriyle Türkçülüğün husule getirdiği yeni edebiyatları bırakarak geri dönmek istiyor (Yeni Mecmua, 1918).

«Tavfik Fikret» adlı makaleden :

— « Fikret, Namık Kemal ile beraber en büyük millî dehâmızı yapan hiç şüphe yoktur ki ahlâkî tesirdir. Hiç bir ağızda vatan kelimesi bile yokken bu memlekete (içtimaî şahsiyeti takdis) demek olan vatan duygusu, vatanî ahlâk mefhumunu soka Namık Kemal ne yaptıysa, ferdi şahsiyete kıymet veren, şahsî ahlâk mefkûresini neşreden büyük Fikret de onu yapmıştır. (Yeni Mecmua, 22 Ağustos 1917) »

Yine Yeni Mecmuanın (1917 - 22 Temmuz) nüshasında (Galip Hal-dun) un, «Türk muktesitleri» makalesinde, Namık Kemal'in «Ekonomi

politik» tahsil ettiğini, genç Türkler namına çıkardığı (Hürriyet) gazetesindeki bir yazısında: — Altın bir vasıta... Servet ise ihtiyaç ve yahu arzuyu ifa eden şeylere derler..» fikrini ilk defa ileri sürdüğünü ve müdafaa için uğraştığını misallerile anlattıktan sonra diyor ki :

— « İktisaden düştüğümüz mertebeyi Namık Kemal'den daha mü-kemmel bir surette müşahade edip tasvire çalışan, bu devir içinde daha başka bir muharrir ve muktesit yetişmemiştir.»

Köprülü zade Fuat «Hayat ve edebiyat» adlı makalesinde diyor ki:

— « İran'ı mânen ve maddeten gürüten o (Mey, mahbub) edebiyatı bizde asırlarca yüksek sınıflar üzerinde hükümrân olduğundan, bir türlü halkın arasına sokulamamıştır.

Şinasi ve Kemal ile edebiyatımız, İran yaylalarından kurtularak milletin hayatı az çok alâkadar olmaya başladı. Namık Kemal, samimî ve âteşin hitabelerile uyuyan bir gençliğin ruhunu sarsmak muvaffakiyetini işte bu surette kazandı.

Hürriyet ve terakki medlûllerinin halk arasında oldukça geniş bir nisbette yayılması bu sayede kabil oldu.»

Serveti fûnun edebiyatını sansürün pençesi altında anlattıktan sonra devam ediyor :

— «Bundan evvelki Şinasi - Kemal neslini canlandıran, bütün mâni-alara ve felâketlere karşı, onlara kuvvet ve mukavemet, kırılmaz bir ümit telkin eden yüksek ruh ne (Mavi ve siyah) da, ne de (Rübâbı şikeste) de vardır.» (Yeni Mecmua, 10 Teşrinievvel 1917).

Yine Köprülü zadenin (Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri) kitabından :

— « Şinasi ve Ziya Paşa gibi, Namık Kemal de Türkçenin istiklâli esasını şiddetle müdafaa etmektedir. Daha sonraları, yazdığı bazı mektuplarda: «Eski eserlerinde fazla kelime oyuncakları bulunduğunu ve eğer onların ikinci tab'ı kabil olursa büyük tashihat yapmak mecburiyetinde kalacağını» söyleyen Namık Kemal, anlaşıyor ki (lisanın sadeleşmesi) ne şiddetle taraftardır. Hattâ Abdülhak Hâmide yazdığı pek şayanı dikkat bir mektupta :

— Aruz ile manzum piyes yazmak kabil olamayacağından bu hususta (parmak hesabı) na müracaatını tavsiye etmekle beraber dğer taraftan aruz ile safi Türkçe yazmak kabil olmadığını da itiraf ediyor.»

4 — Son devir :

Son devir tenakuzlarla doludur. Bir tarafta Namık Kemal'in bir kah-

raman, bir büyük şair, bir vatan fedaisi olduğu söylenirken; öbür tarafta, hiç bir şey yapmadığını, sadece bir söz ebesinden ibaret olduğunu haykaranların sesleri duyulur.

İşte misalleri :

Hilmi Ziya Ülken (1930) da çıkan (İnsanî vatanperverlik) adlı kitabının muhtelif yerlerinde bahsettikten sonra, «Tarihte büyük insanlar» adlı son fasılda doğrudan doğruya ona bir kısım tahsis etmiştir. Bu kısımdan parçalar :

— «Bazı insanlar hareketlerle büyüktür. Kerbelâ önünde Hüseyin gibi.

«Bazı insanlar yalnız sözlerle büyüktür. San'atin mucizesini yapan Goethe gibi.

«Fakat asıl büyük insan ona derler ki, fiili ile, ve sözü ile büyük olsun.

İşte Namık Kemal, bunun için büyük insandır. Büyük vatanperver, büyük rehberdir. O, bize üstü açılmamış bir âlem gösterdi; kapısı zorlanmamış bir hazine gösterdi; ve bu tehlikeli geçidin ağzına bütün cür'etile ilk önce kendi hayatını koydu. Vatan muhabbetini, vatan uğrunda fedakârlığın kıymetini bize kendi eseri ile, sözü ile, hayatı kana kana hissettirdi.

Hayalperest mefkûrelerin dumanlı havasından bizi kurtaran; mücerred ve mevhum imanların bulutundan bizi arza indirerek toprakla, hakikatle, kucak kucağa getiren; kendimize inanmayı, şahsiyete ve hürriyete ibadet etmeyi; hangi dava arkasında koşarsak koşalım, her zaman vatan-dan başlamayı ve vatanda bitirmeyi bize Namık Kemal'den başka kim öğretti ?..

«Kemal'i tahlil etmeyiniz! Onu filân eserile, ve filân mısraı ile hükmetmeyiniz! Fakat Kemal'e yekpare bütün bir hayat gibi bakınız! Parçaları biribirinden ayrılmıyan kesret ve tenevvü içinde bir vahdet olan fırtınalı bir deniz gibi; bir söz ve mâna için cidallerle geçen bütün bir ruh gibi bakınız.

« Namık Kemal bir hakikattir ki, insaniyet hayaline giden her yol ancak onun üzerinden geçecek; insaniyet için yükselecek her âbide ancak o zemin üzerine kurulacaktır.»

Bundan sonra Namık Kemal aleyhdarlığının kımıldadığını görüyoruz.

Kerim Sadi, çıkardığı bir broşürde Namık Kemal için: — «Palazlanmak üzere olan verli burjuvazinin pir aşkına davulunu gümleten biridir.» diyor. Matbuat Umum Müdürlüğü piyeslerini menediyor...

Sadettin Nüzhet; eserlerini, hayatını kısım kısım tetkik ederek onun Türk değil, Arnavut olduğunu iddia ediyor.

Bundan sonra ölümünün (47) inci yılı için Üniversite salonunda ihtifal yapılıyor. Gençlik heyecanla nutuklar veriyor.

(1936) da «Namık Kemal için ne diyorlar?» adlı bir anket çıkıyor. On bir münevverin vücade getirdiği bu kitapçığın muhteviyatı - bir ikisi müstesna - Namık Kemal'in aleyhindedir.

Bunlardan bazılarını alıyorum.

Vâ - Nû diyor ki :

— « Vallahi ne ihtifale gittim, ne de yazılanları okudum. Zaten Namık Kemal'in tetkike değer olup olmadığının da farkında... değilim diyen bir susuş; Namık Kemal'in sosyal kanaati hakkındaki suale :

— « Bence Namık Kemal hakkında şöyle bir söz söylemek, meselâ Dante hakkında söz söylemekle müsavidir. Dante'nin de bir takım yazılarını okuduk. Şu kadar ki, Dante için itimad edilir eserler ve hükümler bulabiliriz. Namık Kemal için bu da mümkün değildir.»

Gençliğin, onu bir kahraman mertebesine çıkarmasının sebebi sualine de :

— « O eski ve kıymet dereceleri ölçülmemiş hükümlerin esiridir.. diyor.

Peyami Safa'nın cevapları :

— « Namık Kemal, Abdülhamidin şahsında istibdada düşmandı.

«Namık Kemal, milliyetperver değildi. Vatancı ve ümmetçi idi. Eseri, ümmet devrinde millet anlayışına geçişimizin henüz tam bir surette şuurunu bulmamış vaitlerini taşır.

«Bunun için, şiirinde millet ve ümmet kelimeleri aynı mânayı taşır.

«Hislerine mağlûp bir adam olmakla beraber nihayete kadar halk için monarşiye karşı mücadele etti.

«Birkaç solun Namık Kemal'i inkâra yeltenmeleri, Türkiyede hâlâ yaşayan liberal fikirleri yıkmak için bir tâbiyedir.

«Türk gençliği Namık Kemal'in şahsında vatan, hürriyet ve adalet gibi ebedî kıymetleri alkışlıyor ve onun düşmanlarına asla yıkılmıyan ve yıkılmıyacak olan ideallerin dersini veriyor.»

Hüseyin Cahid'in cevabı :

— «Liberal bir meşrutiyet istiyordu. Milliyete gelince, o zaman Türk olmak, memleketi batırmak olurdu. Birçok milletlerden müteşekkil bir

imparatorluk hududu içinde Türkler akalliyette kalıyordu. Liberal bir idarede bunun, ne kadar feci bir netice vereceğini tahmin etmek güç değildir.

« Cemiyete iyilik etmek için çalışmış adamlara hürmet etmek lâzımdır. Bugün onu inkâr edersek, yarının bizi inkâr edeceğini kabul etmiş olmalıyız. Milletler de insanlara benzerler. Piç değilsek babamız ve babamızın babası vardır.»

Falih Rıfkı :

— « Namık Kemal'in milleti Şarklı ve müslümandı. Türk değildi.» diyor.

Ercümend Ekrem :

— « Namık Kemal, Osmanlı edebiyatında yeni bir çığır açmıştır. Bu itibarla yakın tarihimizde temiz bir çığır açmış olan Namık Kemal'i de hürmetle anmalarını takdirle karşılarım.»

Sadettin Nüzhet ise Namık Kemal'deki bütün kıymetleri inkâr ettikten sonra, insafsızca hücum ediyor :

— « Ona büsbütün sofı da diyemeyiz. Çünkü ömründe bir kere bile yıkanmamıştır. Halbuki islâmın bir şartı da hadesten ve necasetten tahattir. Demek oluyor ki en kuvvetli akidesinde bile o anormaldir.»

« Namık Kemal, benim noktai nazarıma göre sadece bir söz ebesidir! »

Doktor Fuat Sabit :

— Bence o bir inkılâpçı (révolutionnaire) değil, bir isyancı (révolté) idi.» diyor.

Namık Kemal'e karşı ilk cephe ateşi yapan ve bir broşür çıkaran Kerim Sadi ise sözlerini şöyle bitiriyor :

— « Fakat Namık Kemal, hiç bir zaman, demir bir libas halinde bırakıldığı şöhretinin altında iki büklüm dolaşan ve babasındaki kuvvetin hakikî menşe'lerini idrakten âciz kalan afyonkeş biyografın zannettiği gibi, « gökten düşmüş bir ilham » değildi.

Suat Derviş diyor ki :

— « Ben, Üniversitelilerin ortaya bir Namık Kemal bahsi çıkarmalarından daha gülünç, daha saçma bir hâdise tasavvur edemiyorum.

« Namık Kemal'de sosyal kanaat sıfırdır. Bugün Namık Kemal'in sosyal kanaatleri üzerinde münakaşa etmek, insanın sosyal kanaati olmadığını ve ekonomi politik âleminin kapkara cahili bulunduğunu ispattan başka bir şey değildir!.. »

Bundan sonra, gençlerin (Namık Kemal) adındaki kitabı çıkıyor.

İşte bunlardan bazıları :

— « Bugünkü tekâmül etmiş hürriyet fikrini bu cemiyete ilk defa bir ihtiyaç diye yaşayıp haykırana kara sürmeğe savaşıyorlar, ellerindeki karrayı alınlarından mı alıyorlar?..

(Cavit Okyanos)

— « Vatan, millet, istiklâl, hürriyet bunlar ruh işidir. (Madde) ile menfaat ve mide ölçülerile ölçülemezler.

Namık Kemali âlet ederek bizim aziz duygularımıza; vatan, millet sevgimize saldıran vatansız: sen her kim isen.. kadın veya erkek, okumuş veya cahil; şunu bil ki: bu vatan için çarpmıyan kalblere bu vatanda hakkı hayat yoktur. Sadi Abaç.

Bunların arasında daha birçok ateşliler vardır. Buradaki fikirler Namık Kemal meselesini aşmıştır.

Bunlara cevap olarak ta (1936 modeli gençler ve zavallı Peyami Safa) diye bir kitapçık daha çıkmıştır.

Yukarıda yazdığım gibi, bu artık (Namık Kemal) meselesinin hududunu aşarak şahsiyata dökülmüştür.

Buna misal olarak bu kitapçığın sadece bir kısmını alıyorum:

— « Çünkü, dehâsını (!) dikkatle bir köşeye bırakırsak - fevkalâde hayalperest, fevkalâde realiteden uzak bir adam değildi ve böyle olduğu için Hüseyin Cahit ve hattâ Peyami Safa gibi babacan bir liberal olmadı...»

1938 senesinin 1 Birincikânun cuma günü, ölümünün ellinci yılını yaşayan Namık Kemal'e büyük bir ihtifal yapıldı !..

Bütün bunlar; son devrin fikir tenakuzlarını, tereddütlerini, kıymet verme hususundaki kararsızlıklarını çok güzel anlatmaktadır.

Artık, Namık Kemal büyük bir şair midir, bir inkılâpçı mıdır, yoksa (söyledikleri gibi) sadece bir söz ebesi midir? Bunun takdirini objektif tetkiklere ve zamana bırakıyorum.

Bizim edebiyatımızda halk edebiyatının tesirleri

I

— Pertev Naili BORATAV —

Avrupada, muayyen devirlerde halk edebiyatının yüksek kültür edebiyatlarına tesirine ait bir kaç misali bundan evvelki makalemizde saydık. Aynı tesirin Türk edebiyatında ne şekilde tecelli ettiğinin tetkiki bu makalemizin mevzuu olacaktır. Burada da, tıpkı Avrupa edebiyatı için yaptığımız gibi, destan nevini bir tarafa bırakacağız. Bundan başka, devirlerin tam ve inkitasız bir tarihini yapmaktan ziyade, bir kaç karakteristik misalle iktifa edeceğiz.

★
★ ★

Evvelki makalelerimizden birinde söylediğimiz gibi Türk edebiyatı tarihi, halk edebiyatı tesirinin, umumiyetle kültür imtiyazlarının halka açılması cehdi diye tavsif edebileceğimiz siyasî ve içtimai hareketle muvazi gitmesine en güzel misali verir. Filhakika, Tanzimattan evvelki yüksek kültür edebiyatında halk edebiyatçılarının tesirini hiç bir şekilde görmiyoruz. O devirlerde halk edebiyatları, yüksek kültür mahsullerinin tamamen dışında, kendi hayatlarını yaşamakta bulunmuşlar, olsa olsa, bu iki edebiyat (yani yüksek edebiyat ve bizim anladığımız manada halk edebiyatı) arasında mutavassıt bir mevkide duran saz şairlerinin ve bazı mutasavvıf (ekseriyetle Bektaşî - Kızılbaş) şairlerin mahsulleri üzerinde tesir icra etmekle kalmışlardır. Nitekim Hatayî'nin şu:

Hatayî hâl çağında...
Hak gönül alçağında.
Yüz bin kâbe yapmaktır:
Bir gönül al çağında! (1)

(1) Köprülüzade M.Fuad — Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, S. 339 da zikredilmiştir.

Kıtasında, ata sözlerinin vakur hikmeti ile halk manilerinin ince, şiirli edasını; ve yahut da; Yunusun:

Benim adım dertli dolap,
Suyum akar yalap yalap!

Pir Sultan'ın:

Sordum sarı çiğdeme:
Sen nerede kışlarsın?

Veya:

Hey benim sarı tanburam!

Gibi mısralarında, halk türkülerinin soluğunu duymamak imkânsızdır. Fakat bütün bunlar, nihayet, san'atte divan edebiyatının kaideciliklerine ve klişeciklerine ehemmiyet vermiyen şairlerin, kalabalık halk ile teması kaybetmemek için, halkın en çok bağlı kaldığı edebî şekil ve ifade hususiyetlerini alırken, aynı halkın tasarrufunda bulunan folklorik mahsullerdeki orijinal edayı da, farkında olmaksızın iare etmelerine misal teşkil eder. Yoksa, eski edebiyat devirlerinin âşık ve derviş şairlerinde, Herder veya Heine'nin, bazı halk şiir nevilerini ihya etmek şuurunu aramak doğru olmaz.

Nedim'in bir tane hece veznile şiir yazmış olmasına, Tanzimat devri muharrirlerinden bazılarının (bunlar içinde divan an'anelerinden pek az kurtulmuş olanlar da var) hece veznine rağbet göstermelerine gelince, bu da âşık tarzının, 18 inci ve 19 uncu asırlarda yüksek san'at edebiyatına yaklaşmak suretile hüsnü kabul görmesinin bir neticesidir. Bu yaklaşımda, âşık tarzının eski serhad boyu saz şairleri mahsullerinde veya göçebe Türkmen şairlerinin eserlerindeki haşin ve vahşi mevzuları ve ifade hususiyetlerini atmak, yerine divan şairlerinin klişe mecazlarını, ve mevzularını almak suretile yaptığı fedakârlıklarla divan edebiyatı mümessillerinin, eski an'anelere riayette eskisi kadar mutaassıb davranmaları, millî unsurlara da eserlerinde yer vermeleri âmil olmuştur; öyle ki, müteakib fedakârlıklarla şehirlerdeki şairler kastî, daha mütesanid bir topluluk halinde birleşmiş oluyorlar. Âşık Ömer veya Gevherî'nin Karacaoğlanla Nâzîden hangisine daha yakın oldukları sualine cevap vermek oldukça müşküldür.

Tanzimat devri muharrirlerinde dili sadeleştirmek için yapılan büyük gayretler arasında, halk edebiyatlarından istifade temayülü az da olsa mevcuttur. Şinasi «Hikmetülavam» ve «Bir milletin mahiyeti efkârına delâlet eden sözler» diye tarif ettiği darbı meselleri topluyor; Vefik Paşanın, gerek darbı meselleri toplamasından, gerek Molière tercümelerinin-

de, halk tâbir ve an'anelerine yabancı kalmadığı görülür. Hâmid dahi «Sabır ve sebat» adlı komedisini (ilk edebî çağının mahsullerinden) bir darbı mesel mecmuası haline sokuyor.

Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi, «Meşrutiyet için mücadele» devrinin san'at ve fikir sahasında, bilhassa siyasî kanaatlerindeki ilerilik dolayısıyla en fazla akisler uyandırmış muharrirlere gelince: onlar, lisanın sadeleşmesi hususunda polemikler vasıtasile zaman zaman mücadele etmiş olmalarına rağmen, folklorik edebiyata herhangi bir kıymet - nazarî dahi olsa - vermekten uzak kalıyorlar. Lisan bahsinde, halk şarkılarının sadeleşmesini nümunei imtisal gibi gösteren Ziya Paşa, esasen hiç bir şekilde ayırmadığı folklorik mahsulleri ve saz şairleri mahsulleri hakkında onların muhtevası mevzuubahs olunca istihfakâr lisan kullanmaktan geri kalmamıştır (1). Namık Kemal de, masallar ve halk hikâyeleri hakkında pek müsbet bir kanaate sahip değildir. «Celâleddin Harzemşah» ın mukaddimesinde, romanın mahiyet ve meziyetlerinden bahsederken, Türk halk hikâye ve masallarını, aynı istihfaflı tarifi altında birleştiriyor: «Bizim hikâyeler, diyor, tılsım ile define bulmak, bir yerde denize batıp sonra müellifin hokkasında çıkmak, ah ile yanmak, külünk ile dağ yarmak gibi, bütün bütün tabiat ve hakikatin haricinde birer mevzua müstenid ve sureti tasviri ahlâk ve tafsili âdat ve teşrihi hissiyat gibi şeraiti âdabın kâffesinden mahrum olduğu için roman değil, kocakarı masalı nevindedir.»

Görülüyor ki bu iki müceddid, bir milletin edebiyatını ihya hususunda folklor mektebinin lüzumuna kat'iyen kail değildirler (2). Ve bu noktada, Hamzaname ve Antername gibi halk hikâyelerini, «yalanda Firdvî'si'yi geride bırakmak» için yazılmış ve ancak «iş gücü yok hafif akıllar tarafından dinlenen, ve ukalâ tarafından, bir takım yalandır diye geçilerek, aslı ve menşei tahkik edilmeyen müellifi ve zamanı nâmalûm bir takım efsanei kâzibe» diye tavsif edip bunları «... (bu) efsanei kâzibeye müptelâ olanları Haktealâ kurtarsın!» duasına hak kazandıracak kadar zararlı eserler telâkki eden Süleyman Faik Efendi ile (3) birleşiyorlar.

Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi, tarihî şartlar icabı, hattâ temsil ettikleri zümrelerin dahi kesif kütleleriyle daimî ve aksiyon içinde bir te-

(1) Bak: Köprülüzade M. Fuad, âşık tarzının menşei ve tekâmülü; Millî tettebbüler mecmuası, sayı I, sahife 33 - 34.

(2) Bu muharrirlerin halk edebiyatı, saz şairleri ve dil sadeleşmesi hakkındaki telâkkilerine dair etraflı malûmat almak için bak: Köprülüzade M. Fuad, Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri, İstanbul 1928, sahife 36 ve müteakip.

(3) Süleyman Faik Efendi ve mecmuası hakkında bak: Köprülüzade M. Fuad, saz şairleri, İkdâm gazetesi, 8 mayıs 1330 tarihli sayısı.

ması muhafaza etmeksizin, Hürriyet ve Meşrutiyet prensipleri uğrunda savaşıyan muharrirler için, edebiyat meselesi de tamamen rasyonel bir mesele idi: okumanın kolaylaşması, yazılanın anlaşılması lâzımdı. Edebiyat ve san'at eserlerinde, san'atkârla kalabalıklar arasında, tefekkür âlemile olduğu kadar, tahassüs dünyasile de bir iştirak tesis edecek, ve bu vasfile kalabalıklara eseri yakın, sevimli ve dolayısıyla müessir kılacak bir muhteva inkılâbı yapabilmek, Tanzimat devresi san'atkârlarına nasib olamadı: Tanzimat devrinin, böyle bir değişikliğe en çok maruz kalması zarurî olan nevilerinde, roman ve tiyatrodaki, kahramanların değil, bizzat muharrirlerin kalblerini dinliyoruz: halbuki okuyucu veya dinleyici kalabalığı san'at eserinde kendini ve bilâ vasıta temasta bulunduğu çevresini arar.

*
*

Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın susmalarını takip eden ve 1908'e kadar devam eden senelerde edebiyatın umumî seyri, müşahhas müşahadeyi esaslı mesele telâkki etme temayülü manzarasını verir. Bu iki istikamette vaki oluyor: 1) Samipaşazade Sezai ve Recaizade Ekrem ile başlayan, Halid Ziya roman mektebi realizmi; burjuva ve entellektüel zümrelerin türlü içtimâî hayat manzaralarını ve ruhî conflict'lerini mevzu edinen istikamet. 2) Ahmet Mitatla başlayan, Ahmet Rasim - Hüseyin Rahmi realizmi. Bu ikinci mektep, mahdud bir muhit içinde (hattâ diyebiliriz, bir tek şehirde) kalmış olmakla beraber, şehir halkının psikolojisine kadar girmek teşebbüsünde bulunmuştur. Küçük esnaf, küçük memurlar, küçük burjuvazinin aşağı tabakaları, bu muharrirlerin tercih ettikleri mevzulardır. Bu sınıfların hayatlarına san'at ifadesi veren edebiyat nevileri zaten mevcuttu: bunlar, halk dramı: Karagöz ve orta oyunu; ve halk hikâyeciliği: meddahlık gibi iki büyük nevi teşkil ediyorlardı. Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi, Meşrutiyetten evvel dahi bu halk edebiyatı nevilerinin kuvvetli tesirlerini taşımakta bulunmuşlardır.

Ahmet Mitat Efendinin de, halk edebiyatı tesirinden azade kalmadığı muhakkaktır. O kadar ki, bir tarihte İstanbulda, umumiyetle halk mevzularının bir milletin edebiyatına orijinalliğini vermek hususunda ovnyabilecekleri rol üzerinde Recaizade Ekrem'in de bulunduğu bir mecliste konuşan Kunoş, Türk ediblerine ders vermek mevkiinde bulunurken misal olarak Ahmet Mitatla, Nasrattın hoca hikâyelerini «Bu adam.. adlı bir külliyyat halinde münevverlere tanıtmak teşebbüsüne ilk girişen meşhur «Çaylak Tefvik» i zikrediyor (1).

1908 inkılâbından sonra İslâmlık - Türklük ve Avrupalılık akanımı selâsesini teşkil eden milliyet nazariyesile bütün ihtilâfları bertaraf et-

(1) Dr. Ignas Kunoş, Türk halk edebiyatı, İstanbul 1925.

meğe, mütezaad cereyanları telife teşebbüs eden Ziya Gökalp, Avrupa edebiyatının nümunelerine imtisal ederek Türk ve İslâm kültürlerinin halk kaynaklarına el atmak zamanının geldiğini ilân etti. Filhakika, sadece Meşrutiyeti ilân etmek, Meşrutiyet fikrini fiil haline koymak sayılamazdı. Halk kalabalığıyla güzide zümrelerin tam anlaşmasını temin için, edebî lisanı, İstanbul konuşma dili esas tutularak sadeleştirme yolunda Tanzimat devrinde başlamış hareket yeniden canlanıp genç kalemler ve Türk yurdu grupları vasıtasıyla devam ettirilirken, edebiyatın muhtevasına da yeni gayeye hizmete kabiliyetli bir karakter vermek teşebbüslerine girilmesi lâzımdı. Gökalp, bu işin nazariyesini söylemekle kalmadı, nümuneleri de kendisi verdi. Onun edebî eserleri içinde büyük bir yekûnu halk masalları teşkil eder. Bunları ikiye ayırmak lâzımdır: Bir kısmı sadece halk masal ve efsanelerini, muhtevalarını bozmadan güzelleştirmek yolundaki gayretlerin mahsulüdür. «Altın ışıık» daki masalların bir çoğu, «Kızılalma» daki bazı manzum hikâyeler gibi. İkinci gruba, masal, destan, türkû, ilâhi... zarfına bürünmüş siyasî - ideolojik propaganda mahsulleri girer. «Kızılalma» daki parçaların ekserisi (şekil bakımından en muvaffak olmuş manzum masal, Ala geyik dahi) bu çeşiddendir.

«Kızılalma» daki nazma çekilmiş masallar içinde, «Ülker ile Aydın» gibi, Türk edebiyatının malı olmadığı isminden dahi belli olan nümuneler mevcut ise de, heyeti umumiyesile, Ziya Gökalp Türk masallarına lâayık oldukları kıymet ve ehemmiyeti vermiş, Onların manalarını kavramıştır; o, masalların feerik, saf cevherlerini bozmadan onlara güzel bir şekil vermek gayretinde bulunmak, ve bu türlü materyallerin daima bir san'at-kâr eline ihtiyaç gösterdiklerini isbat etmek itibarile - kendisi bir san'at-kâr olmamakla beraber - edebiyatımızın bu istikametteki tekâmülünde mühim bir yer alır. Ziya Gökalp'ı takip edenler çok oldu: Destan tecrübelerini bir tarafa bırakalım, Fuad Köprülünün Nasrattin hoca hikâyelerini nazma çekmek, Veled Çelebinin aynı hikâyeleri nesir halinde toplamak; son senelerde, Yusuf Ziya Demircioğlunun (Boş beşik ve Akkuş..) ve Hâmid Zübeyrin Anadolu halk masal ve efsanelerini edebileştirmek yolundaki tecrübeleri buna misal olabilir.

Şairlerimizde, Rıza Tevfik an'anesinin hâkim bir şekilde devam ettiği görülür: halk türkülerinden değil, saz şairleri tarzını nümune edinen şekiller, hece veznile şiir yazılmağa başladıktan sonra, ekseriyeti alır. «Millî edebiyat» cereyanının muhtelif merhalelerinde, bazı şairlerin manî şeklini kullanmaları, folklorik mahsullerin, şiir üzerinde tesirine - o da yalnız şekli kalan bir tesir - misal olarak gösterilebilir. Zaten bu devirde de, malûmumuz olduğu veçhile, anonim halk edebiyatı, âşık tarzından ayırd edilmiyordu. «Faruk Nafiz» in Anadoluyu gezerken yazdığı bazı eski şiirlerde, meselâ: «Talaş bağlarında batı» da, Anadolu toprağına bağlı efsaneleri canlandıran şu:

Bed dua ettiği yermiş meğer Âşık Keremin...

Mısraı veya yine aynı şiirdeki:

Ben de bir türlü Garip Âşıkım Aslımdan uzak,
Ben de ah etsem eğer karşıki dağlar kül olur...

Mısralarında, ve yahut, Nacib Fazılın meşhur «Köroğlu» şiirinde olduğu gibi, anonim halk mahsullerine ait kahramanların ve temlerin lirik duyguların ifadesi veya hamasi şiirlerin tanzimi için materyel teşkil etmesi de, bu tesirin izleri olarak görülebilir. Fakat doğrudan doğruya «Halk türküsü» nevinin preromantik ve romantik devirlerde Alman, son devirde, Maeterlinc gibi (Douze Chansons) Fransız dilinde yazmış şairlerde olduğu üzere - yüksek edebiyata maledilmesi vâkiasına ait kuvvetli misallere rastlamıyoruz: Ahmet Kudşi'nin, türkü şekline yazdığı biricik manzume, an'anevî koşma şeklinde yazılmış olanlara kadar muvaffak olmuş demektir. Müziğe ait faaliyetlerde, halk türküsüne verilen ehemmiyet, onun şiir cephesine verilmiyor. Bu hâlâ, halk türküsünün vereceği şeyi, saz şairleri mahsullerinin vermiş olması icabettiğine dair yerleşmiş yanlış kanaatin neticesidir. Halk türkülerinin, halk edebiyatı bakımından esaslı bir tetkik ve tettebbüe mevzu olmamış bulunmaları da bunda diğer mühim bir âmidir. Türk edebiyatı tıpkı masalları için Grimm'lerini, destanları için, büyük destan şairlerini beklediği gibi, halk şarkıları için de, onları hakikî san'at eserleri haline sokacak Percy ve Heine'lerini bekliyor.

İNSAN ELİ

— Suut Kemal YETKİN —

İnsanlık tarihinde en mühim hâdise, «insanlaşan» mahlûkun belkemiğini dikleştirerek ayakta durması ve serbest kalan ön ayaklarını kullanması, elleştirmesi olmuştur.

Bu hâdise nasıl ve ne zaman vukua geldi? Bu suale katiyetle cevap vermek mümkün değilse de, bu doğrulmanın gıdayı daha yükseklerde aramak ve tehlikeden sakınmak için daha ilerisini, daha yukarısını görmek ihtiyacından doğmuş ve üçüncü devirde vukua gelmiş olması muhtemeldir. Ön ayakların ellere inkılâbını mucib olan ihtiyaç, bu ihtiyacın zaruretlerine uyma, dimağda şuur ışığını da yakmıştır. Görme ihsaslarını tamamlıyan dokunma ihsasları dış dünya hakkındaki bilgimizin dairesini gittikçe genişletmiştir.

«İnsan, hayvanların en zekisidir; çünkü, iki ele sahiptir» diyen filozofu zekânın ve zekâ mahsulü olan ilim ve san'atın insan eliyle vücut bulduğunu daha o zaman bütün açıklığı ile anlamıştı.

Heykeltraş ve şair, Rodin ve Hugo mütefekkeri kendi içine dalmış çenesi avucu içinde hareketsiz bir halde gösterirler. Gerçekten «düşünen» adamın hakikî vaziyeti âletle çalışan, elini işleten adamın vaziyetidir. İnsan, hendese davalarını çözmeden çizgiler ve şekiller çizmiş, su bentleri yükseltmiştir. Mihanik bilmeden önce manivelâ kullanmıştır.

Sırf güzellik endişesiyle san'at eserleri yaratmadan önce de, intifai gayelerle mağara duvarlarına hayvan resimleri sıralamış, ağaç dallarını yontarak heykeller, totemler yapmıştır.

Bedenlerini taşımaktan, uzuvlarını kurtarmıyan fil, kastor, kuş gibi mahlûklar burunlarını, ağızlarını, gagalarını kullanmak mecburiyetinde kalmışlardır. Lâkin en harikulâde meharet, bu uzuvları insan elinin çevikliğine, kudretine, tenevvü kabiliyetine vardırmaktan çok uzaktır. Bu mahlûklar, istidadlarını, san'at kabiliyetlerini göstermiyor degiller. Kulübeler ve yuvalar yapmakta, iş görmektedirler. Lâkin kullandıkları vasıtalar «gaga veya ağız», on parmağımızın gördüğü işi göremezler. Çünkü onların yapacağı iş muayyendir. Dört elli (quadrumanes) hayvanlara ge-

lince: Bunlar tabiatın verdiği istidadı körletmişlerdir, denilebilir. Yerde yürümek, daldan dala sıçramak için dört elini de gelişigüzel kullandığından, taşıyan ayaklarla çalışan ellerin temin ettiği ihtisastan faydalanamamışlardır. Maddî kabiliyetleri sayesinde şaşırtan canbazlıklar yapan bu hayvanlar, bütün maharetlerini boş ve gayesiz sıçramalarla israf ederler.

Arka ayakları üstünde durmakla ağırlaşan, çevikliklerinden kaybeden insan, serbest ellerile tahtaları oymak ve kullanmak üzere ağaçlara asılmaktan vazgeçiyor. Hiç şüphesiz ki insan, yaşayanlar içinde eşyanın tesirinde kalacağı yerde, onları tesiri altında bulunduran, ihtiyacı için kullanan yegâne varlıktır. İnsan elinin maddeye müessir olmağa başladığı andan itibaren eşya ile insan arasında mücadeleye benzer bir temas başlar. İnsan zekâsı da bu temas neticesinde teşekkül ve inkişaf etmiştir. Eşyanın ataletine ve mukavemetine insan elinin faaliyeti ve zekâsının kıvraklığı cevap verir. Bir tarafta tedafüî vaziyet, öbür tarafta hareket ve tecessüs; Bu doello, insan zekâsının tarihini baştan başa işgal eder. Ağacı oyan, toprağı yoğuran, taşı işleyen insan, tabiatın eserini kendi ihtiyacı için düzeltir ve güzelleştirir. Bazan kendisinin tecessüse, yalnız bilmek arzusuna kaptırdığı anlar olur. Lâkin bu tecessüs hali, tekâmül etmiş bir haldir. İnsan ilk ve tabiî halinde realiteyi kendi ihtiyacı ve menfaati için düzeltir. Çömlekçinin parmakları arasında dönen lüleci çamuru çömlekçiye bir şekil kalitesini, tanıtabilir. Lâkin ilk hareket, tesadâfî bir hareketten başka bir şey değildir, mesut bir fiilin tekerrürü iledir ki, irade işlemeye, tercih belirmeye başlar. Kısacası bize bilgiyi ve zevki, ilmi ve sanatı kazandıran fiillerimizdir. En mücerret spekülasyonların bile hareket noktasını elin madde ile teması teşkil eder. Fikir, hayatının tarihi uçsuz, bucaksız mazinin karanlığında kaybolan elin araştırmalarından, hareketlerinden ibarettir. El iledir ki, edindiğimiz intibalar iradî tecrübeler tahavvül eder.

Hangi müşahedeler ve mesut tesadüfler neticesi insan çakmak taşı kırarak ince bir safha elde etti? Bilmiyoruz. Muhakkak olan şu ki, insan çakmak taşından, kesen ve delen bir tabaka çıkarmağı becerdiği zaman harikulâde artan yalnız tabiat üzerindeki kudreti değildir. Zekâsının hakimiyeti de artarak ışıklara doğru ilerliyordu. Fırçadan, kalemden başka bir şey tutmayan eller... Bütün bu elleri yetiştiren, tabiatın dizginsiz kuvvetleriyle çarpışan, dipsiz asırların karanlığını kaya parçalarıyla yırtarak insanı bugünkü ilim ve san'at aydınlığına kavuşturan, o nasırlı eller olmuştur.

İnsan eli! Seni ne kadar takdis etsek azdır. Her şeyimizi sana borçluyuz.

Osmanlı Maliyesi ve ecnebî sermaye (1)

— Sıtkı YIRCALI —

On dokuzuncu asrın ilk nısfında buharlı makinelerin sanayiın her şubesinde kullanılışı ve istihsal vasıtalarının tekâmülü o zamana kadar görülmemiş bir hamle yaptı. Bu teknik terakki iş bölümünün ve seri halindeki istihsalın artmasını intaç etti. Rekabetin icabettirdiği zaruretlere istihsal vasıtalarının tekrar teşkilâtlanması ve yenilenmesi için de sermaye yeni icaplara uyarak temerküz etmek ihtiyacını duydu (2).

Esasen makine devrinin yarattığı içtimaî ihtiyaçlar ve istihsal vasıtalarının yeniden tanziminden doğan ahval müteşebbisleri mütemadiyen istihsale yeni sermaye yatırmak mecburiyetinde bırakıyordu. Fakat zamanla dahilî müstehliklerin satın alma kudreti, istihsal vasıtalarının sermayedarlara imal için imkân verdiği eşya kıymetinin çok aşağısına düştü.

Büyük sermaye birikmesi ve seri halinde istihsal eden fabrikaların inkişafı pazarın genişletilmesini icabettirdi. Çünkü makine dar bir müşteri mahdut bir adet için çalışmadığından sanayileşmiş milletlerin ticareti yeni bir takım pazarlar fenthetmek ve başkaları tarafından istilâ edilenlerde de rakiplerile çarpışmak zaruretinde kaldı.

Nitekim «Paranın vatani yoktur» derken bunu dar manasile anlamamak lâzımdır. Para bilâkis temsil ettiği iktisadî menfaatlerin, dünkü ve bugünkü hukukî temeller üstünde, renksiz fakat en sadık bir kolcusudur. Ona bu vasfın verilmesi; muayyen bir iktisad sisteminin bir millet

(1) Bu yazımız: Y. Sıtkı: La Répartition de la Dette Publique ottomane par les Traités de Paix. 1935 in 8. Paris - adındaki kitabın Osmanlı borçlarına ait «Introduction» u esas tutularak hazırlanmıştır.

(2) Bu yazımızda Osmanlı istikrazlarının teknik teferrüatına g'recek değ liz. Yalnız dünkü kadar bugün de bütün canlılığını muhafaza eden sermaye hareketlerinin geçen asrın başlangıcından itibaren Osmanlı imparatorluğunda oynadığı rolü tebarüz ettirmeğe çalışacağız.

hudutları içine sığdırılamıyan inkişafından ileri gelmektedir. Filhakika büyük sanayiın yaşama imkânları ancak daima artan istihsal önünde:

1. — Yeni iptidaî madde kaynakları bulmak,
2. — İmal ettiği malı satabilecek mahrecler

elde etmekle kabildir. Binaenaleyh sanayileşmiş, evvelce fethedilmiş pazarların haricinde yayılma çareleri arıyan büyük seri imalâtçıları mallarından evvel paralarının hâkimiyetini temine uğraşmışlardır. Bu suretle para siyaseten değilse de iktisaden istilâya koşulan pazarlara öncü olarak sürülmüştür.

Geçen asır bu arsiulusal para hareketlerinin en geniş faaliyet devri olmuştur. İptidaî maddeyi rakipsiz ve yerinde bulmak, müşteriye bağlamak hususunda kullanılan bu mekanizmayı canlandırmak için memleketimizde rastladığımız iptidaî bir örneği vermek kâfidir.

Bir kasaba tüccarı gerek kendi mamul malını köylüye satabilmek ve gerekse köylünün mahsulünü istediği ucuzlukta alabilmek için daha ekim zamanında tohum parası ve köylünün günlük ihtiyaçları için ona avans vermektedir. Bu avansa mukabil, köylü eline geçen paradan tenzil edilen faizden başka mahsulünü o tüccara satmağı ve satın alacaklarını ya doğrudan doğruya ondan veya onun vasıtasile temin etmeğı, zımnen tahhüt etmektedir. Bu suretle tüccar köylünün evvelâ iştira kudretini arttırıp bilâhare de kendi malını ona satmaktadır. İktisadî faaliyetleri temerküz etmiş diğer memleketlerde bu rolü bankalar ifa etmektedirler.

Geçen yüz yılda el işçiliğı yerine makine geçince sermayedar milletlerin henüz iktisaden işlenmemiş memleketlerin hem iptidaî maddelerini hem de mamul madde ihtiyaçlarını inhisar altına almak için kullandıkları bellibaşlı bir vasıta bu olmuştur.

O devrin bütün siyasî tarihi bu rekabetin doğurduğu öldüresiye kavgalarla doludur. İşte bundan dolayı 19 uncu asrın uzunluğunca ve yirmininci asrın başlangıcında dünyanın her köşesinde muhtelif emperyalist devletler arasında merhametsiz bir mahreç kapma mücadelesine şahit oluyoruz.

Bu mücadelenin bazı defa hem iktisaden hem de siyaseten elkonan memleketler içinde istismarcı ve müstemlekeci tezahürlerini görüyoruz. Bazan da hakikatte olmasa da şeklen siyasî istiklâllerini muhafaza edebilmiş memleketlerin iç işlerine müdahaleye kadar giderek malen ve iktisaden boyunduruk altına alınmasile neticelenmiştir.

Bu şekilde istismara koşulan memleketlerin hemen hepsinin istihsal

vasıtalarından mahrumiyeti ve henüz sanayileşmesinin bellibaşlı sebebi kâfi derecede sermaye sahibi olmamalarından veya malî imkânların yokluğundan ileri gelmektedir. Yani memleketin, halkın binnetice devletin satın alma kudreti yoktur. Halbuki yeni müşterilerden istifade ancak onların eşyanın nakil masrafını da koruyabilen bir kâr temin edecek kıymette iştira kabiliyetleri olmasına bağlıdır. İşte bu iştira kabiliyetinin sun'î olarak ve göz kamaştırıcı bir surette, teminini de emperyalist memleketler üzerine almakta gecikmemektedirler. Bunun için de ekseriya malını satabilmek emelile evvelâ sermaye ihraç etmişlerdir. Tabîî bu sermayenin ayrıca faizi alındığı gibi aynı zamanda memleketin muhtelif zenginlikleri üzerinde muhtelif haklarla bu borçlar garanti edilmiştir. (Nafia, maden imtiyazları, vergi gelirleri, inhisarlar). Bunların haricindedir. Borç verdiği paranın ancak kendi memleketinde ve kendi malı. bir çok zaman daha evvelce tesbit edilen fiyatlar üzerinden, satın alınarak kullanılacağı şart kılınmıştır.

On dokuzuncu asrın ikinci nısfından Cümhuriyet devrine kadar bu mütaleaların haricinde çok mühim ve nazik coğrafî vaziyetile Osmanlı imparatorluğu sebeblerini hemen tamamen emperyalist devletlerin iktisadî menfaatlerinden alan bitmez tükenmez siyasî bir rekabet mücadelesine sahne oldu. Hint yolunun üzerinde bulunan, Çarlık Rusyasının ticaret kapılarını elinde bulunduran ve Fransa için malî ve iktisadî mühim bir pazar olan ve nihayet Almanyanın büyük hayalinin anahtarını tutan Osmanlı imparatorluğu hakikaten Avrupa için tehlikeli ve mühim bir nokta idi. Hal çaresi bulamıyan «Şark meselesi» bu memleketlerin ticarî siyasetleri üzerinde ehemmiyetli bir rol oynuyordu. İşte bundan dolayıdır ki bu devletlerden her biri Babîâli üzerinde kendi hegemonyasının ve tesirinin üstünlüğünü muhafaza etmek ve istemekle beraber, bütün avantajlarını da kaybetmek korkusile, hiç olmazsa mevcut Statuquo'yu bozmamak için her türlü yardımı esirgemiyorlardı.

O devirde Çarlık Rusya Osmanlı devletinin Slâv halkı üzerindeki tesirini gün geçtikçe arttırıyordu. Avusturya ile Rusya arasında imparatorluğun taksimi hakkında gizli bir anlaşmanın mevcudiyetinden bahsediliyordu.

Rusyanın habersiz bir hücumu ve Tuna memleketleri içine girişi İngiltere ve Fransanın menfaatlerini tamamen haleldar edebilirdi. İngiliz ve Fransız kapitalistleri bunu görmekte gecikmediler. Ve Osmanlı devletine ilk ecnebi borcunu vermeğe riza gösterdiler. Bu suretle de esasen kapitülâsyonlar vasıtasile iktisadî köleliğe girmiş olan devlet malen de beynelmilel malî emperyalistlerin boyunduruğu altına girmiş oldu.

Bu istikraz tamamen silâhlanma ve harp malzemesi almağa tahsis

edilmişti. Bu malzemenin ikrazı yapan memleketlerden alınması mecburî olduğu gibi % 6 faiz, % 1 amortisman tediye edilmesi şarttı. Mutavassıt müessese ve şahısların komisyon ve masraf diye aldıkları kâr da bunun haricinde idi.

1854 senesi Osmanlı imparatorluğunun malî tarihinde fevkalâde mühim bir devrin başlangıcıdır. Çünkü bu tarihten itibaren ki beynelmîl münasebetlerinde (des Emprunts à jet continu) denen devre açılıyor. Bundan evvel de Osmanlı imparatorluğu haricî bir istikraz aktetmek istemişti. Fakat 1808 de muhtelif hükûmetler nezdinde yaptığı teşebbüsler boşuna çıktı. Çünkü o zamana kadar Avrupa emperyalizmi henüz haricî piyasalara ihtiyaç hissedecek kadar kuvvetlenmemişti. Sonra imparatorluğun devamının istikbalinden emin değildi. Diğer taraftan menkul kıymetlerin (Valeur mobiliere) yani taammümünden dolayı yayılma imkânları da henüz kıttı.

İktisadî menfaatlerin çarpışmasından doğan Kırım harbi imparatorluğun mevcudunun tehlikede olmadığını gösterdi. Ve bu galibiyetten sonra o zamana kadar daima uzak kaldığı Avrupa siyasî faaliyetinin içine girmiş bulundu. O zamana kadar memleket malî, iktisadî ve içtimai bir keşmükeş içinde idi. Bu vaziyetler haricî bir istikraz akdine imkân vermiyordu. Fakat bu tarihten itibaren müttefiklerinin yardımıyla bu tecerrüdden çıktı ve malî pazarlarla temasa başladı. Nitekim Berlin konferansında alacaklıların vermiş oldukları bir muhtırada aynen şu satırlara rastlıyoruz.

«Osmanlı imparatorluğunun bütün menkul serveti devlet eshamile hükûmet borçlarından ibarettir. Onun için Osmanlı devletine bu borçlarını ödemek imkânlarına sahip olacak şekilde şahsiyetini muhafaza ettirmek lâzımdır. Çünkü alacaklılar Türkiyeye yalnız müstakil bir devlet olduğu için değil, bilhassa ondan tamamiyet ve mevcudiyeti bütün Avrupa devletleri tarafından garanti edildiği için istikrazda bulunmuşlardır» (1). Bu da bize ıvazsız yardıma koşan müttefiklerin ve yalnız ilk masraflardan ettikleri kârlarla alacaklarını itfa eden murabahacıların hakikî maksatlarını göstermiş oluyor.

Gülhane hattı hümayunile açılmış olan Tanzimat devrile memleketin iktisadî hayatında hüküm süren bu keşmükeşe bir takım reformlarla nihayet verilmek için teşebbüse geçildi. Filhakika hattı hümayun, her türlü iktisadî, malî tedbirlerle ticaretin, ziraatin terakki ve tekâmülüne ve normal inkişafa mani olacak yolsuzlukların giderileceğini vaad edi-

(1) M. A. du Velay: Finances de la Turquie 1903. Sa. 376 ve müta.

yordu. Bunun için de Avrupa ilminden, san'atinden ve sermayesinden istifade için icabeden kolaylıklar gösterilecekti.

Türkiyeye doğru her taraftan malî projeler ve sınaî icadlarla dolu teklifler yağmıya başladı. Netice olarak şimendifer imtiyazları, maden ocakları işletme idareleri ve muhtelif inhisarlar yerleşmekte gecikmedi. Fakat bütün bu yeni masrafları karşılayacak altın bir mucize gibi topraktan çıkacak değildi. Devletin istira kabiliyeti esasen sıfırdı. Bütçe namına bir şey yoktu. Birbirini takip eden siparişleri, malzeme ve komisyon ücretlerini ödiyecek gelir menbaları bulunamıyordu. İşte ecnebi sermayedarlar bu hususta kendi hizmetlerini esirgemiyeceklerini bildirmekte gecikmediler.

«İstanbul, Kırım harbinden sonra Avrupanın bütün iş adamlarının randevu yeri oldu. Sanayi projeleri imar ve nafia plânlarından daha fazla başkasının parasını Babiâliye takdime koşan mutavassıtların bolluğu vardı (1).»

Artık iflâsla neticelenecek bir istikraz siyaseti başlamıştı. Borç yekûnu her gün biraz daha kabarıyordu. Yirmi sene içinde istikraz fevkalâde masrafları kapamak için kullanılan bir vasıta olmaktan çıkarak bütcenin en esaslı bir rüknü oldu.

«Bu istikrazlar 1861 den sonra birbiri ardınca o kadar çabuk ve o kadar sık çoğaldı ki Osmanlı devleti tarafından vergi ile aynı mahiyette tutulmağa başlandı (2).»

Bozuk bir idare, muntazam bir vergi sisteminin yokluğu hükûmetin kapitülâsyonlardan doğan imtiyazlar önündeki imkânsızlıkları memleketin iktisadî kalkınmasına bellibaşlı mânilerdendi. İlk istikrazlar Fransa ve İngiltere tarafından temin edilmişse de memleketin bütün servet menbaları ve bilhassa ihraç metaları olan iptidaî maddeler diğer borçlara karşılık olmak üzere terkedilmişti.

İmparatorluk, memurlarının maaşlarını bile veremiyordu. İhtiyaçların doğurduğu tazyikler altında neye mal olursa olsun, ne faizde bulursun bulursun borç yapmaktan geri durmuyordu. Esham ve tahviller asgarî bir fiatla satışa çıkarılıyordu. Bu fiatlar % 43 le % 76 arasında tahvül ediyordu. Yani 100 lira borç yüklenen devletin eline ancak 43 lira geçiyordu. Bu suretle istikrazdan kasasına 1/3 giriyor ve hakikî faiz de

(1) Moravitz: des Finances de la Turquie Sa. 21.

(2) Roumani: Essai historique et technique sur la Dette Publique Ottomane. Paris. Sa: 23.

% 12, % 14 e kaadr yükseliyordu. Fakat bu rakmlar bile bize borçların doğru ağırlığını vermekten uzaktır. Çünkü bu yüksek faiz ve asgarî çıkarış fiatıyla beraber istikrazın akdine önayak olan, hattâ teşvik eden mütevasıtların servislerini ifa eden müessese ve bankaların ve iş adamlarının almış oldukları komisyon ve ücreti hesaba katmak lâzımdır. Diğer taraftan geniş bir speculateur sınıfı bu hususta büyük bir rol oynayıp devlet kredisini baltalıyor ve borçların faiz ve itfa hususlarını çıkmaza sokarak imparatorluğu kalkınılmaz, büyük bir yük altında bırakıyordu.

Bu istikrazlardan mühim bir kısmı kurucu ve verimli işler için kullanılmamıştır. Umumiyetle ya bir bütçe açığını kapamak, ya eski bir borcun faizlerini ödemek veyahut ta bir harbi besliye bilmek için akdedilmiştir. Kalanı, imar süsü altında, bütün mükellefiyeleri Türkiyeye yüklenmek üzere, bir yabancı devletin memleket içinde iktisadî nüfuzunu arttırabilmek için yaptığı yollar ve limanlar veya askerî ve siyasî hulyasını hakikatleştirmesine imkân verecek inşaat için kullanılmıştır.

İmparatorluğun içinde bulunduğu bu malî şeraite rağmen yabancı kapitalistler Osmanlı Devletinin her talebine karşı para teklifinde biribirle müsabakaya girmekten geri kalmıyorlardı. Çünkü memlekette yerleşmiş olan muhtelif ticarî iş evleri, devletlerinin geniş yardımlarına dayanarak, hemen kâmilten bu istikrazlar üzerinde veya vasıtasile yaptıkları spéculationlarla yaşıyorlardı. «Osmanlı borçları muhtelif bankaların en esaslı kâr menbaini teşkil ediyordu. Bunlar sınaî ve ticarî işlere iştirakten daha iyi kazanç getiriyordu. Bu devrede İstanbuldaki bankaların çokluğu ve aralarındaki rekabet bunun açık bir delilidir.»

Berlin muahedesinden sonra devlet, yeni irad kaynakları bulmak arzusu ile iflâsa kadar sürüklediği bu siyaseti, alacaklıların tazyiki altında ve onların lehine devam ettirdi.

1882 de neşredilen mahrem kararnamesi devlet gelirleri üzerine ecnebi imperyalizminin el koymasını müeyyede altına aldı. Alacaklılar «Düyunu Umumiye İdaresi» altında bu kararname ile istismarlarını teşkilâtalandırdılar. Devlet otoritesinin yanında o da ayrı bir otorite olarak meydana çıktı. Tütün, ipek gibi en revaçta mahsullerin inhisarı, en zengin vilâyetlerin âşarları, pul satışını, suda ve karada avlanma hakkını, Mersin, İzmir, Samsun gibi limanların gümrük varidatlarının büyük bir kısmı teminat olarak değil, tavizen onlara terkedildi.

Düyunu Umumiye İdaresi her biri bir vergi mevzuu olan bu iradları kendi memurları, kendi bankaları, kendi vesaitile tahsil edip, kendi kolcusile kontrol ediyor ve alacaklılar arasında taksimini yapıyordu. Bu suretle devlet, tecezzî kabul etmemesi lâzımgelen hâkimiyetinin en hayatî kısmile halk kitlelerinin yaşama vasıtası olan emeğinin kazancını, yabancı

bir idarenin soygunculuğuna terk ediyordu. Bu hususta vereceğimiz küçük bir misal, istismarın mikyası hakkında bir fikir verebilir:

Düyunu Umumiye meclisinin 1919 içtima zabıtlarında İstanbulda, kendi memurlarının 12 milyon liralık varidat için sarfettikleri tahsil masrafı 3 milyon lira, yani % 25 olarak zikredilmektedir. Halbuki bu 12 milyonun 6.803.000 lirası gümrük resminden ve tütün âşarından ibaret olup bizim memurlarımız tarafından tahsil edilerek Düyunu Umumiyeye yatırılmıştır. Kalan da büyük bir kısmı % 5 bey'ie ile pul satışından gelmektedir. Bunlar nazarı dikkate alınıp da tenzil edilirse Düyunu Umumiyenin kendi başına yaptığı tahsilât masrafının % 65 i geçmiş olduğunu görürüz.

Bu devreden harbi umumiye kadar devlet, her türlü malî mukavele ve istikrazları Düyunu Umumiye İdaresi vesatasile ve onun himaye ve vesayeti altında yapmıştır. Düyunu Umumiye meclisinin reisi, birçok zaman, Maliye Nazırından daha mühim bir salâhiyet sahibi olarak memleketin malî mukadderatı üzerinde rol oynamıştır.

1903 de yapılan «tevhidi düyun», borç yekûnunu tenzil etmiştir. Fakat buna mukabil bir kısım eshamın faizleri yükseltildiği gibi yeniden devlet gelirleri tahsis edilmiş ve cibayet usullerinin tensikinden doğacak varidat fazlası da borcun ifasına değil, faizin arttırılmasına hasretilmiştir.

Bu suretle bütün ağırlığıyla çalışan sınıfın omuzlarına çöken vasıtalı vergilerin gelirleri, insaf tanımayan yollarla arttırılarak, katlanılan fedakârlık, borç yükünün eksilmesini bile temin etmiyecek, ancak alacaklıların rantlarının artmasına yarayacaktı.

Böylece Düyunu Umumiye İdaresi, hazineye yardım vesilesile bütün iptidaî maddelerin inhisarını ve en verimli ana gelirleri eline geçirmiş, devlet sarraflığını ve para tab'ı imtiyazını da kendi bankasına verdimişti.

Görüyoruz ki Osmanlı imparatorluğu tarafından akdedilmiş bütün bu istikrazlar hakikî bir devlet borcu karakterini taşııyordu. İmparatorluğun malî zorluklarını fırsat bilerek yabancı emperyalizm istikrazlardan istifade ile Türkiye'ye yerleşmek ve nüfuz etmek imkânını buldu. Her istikraz mukavelesinde bunun açık bir bürhanına rastlıyoruz.

Şayet, istikraz ecnebi memleketlerden eşya ve malzeme satın almak için yapılıyorsa, mukavele, bunların borcu veren devletten alınacağını şart kılıyordu. Şayet memleket dahilinde bir nafia işi için sarfedilecekse (demiryolu, köprü, yol inşası halinde) yine alacaklılar bu vazifeyi üzerlerine alıyorlardı.

Nihayet borç, bir bütçe açığını kapamaya veya umumî masraflara tahsis edilecekse, kapitalistler ve tâbi oldukları devletler, maden, nakliyat, işletme, orman imtiyazları elde ediyorlardı.

Bütün bunlardan ayrı da, istikrazı kolaylaştıran devletler kendi tebeaları için yeniden geniş kolaylıklar, iptidâî maddeleri satın almak için rüçhan hakları ve bilhassa siyasî ve askerî imtiyazlar koparıyorlardı.

Görülüyor ki bütün bunlar bir istikrazdan ziyade bir nevi satış mukavelesi mahiyetini haizdi. Yüklemiş olduğu mükellefiyeler ise, devlet mefhumile kabili telif değildi. Büyük harp patlar patlamaz, bütün bu haklar ilga edildi. Fakat mütarekeyi müteakıp müttefikler elinde kalan arazide Düyunu Umumiye İdaresi tekrar eski faaliyetini aldı.

Lozan sulhü, bütün sahalarda olduğu gibi, bilhassa bizi yabancı sermayenin malî çemberinden kurtarmak için kazanılan en büyük zafer oldu. Konferansın iki defa yarıda bırakılmasına borçlar meselesinin sebep olduğu nazarı dikkate alınırsa, o zamana kadar fertlerin hakları olduğu iddia edilen ve adalet mefhumlarını ileri süren büyük devletlerin malî faaliyetler arkasında saklı maksatlarının ehemmiyeti meydana çıkar.

Lozan muahedesi, bizi borçtan değilse de bir malî boyunduruktan kurtardı. Ecnebi sermayenin «alacak» hakkından gayri, memleket gelirleri üzerindeki bütün imtiyazları lâğvedildi.

Eski günleri sayıklıyan alacaklılar 1928 e kadar, kredisinin ve binetice parasının mukadderatını ecnebi grupların eline bırakmak istemiyen, Türkiyenin üzerinde sultalarını yaşatabilmek için ellerinden gelen her türlü güçlüğü göstermekten geri kalmadılar. Bilhassa harpten evvelki altın kıymetini, alacakları için esas tutmak istioyrlardı. Nihayet evvelâ 1928 ve bilâhara 1933 mukaveleleriyle normal hudutlar içinde haklarını kabule rıza gösterdiler.

Dünya krizinin neticesi olarak ihracatın zorluğu ve muhtelif tekayyüdatın doğurduğu güçlükler karşısında 1936 da yapılan bir anlaşma ile taksitlerin nısfının Türk paralarile satın alınacağı muhtelif Türk mahsullerinin hariçteki satışından elde edeceği dövizlerle alacaklılara tediye yapacaktı. Son bir anlaşma ile bu karar, borcun bütününe teşmil edildi.

Bu suretle beynelmilel bir borcu, hudutlarımız içine alıp tamamen Türk parasile tediyeye muvaffak olunduktan başka, Türk borçları hisse senetlerinin millî tahvillerle değiştirici bir kanunla temin edilerek Osmanlı imparatorluğundan kalan son yabancı malî imtiyaz da millileşmiş oldu.

Bu son iki tedbirle Türkiye Cümhuriyeti kredisi ecnebi piyasalarda

birtakım spekülâtörlerin ve ecnebi, sinsî menfaatlerin gizli maksatlarına âlet olmak tehlikesinden de kurtulmuş bulunuyor. Bir asra yakın zamandanberi göz kırpmadan her gün biraz daha hırsını arttırıp insafsızca, memleketin en çalışkan kitlelerinin emeklerini soran imparatorluğun bize kadar devrettiği ecnebi imperyalizm, bu suretle sona ermiş bulunuyor.

Görüyoruz ki, ana hatları üzerinde kaldığımız iptidâî madde ve mahareç meselesi, geçen asrın davası olmaktan çok uzaktır. Ve bilhassa kendisine zincirle bağlı bir yığın iktisadî ve malî ve binnetice içtimaî hâdislerle çevrilmiştir. Onun için büyük harp, Avrupadaki hudutları ve müstemleke sahiplerini değiştirmekle kalmadı. İktisaden geri milletlerce sanayilerini teşkilâtlandırmak ve kendilerini diğer milletlerin tazyikinden kurtarmak için yapılan bir hamlenin başlangıcı oldu. Bugün şahit olduğumuz kendi kendine yetmek, yani otarşı sistemi bunun bir neticesidir.

Bu sistemin doğurduğu ihracat ve idhalâtta takyidat ta bilâkis büyük sanayiî hayatî şartları olan iptidâî madde ve müşteri meselesini daha kuvvetle ortaya attı.

Bu zarurelter karşısında milletler, yeni anlaşmalar, mütekabil kredi ve nihayet aynı mal mübadelesine kadar giden yollarla sanayilerini yaşatmaya ve hâkimiyetlerini idameye çalışıyorlar.

Yirmi yıldanberi çeşitli siyasî dostluk ve düşmanlıkların sebeplerini, büyük sanayiî bu iki hayat kaynağında ararsak hatâ etmemiş oluruz.

ESKİ ESERLER HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Mimarî eserler - Kitabeler ve mezar taşları - Menkul san'at eserleri - kitaplar

Rıfkı Melûl MERİÇ

Mezarlıklar, tarih ve san'at vesikalarını ihtiva eden zengin birer hazinedir. İsimleri meçhul bazı şahsiyetlerle (16) isimleri ve eserleri malûm bazı tarihî simaların yaşadıkları muhitler ve geçirdikleri içtimâî vaziyetler (17, mezar tışları vasıtasile meydana çıktığı gibi, bazı tarihî ailelerin silsilenameleri de (18) bu vasıta ile ikmal edilebilir.

Mezar taşları, bu bakımdan olduğu kadar, tezyinî san'atla hüsnühat san'atinin neş'et, tekâmül, tevakkuf ve inhitat merhalelerini devir devir göstermek itibarile de ayrı bir kıymeti haizdir.

Yine mezar taşları vasıtasile bazı meçhul san'at ve hırfet erbabının isimleri öğrenildiği gibi (19) içtimâî hayatın da bazı noktaları aydınlanmaktadır (20).

(16) Meselâ: Süleyman Şah ibni Fahri Âli Selçuk, Çiçek Hatun Ümmi Âli Selçuk, Emîri Yagî ibni Selçukşah, Gündüz Bey ibni Divitdar Bey, Danyal Bey ve Alâeddin Bey ibni Emîr-ül Oğuz Erdoğan, Emîr Yahya ibni Kadi Zeyn, Fakih Ahmed, İsmail Bey ibni Mustafa Bey ibni Saruhan, Kasım Bey ibni Yahşi Bey, Hakîm Yusüf ibni Hacı Bey..

(17) Efendi zade Hatun binti Süleyman Paşa ibni Orhan Bey ibni Osman Bey, Aslı Hatun binti Şeyyâd Hamza... gibi.

(18) Meselâ: Tokad'daki mezar kitabeleri vasıtasile Karaşi oğulları, Bursa'daki kitabeler vasıtasile Timurtaş Paşa silsilenameleri... (İsmail Hakkı Uzunçarşılı oğlunun eselerine bakınız).

(19) Mehmed ibni Ali ibni Garibşahet' Tâcîk-el' Akşehri, Hacıy'ül-Mevlevî, Arslan, Şua'-ün-ne'âl, Ahmed ibni Muzaffer-üs'sarrâfiyy-ül' AkAkşehrî, Hasen-el'ma'rûfî, Konyalı Türk Ali'si denmekle meşhur Yusüf ibni Hamza gibi.

(20) Mezar taşlarında, bilhassa Osmanlı devrinin bütün serpuş şekillerini bulmak mümkündür. Selçuk imparatorluğunun inkırazı sıralarında

Lâhid ve mezar taşlarını tarih ve san'at bakımlarından. ayrı ayrı kıymetlere göre tetkik ve tettebbu etmek ve tasnife tâbi tutmak lâzımdır:

1.— Lâhid ve mezar taşları, sahiplerinin içtimaî vazife ve vaziyetlerine göre, başlıca yedi sınıfa ayrılabilir :

A. — Ricali devlet,

B. — Eshabı menâsıb (şer'î, mülkî, askerî.. ümerâ ve memurin),

C. — İlim ve fen erbabı (âlimler, müderrisler, muallimler, müellifler, mütercimler, şairler, tabipler...

D. — Tarikat mensupları (tarikât vâzı'ları, şeyhleri, müridleri..),

E. — San'atkârlar,

F. — Âyan ve eşrafı belde,

G. — Halk.

Haseb, neseb ve meslek cihetlerinden her sınıfın mensuplarına aid mezar taşlarının da ihmal edilmemesi lâzımdır.

2.— Lâhid ve mezar taşları, tezyinî ve hüsnühat san'atı bakımlarından ayrı ayrı birer kıymet taşırırlar:

A. — Bazı taşlar düzdür; sadece yazıyı muhtevidir. Düz, yahut tezyinatlı mezar taşlarında görülen her yazı, mensup olduğu devrin iyi veya kötü birer nümunesini, yazı tarzını ve resmi imlâsını gösterir. Bazı harflerde ve harf terkiplerinde görülen tasarrufların seyrini, mezar taşları yazılarından takip ve tesbit etmek mümkündür.

B. — Bazı taşlar basit, bazı taşlar da girift tezyinatı muhtevidir. Basit olsun, musanna olsun her tezyinî san'at eseri olan mezar taşı, kendi devrinin san'at telâkkisini, taşçılık tezyinatı san'atının tekâmül ve inhitat merhalesini gösterir. Bir müddet kullanılmış olan tezyinî motifler, bilâhara ya külliye terk edilmiştir; ya az çok değiştirilmiş; yahut olduğu gibi muhafaza olunmuş veya başka terkipler içinde aynen yahut tadilen (21) kullanılmıştır.

yapılmış bazı mezar taşlarında insan, at, koyun, güvercin... kabartmaları da mevcuttur. İnsan kabartmalarında elbise ve serpuş gibi kıyafete aid etnoğrafik hususlar şayanı dikkattir. Kullanılıp bilâhara terk edilmiş olan isimler de dikkate değer: Kici Hatun, Ağzı Kara, Çiçek Hatun, Gül Paşa, Efendi Bola, Efendi Zade, Paşa Bola, Şah Bola, Kutlu Melek, Ebyar, Ulu, Yüzü Kutlu, Has Bey, Uğur Hatun, Bolargu, Orker, Yavaş Hatun...

(21) Meselâ: serpuşile resmedilen Moğol başının (kaş, göz, ağız, burnu ve serpuş tadil edilmek suretile) istihaleye uğrayıp lâle motifini tevliid ettiğini Üstad Baltacıoğlu İsmail Hakkı isbat etmektedir.

C. — Her devrin umumî san'at kaide ve telâkkileri haricinde yapılmış gibi görünen nev'i şahsına münhasır bazı musannâ mezar taşları da vardır.

D. — Bünyeleri, şekilleri, tezyinî mahiyetleri itibarile olduğu gibi, ibarelere, ıstılahlara ve remzî işaretlere göre de mezar taşlarının ayrı ayrı tasnifleri yapılabilir. Meselâ Abdülbâki Gölpınarlı'nın tedkik etmekte olduğu Hamzevî'lerin mezar taşlarında olduğu gibi.

Bazı şehir ve kasabaların mezarlıklarında, değil musannâ hattâ yazılı bir mezar taşına bile tesadüf edilemediği halde (22) bazı hücre köylerinde hiç umulmıyan lâhid ve mezar taşları ile karşılaşmak mümkündür (23).

Sebepleri şunlar olsa gerektir:

A. — Mezar taşları, sahiplerinin mensup oldukları aileler münkariz oldukça yahut mensubiyetler unutuldukça devlet müesseseleri (Belediye, Evkaf daireleri..) ve ahali tarafından, yerlerinden alınıp muhtelif inşaatta kullanılmıştır (24).

B. — İster şehir dahilinde, ister şehir haricinde olsun, metrûk ve gayri metrûk mezarlıklar ve hatireler, bazan hakikî bir lüzum üzerine, fakat

(22) Selçukîlerin son zamanlarında büyük bir şehir olduğu meşhur Taş medresesile kervansarayından da anlaşılan Çay kasabasında tek bir mezar taşından başka bir şey yoktur.

(23) Meselâ Afyonkarahisar vilâyetinde Çay nahiyesinin Karamık Karacaören köyünde çok mühim bir lâhid taşı ile Ömer Paşa oğullarına aid mezar taşları ve Ömer Paşanın eselreri vardır.

(24) Meselâ Yârelner kabristanı, Akşehir'in en eski kabristanı olduğu halde bütün taşlar sökülmüş, muhtelif inşaatta kullanılmıştır; Nasreddin Hoca kabristanile mücavir kabristanlardaki lâhid ve mezar taşlarının kısmı âzamı duvar inşasında ve cami tamirinde sarfedilmiştir. İstanbul'da Haydarpaşa ve Yeldeğirmeni taraflarına kadar uzanan Karacaahmet kabristanı taşlarının bir kısmı, vaktile Selimiye kışlası yapılırken harcanmıştır. Bursa'da Deveciler ve Kurdoğlu kabristanları, Bursa meşahîrinin merkadlerini ihtiva ettikleri halde ve iz'an sahiplerinin müdahalelerine rağmen, Belediyece kaldırılmıştır. Karaman oğulları devri meşahîrinden birçoklarının medfun oldukları Yağlıtaş kabristanı kaldırılmış ve taşları kırılmıştır. Trabzonda Kavakmeydanı, İmaret, Pazar kapısı, Taksim, Tekke mezarlıkları hep aynı âkıbete uğramıştır.

ekseriya inkılâpçılığı maziye aid her şeyi yıkmak, yok etmek vehmi yüzünden kaldırılmış; yerlerine meydanlar, stadyomlar parklar, resmî ve hususî binalar yapılmıştır. Mezar taşlarının da ya bir kısmı nakledilmiş, yahut hepsi sarfedilmiştir (25).

C. — Bütün asırlar zarfında refahtan mahrum veya taş dikmek âdetine yabancı kalmış, yahut işlenebilecek taş getirilmesi müşkül yelrerde kurulmuş kasabaların kabristanlarında mezar yerlerini işaret etmek üzere ağaç parçaları ve âdi taşlar kullanılmıştır (26).

D. — Pek nadir olmakla beraber, mezar taşları hususunda dînî nehye müstenid menfî bir zihniyet hâkim olmuştur.

Mezarlıklar, hemen hemen bütün köy ve şehirlerin dışındadır. Uzak, yakın ve bitişik olanları vardır. bazı kasaba ve şehirler, zamanla genişlemiş ve dış mezarlıklarını kuşatmıştır. Şehirlerin hemen hepsinde cami, türbe, tekke ve medrese avlularında büyük, küçük, bir veya birkaç hatire bulunur. Buralara defnedilenler, ekseriya resmî ve içtimâî mevki sahipleridir.

Bazan bir kır ortasında, bir dağ eteğinde, bir su başında bir tekke ve-

(25) Meselâ: İstanbulda Ayaspaşa mezarlığı satılmış, Tozkoparan, Âşıklar mezarlıkları kaldırılmış; Fevzipaşa, Çarşamba, Millet, Gelenbevî Bebek - Rumeli hisarı - Emirgân.. caddeleri ve sur haricindeki yeni bulvar açılırken yol üstüne tesadüf eden mezarlıklarla cami, türbe, tekke, medrese hatirelerindeki mezar taşları parçalanmış, hattâ hattat Yesarînin, Seyhislâm Zekeriya ve şair Yahya Efendilerin taşları bile bu ameliyeden kurtulamamıştır. Seyhislâm Ebubekir Efendi hatiresine atılan taşlar arasından Seyhislâm şair Behaî Efendinin üçe parçalanmış taşları kurtarılabılmıştır. Seyhislâm Yağcı zade Mehmed Efendi medresesi satılırken kendisinin ve oğlunun mezar taşları da satılmıştır. Konya'da Sadreddini Konevî mezarlığı da askerî mektep inşasında sarfedilmiş; Bosnalı Abdullah'ın, şair Nazikî Abdullah'ın mezar taşı ve merkadleri bu arada kaybolmuş, Sadreddin'in mezarı müşkülâtla kurtulmuştur. Müsteşrik Mensel, Bektaşilik hakkında tetkikat yaptığı sırada Bolu'daki Bektaşî mezar taşlarına kitabelerini kaydetmek ve fotoğraflarını almak üzere işaret koyduktan bir gece sonra taşları yerlerinde bulamamıştır; Vali, Mensel'e, taşların kendisi tarafından kırıldığını, çünkü böyle bir dînî lekenin teşhirine müsaade edemiyeceğini söylemiştir.

(26) Türkiyenin her yerinde bu neviden mezarlıklarla karşılaşıldığı için misal yazmaya lüzum görülmemiştir.

ya bir türbe ile karşılaşılır; bunların etrafında da mezar taşlarına tesadüf edilir.

Münkariz olmuş köy, kasaba ve şehirlerin mezarlıklarında da kitabeli taşlar mevcuttur.

Selâtin ve hanedanlarına mensup zevat, şehirlerin muhtelif semtlerinde, ya cami avluları içinde, yahut münferiden veya müçtemian yapılmış türbelerde, nadiren de umumî kabristanlarda veya hatirelerde; devlet ricali ve aileleri efradı, resmî ve içtimaî yüksek sınıflara mensup olanlar, yaptırdıkları cami, mescid, medrese ve tekkelerin veya intisap ettikleri tekkelerin, haseben yahut neseben mensup bulundukları cami, mescid, medrese ve tekke bânîlerinin hatire ve türbelerinde, ekserisi de muhtelif hatirelerle umumî meazrlıklarda medfundurlar.

Açıktaki bulunan lâhid ve mezar taşlarının - Anadoluda gördüklerimizden - pek azı, doğrudan doğruya kaydolunup fotoğrafları çekilecek bir haldedir. Diğerleri, aşınmış, bozulmuş, yosun bağlamıştır. Temizlemek için kimyevî maddeler kullanılamaz; çünkü kabarık aksam, parçalanır, dökülür. Yazılarla tezyinatı, mehmâemken, meydana çıkarabilmek için ayrı ve uzun süren bir usul tatbik edilir. Bazan bir tek lâhid ve mezar taşını temizleyip mahkûkâtı meydana çıkarmak için günlerce çalışmak lâzımgelir. Aşınmış, bozulmuş ve üstleri pürüzlenmiş yazıları okunur ve resmi alınır bir hale getirebilmek için tebeşirden de, kömürden de, tuğladan da, yeşil ottan da istifade etmek mümkün olamaz. Bu hususta da zaman öldürücü ve masraflı vasıta ve usullere başvurmak icap eder.

Çok eski mezar taşlarının hemen hepsinin pek az kısımları toprak üstündedir. Ekserisi de, amudî vaziyetlerinden büyük küçük zaviyelerle inhiraf etmiştir. Toprak altından gövdelerini çıkarmadan ve amudî vaziyete getirmeden temizlenip kitabelerinin kaydedilmesi mümkün değildir. Mezar taşlarının mühim bir kısmı da toprak altında kalmış veya mezarlık duvarlarının inşası, yahut tamiri esnasında kullanılmıştır. Başka yerlerde sarfedilenleri bulmak, elbette imkânsızdır. Bu gibi taşlar, ancak tesadüfle bulunur.

Mevcut mezar taşlarının ekserisi, kendi yerlerinde değildir: Sonradan yapılan kabirlerin yerlerini bulabilmek maksadile ilk yerlerinden sökülüp işaret taşı olarak kullanılmış ve hâlâ da kullanılmaktadırlar. Onun için başucu taşlarıyla ayakucu taşları (ölünün hüviyetini ve ölüm tarihini bildiren şahidleri, birbirlerinden ayrı düşmüşlerdir. Ekser taşlar, mezarların dahilî duvarları ve meazrlık duvarları inşasında kullanıldığı ve

başka yerlerde sarfedilmek üzere mezarlıklardan alınıp götürüldüğü için her iki şahideyi bir araya getirmek kabil olmaz. Bazı taşlar da parça parça edilmiştir; nadiren bu nevi taşların aksamını, mezarlıkların muhtelif köşelerinde bulup birleştirmek mümkün olur.

Meazrlıkların kısmı küllîsi bekçisizdir. Etrafları duvarla çevrilmiş ve bekçi tayin edilmiş olanlar bile tam bir muhafaza altında ve tecavüzden masun değildir. Taşçılar ve halktan bazı kimseler için mezarlıklar, en zahmetsiz ve ucuz birer taş ocağıdır.

Şehir ve kasabaların içinde ve dışında bulunan cami, mescid, medrese ve tekke hatireleriyle türbelerin içinde ve etrafında mevcut lâhid ve mezar taşlarının ekserisi perişan, bir kısmı kaldırılmış (27), bir kısmı kırık olduğu gibi bir kısmı da külliye zayi olmuştur. Bir kısım türbelerde, tamamiye çökmüş veya yıktırılmıştır (28).

Henüz tamirleri veya restorasyonları mümkün olanlar, büyük bir yekûn tutacak miktardadır. Bunların, muntazam bir program dahilinde eski hallerine ircaı ile şehir ve kasabalara tarih ve san'at yadigârları kazandırılacağı gibi ölülerimize karşı millî necabetimizin en kuvvetli fârikası olan alâka ve hürmetimiz de ifa edilmiş olacaktır.

Cami, mescid, medrese, tekke gibi binaların etrafındaki hatireler, hususî parmaklıkları, duvarları, kitabeleri ve sair teferruat ile o binaların terkiplerine iltihak etmiş tabîî birer unsurdur. Yapılacak iş, bu unsurları

(27) Konya'da Mevlânâ türbesi müze yapıldıktan sonra türbe etrafındaki mezar taşları tamamiye yerlerinden sökülüştür. Müzecilik esesla ile taban tabana zıd olan bu ameliyenin daha birçok yerlerde tatbik edildiği malûmdur. Tarihî şahsiyetlerin kabirleri, bulundukları yerlerde muhafaza edilebilecek halde ise yerlerinde bırakılmak, aksi takdirde eski yerleriyle mütenasib yerlere nakledilmek icap eder.

(28) Şeyh Vefa, Seyyidi Vilâyet - Âşık Paşa zade, Şair Fitnat.. türbeleri gibi Haliçten tâ Yenikapı sahillerine ve Silivrikapısı surlarına kadar uzanan yangın sahalarında kalmış türbelerle İstanbulun muhtelif semtlerindeki türbelerin bir kısmı çökmüş, yıktırılmış olduğu gibi ekserisi de çökmek üzeredir. Dört sene evel Bahariye Mevlevî dergâh ile birlikte yıktırılan sair Yenisehirli Fenarî Avnî, Hüseyin Fahri ve Nazif dede gibi Türk büyüklerini muhtevi makbereler de yok edilmiştir' Galata Mevlevîhanesindeki makberelerin bugünkü hali, millî haysiyetimiz için büyük bir lekedir.

terkip eden aksamı bugünkü harap ve perişan vaziyetlerinden kurtarıp eski muntazam vaziyetlerine iade etmektir (29). Muhtelif yapılarla çerçevlenmiş olan türbelerin, mezarlıkların ve hatireleri bulunan cami, medrese, tekke ve türbe kompozisyonlarının görünebilir bir hale getirilmesi için dört bir taraflarının açılması lâzımdır (30).

Karacaahmet, Edirnekapısı, Eyüp.. gibi asırların vücade getirdiği tarihî mezarlıklar, ibka ve taşları tanzim edilmeli, taşları sık sahalarda yeniden kabir açılmasına müsaade edilmemelidir. Bu gibi tarihin ve tezyinî san'atların birer arşivi ve müzesi halinde bulunan mezarlıklar için bir muhafaza teşkilâtı yapılarak hırsızlığa ve yıkıcılığa meydan verilmemelidir.

Şimdiye kadar yapılan yüz kızartıcı hatâlar, ancak tarihin ve tezyinî san'atların kıymetli vesikalarını ortadan kaldırmıya hizmet etmiştir. Millî varlığını, millî haysiyetini, millî kültürünü müdrük ilim ve san'at adamlarının müdahaleleri, bu barbarca tahribkârlığın bir türlü önüne geçememiştir. Rumelihisarındaki Kayalar mezarlığı faciası, geçen yaz, yârü ağyârın gözleri önünde cereyan etti. Müteahhit, İstanbulun fethi zamanından kalma tarihî mezar taşlarını birer birer söktürüp naklettirmek için fazla amele yevmiyesi vermektense bezirgân zihniyetile kırdırmayı ve taahhüdünü daha az masrafla ifa etmeyi tercih etmekte elbette haklıdır. **Kesesinin hakkını millî tarihinden üstün tutan bir adamdan elbette ulvî ve necib bir hareket beklenemezdi.** Fakat mütaahhidi mürakabe eden makamın mümessili bulunan zevat, tahripkârlığa göz yummuş veya müsaade etmiş olduklarından dolayı kanunen mes'ul ve mahkûm edilmelidirler.

Bina (cami, mescid, medrese, dergâh, türbe, imaret, darüşşifa, çeşme, sebil, hamam, şadırvan, köprü, han, kervansaray, bedesten, çarşı, kışla, menzilhane, hisar, kale, kule, tersane, havuz, saray, kasır, konak, yalı..) kitabeleri, mahkûk vakfiyeler, menzil - nişan taşı kitabeleri, lâhid ve mezar taşları gibi ilmî ve tarihî vesikalardır.

Bina kitabeleri, ya ilk inşa tarihini, yahut tamir tarihini gösterir. Bazen tamir edilen binadan ilk inşa tarihine aid kitabe kaldırılıp yerine ta-

(29) Son bir senedir, Zeyneb Sultan, Atik Alipaşa, Murat Paşa ve Beyazıt camilerinin hatireleri tanzime başlanmıştır. Ancak bu tanzim ameliyesi esnasında, mezar taşlarının eski yelrerine değil, istenilen yerlere rekzedilmesi ve mezarlara usule muhalif istikametler verilmesi gibi hatâlar yapılmaktadır.

(30) Meselâ: Atik Alipaşa camiine, hatiresine ve hatiredaki türbeye bitişik bir takım hususî ve çirkin binaların yıkılması lâzımdır.

mir kitabesi konur. Bazan ibka edilip tamir kitabeleri ilâveten vazedilir.

Tamamile münkariz bir binanın kitabesi, yahut tamiri esnasında bir binadan ihrac edilmiş aslî bir kitabe, ya kendi nev'inden bir binaya, yahut kendisinden ayrı mahiyette olan herhangi bir binaya konur (31). Bu kitabeler vasıtasile birtakım münkariz binalardan, bânilerinden ve nâdiren de mimarlarından haberdar oluruz.

Hakkedildikleri taşların cinsi, cevvi tesirlere mukavemet edemiyen kitabeler az veya çok bozulmuş olup okunmaları derece derece müşküldür. Bu gibi kitabelerin mahkûk aksamını itina ile ve usulüne tevfikân okunacak ve fotoğrafı alınacak bir hale getirmek için uzun bir müddet sarfetmek lâzımgelir.

Bina kitabeleri bazan pek yüksektedir. Ve yazıları okunamıyacak derecede ince ve girifttir. Cevvî tesirler altında bozulmuş, yahut yosun bağlamış olan bu nevi kitabelerin temizlenmeden okunması imkânsızdır. Merdivenden istifade edilemediği takdirde iskele kurmak icap eder.

(Arkası var)

(31) Meselâ: Selçukî veziri âzamı Sahib Ata Fahreddin'in vefat ettiği Nadir köyünde Çatalçeşme üzerindeki kitabe bir cami kitabesi, Yahşiyan köyü camii içinde cümle kapısı solundaki duvara mevzu kitabe de bir imaret kitabesidir.

YAHYA KEMAL İÇÜN GAZEL

Demdir ki zevkimiz o reh-î nâzdan gelür
Bir lâhza Lâle-devri'ne pervâzdan gelür

Bir böyle vecd içinde bu cûş-û hurûşumuz
Tâ bezm-i Cem'den akseden âvâzedden gelür

Dünden kalan harâbe kenârında şî'rinin
Âheng-ü lâhni mastaba-î sâzdan gelür

Duydum bu sırrı Hazret-i Üstâd'dan Melûl
Nazmın mükemmeliyyeti îcâzdan gelür

Geçdin Nedîm'i rûh-ı bülendinle ey Kemâl
Demdir ki zevkimiz o reh-î nâzdan gelür.

Sene 1336 (1920)

Rıfk: MELÛL

Kiraz ayı geliyor

İçimden geçen yollardan birinde koşuyorum.
Sarı gül kokuyor!

Sarı gül kokan bir yolda koşuyoruz.
İçimiz yemyeşil, içimiz mosmor.
Karşımızda bir bulut uçuyor: altın tozundan,
Atlarımız yemyeşil bir söğüt dalından,
Koşuyoruz!

Kiraz ayı geliyor!
Çok uzaklarda bir iğde ağacı
Korkunç bir sükûn ile nefes alıyor.
Çok uzaklardaki iğde ağacı hangi bahçededir?
Muamma!

Ne renk çiçek açar bilinmez! !
Duyulan bir şey var amma! söylenmez.
Söylenmez iğde ağacının tekin olmadığı.
Söylenmez iğde kokusunun her gönül bardağına dolmadığı.

Bilinen bir şey varsa göklerin ağzına kadar,
İğde kokusuyla doluşudur.
Sezilen bir şey varsa göklerin
Kehirbar renkli arzularla çatlıyan
Kiraz aylarından birine gebe oluşu.
Gümüş günlerin gümüş türkülerle sarhoş oluşudur!

Kiraz ayı geliyor.
Kubbelerde 15 yaşında arzular kabarıyor.
Bahar köpüklü bir içki
Kabına sığmamış taşıyor,
Başlarımız Kafdağına değmiş
Başlarımız Kafdağından aşıyor.
Koşuyoruz!

Atlarımız ne arab, ne acem,
Ne de Hint masallarından inme
Atlarımız nazlı söğüt dallarından yontulmuş,
Kamçılarımız söğüt usaresile yuğrulmuş,
Koşuyoruz.

Kiraz ayı geliyor çocuklar!
 Önümüzde dağlar şaha kalkıyor, dağlar doğruluyor,
 Gökler şaha kalkıyor, gökler doğruluyor,
 Göklerde nurtopu gibi bir bahar yağruluyor.

.
 Ağzımızda ıslak söğüt dalından yontulan düdük
 Mucize,

Altımızda söğüt dalından yontulan taylar, bir kuş
 Önümüzde rüyalara sığmıyan saraylar, sır olmuş.
 Uçsuz bucaksız masal sarayları, geliyoruz!.
 Gök başımızın üstünde masmavi bir yaprak,
 Dağlar kütürdiyerek yarılan bir karpuz,
 Arzu, sağımızda, arzu solumuzda,
 Sarı gül kokan yollarda yalınayak koşuyoruz!
 Gökler sendeleyip, gökler devriliyor,
 Dağlar sendeleyip, dağlar devriliyor,
 Milyonlarca güneş bize çevriliyor,
 Kiraz ayı geliyor!

Kiraz ayı geliyor çocuklar,
 İlk gün onar tanelik kiraz demetleri
 Sonra ağzına kadar dolu kiraz sepetleri
 Daha sonra pembe bir çift kulağın arkasından bakan
 Sarı kirazların bal renginde gözleri
 Ve nihayet boşalan sepetler,
 Boş kalan evler kadar boş kiraz ağaçları,
 Ve kakırdamış milyonlarca kiraz çekirdekleri.

.
 Kiraz ağaçlarının usaresi, son damlasına,
 Son kirazına varıncıyadek damlıyacak.
 Kiraz ağaçlarının üstünde gözleri kiraz kokan bir çocuk

Akşamliyak.

Bu çocuk ne kiraz ayının nereden geldiğini bilirdi
 Ne de nereye gittiğini anlayacak,
 Gözleri kiraz kokan çocuk

Kiraz ayı geliyor!.

1937

BEDRİ RAHİMİ

Işık, gökten toprağa..

Ayın ak ışığında yüzen yeşil ağaçlar,
Yıldızların düşünüyör görüyorlar toprakta.
Güvercin evleriyle örtülü boz yamaçlar,
Bir sır gibi yükselip duruyorlar ayakta.

Bu canlı cansızlıkta düşünüyor her kaya,
Sanki koca dünyanın içinden ses geliyor.
Durgun, gümüşlü gökte yıldızlar kaya kaya
Gizli bir sızi yerin yüreğini deliyor.

Varlık, ay ışığında yıkanmış gibi temiz!
Şimdi insan kirinin izi bile yok yerde.
Bu kuytu bahçelerde neyimiz var neyimiz?
Bu duygu ne ola ki gönlü düşürdü derde?

Bu karanlık varlığın kimsesiz anlarında,
Işık, gökten toprağa dökülen merhamettir.
İshakin acı sesi, yanık zamanlarında,
Yerden göğe yükselen en ılık bir nefrettir.

Ulu Tanrı sen beni..

Beklemek en iyiyi bir hasta gibi içten,
Ve seyretmek güneşi pembe renkli bir gözden,
Ve doğurtmak yüreğe bilen duyguyu hiçten,
Kavramak yaşamamak acı tadını özden!

Bekledim en iyiyi ben her gün daha biraz,
Anasını bekliyen yuvadaki kuş gibi.
İçimde yükselerek eğilip kıldım namaz,
Karlı dağı tırmanıp alçalan yokuş gibi.

Arasıra gökteki bulutlar gibi hoşum,
Bağrı yanık toprağa serin serin akarım.
Arasıra yerdeki her insan gibi boşum,
Bu doğmayan hırsımı için için yakarım.

Ulu Tanrı! Sen beni yanılıp yaratmıştın,
Ben bir başka âlemin sentezine hasretim.
Kıskandığım gönlümü suçun diye atmıştın,
Artık seni özleyen yalnız bu kirli etim!

Miraç KATIRCIOĞLU

Şarkımız

Biz günlerdir, günlerdir bekleriz yağmuru
Uzak adalardan bahar kokularıyla
Ve musikiler ki yalnız sabahlara doğru
Ne renklerden, ne gecelerden ve ne seslerden
Selâmlar taşır geceler dolusu - sessizlik
O bir akşamlık ebedî sevgililerden

Bütün şehri bırakarak bir sabah habersiz
Kalbimizde nedamet, ağzımızda şarkılar
Bir sabah, bir sabah erkence seyredeceğiz
Bir sabah yelken direklerinde martıları
Ah şimdi nasıl, nasıl bizi beklemededir
Uzak limanların serseri çocukları.

SABAHATTİN KUDRET

Umumî bilgi teorisi hakkında fenomenolojik araştırmalara başlangıç

— Yunus Kâzım KÖNİ —

Dilimizde en yeni felsefe mesleklerini tanıtacak yazılar ve tettebbüler pek seyrek çıkıyor. Halbuki liselerde ehemmiyetli bir yer tutan felsefe derslerini, tabiatına tamamen aykırı düşen basma kalıplıktan kurtarmak için meselelerin yeni şekilde nasıl ortaya konduğunu ve getirilen hal sureti denemelerini talebeye tanıtmak mecburiyetindeyiz. Alman fikir hayatında bellibaşlı bir meslek haline gelmiş olan ve nice filozofu ayakta tutan bir rusul olan ve tanınmış mümessillerile dünya literatürüne giren fenomenoloji hakkında dilimizde görebildiğim iki yazı çıkmıştır. Biri Heidegger'in «Felsefe nedir?» yazısı, öteki de Hilmi Zıyanın «Yirminci asır filozofları» adlı kitabındaki bahistir. İkinci yazının bilhassa dikkatle okunmasını tavsiye ederim. Heidegger tercümesi hakkında burada bir şey söylemek istemiyorum. Mütrcimlerashi dahi orijinal ve hususî bir dil teşkil edecek kadar zengin olan bu metinden önce bu mesleği tanıtacak yazıları tercüme etselerdi çok daha muvaffakiyetli neticeler alırlardı, kanaatindeyim. Bu belki benim lise öğretmenliğimden ileri gelen bir basitleştiriciliktir. Anlaşılmıyacak surette yazmak veya dilden dile çevirmek de anlamadan okumak kadar boş, faydasız ve hattâ muzırdır. Onun için bütün felsefî meselelerin tetkikinde kullanılan fenomenolojik metodu bilgi teorisine tatbik eden bu yazıyı dilimize aynen çevirdim. Felsefe meraklısı gençlerimize sunuyorum:

Bilgi teorisi, adının da gösterdiği gibi, insan bilgisinin felsefî bir izah ve tefsiridir, bir nazariyedir. Fakat bu mevzu üzerinde felsefe yapmadan önce bu mevzuu iyice müşahade etmek lâzımdır. Mevzuun sıkı sıkıya müşahade ve tevsifi her türlü izah ve tefsire tekaddüm eder. Bilgi dediğimiz bu orijinal şuur hâdisesine de iyice dikkat etmemiz ve onu lâıykile tarif etmemiz icap eder. Bilgi hâdisesinin esasını, vasıflarını, bilgi dediğimiz zaman ne anlıyorsak, onun üzerinde derunî bir teemmül yaparak bulmaya çalışırız. Buna psikolojik metoddan ayırarak fenomenolojik metod denir. Psikolojik metod, şahsî vâkıaları, kanunî seyri ve diğer vâkıalarla münasebeti bakımından tetkik ettiği halde fenomenolojik metod, müşahhas vâkıada umumî mahiyeti bulmaya gayret eder. Fenomenolojik metod, psikolojide olduğu gibi, muayyen bir bilgi vâkıasını kayıt ve tarif etmez, muayyen bir bilgiye has olan şeyi tesbite çalışmaz. Bilâkis her türlü bilgide esaslı olanı, bilginin umumî yapılışının neden ibaret olduğunu tesbit etmeğe uğraşır. Bu metodu kullanmakla bilgi hâdisesinin aşağıda yazılan karakteri haiz olduğu meydana çıkar. (Bu hususta M. Hartmann'ın «Bir bilgi metafiziğinin esasları» adlı mühim eserine bakmak lâzımdır).

Bir bilgide şuur ile madde, şey ile nefis biribirinin karşısında bulunur. Bilmek, bu iki parça arasında görülen bir münasebettir. Bu arada parçaların ikisi de biribirinden ebedî olarak ayrı kalırlar. Şey ile nefis (süje ile obje) düalizmi bilginin mahiyetinden gelir. Her iki parça arasındaki münasebet aynı zamanda bir karşılıklı bağlılıktır (Korrelation). Nefis, yalnızca bir şey için nefistir. Şey de yalnızca bir nefis nazarında objedir. Her ikisi de oldukları gibi, yalnız birbiri için mevcuttur. Fakat bu karşılıklı bağlılığın aksi düşünülemez. Süjelik, objelikten büsbütün başka bir şeydir. Nefsin işi, şeyi bilmektir, şeyin işi de, nefis tarafından bilinebilir olmak ve bilinmektr.

Bu biliş, nefis tarafından bakınca nefsin kendi âleminden dışarı çıkması ve şeyin âlemine girmesi ve şeyin hususiyelerini anlamasıdır. Fakat şey, nefis âlemine girmeyip bu âlemin dışında transzendent kalır. Bilgi işi ile şeyde değil, nefiste bir değişiklik olur. Yani nefiste bir şekil Gebilde teşekkül eder. Bu şekil, şeyin hususiyetlerini ihtiva eder ki bu şeyin tasavvurudur. Bilgi, şey tarafından bakınca şeyin hususiyetlerinin nefse geçmesidir. Nefsin şey âlemi dışında kalması şeyin nefis âlemi dışında kalmasına uygundur. Her ikisi de aynı işin sadece başka başka görünüşleridir. Fakat bu işte şey, nefis üzerinde ağır basmıştır. Şey tayin eden, nefis tayin edilendir. Bundan dolayı bilgi, nefsin şey tarafından tayin edilmesi diye tarif edilir.

Fakat nefiste tayin edilen asıl nefis değildir, şeyin tasavvurudur. Bu tasavvur bizatihi objenin evsafını haizse objektiftir. Bu tasavvur obje ile süje arasında ve aynı zamanda objeden ayrıdır. Bu tasavvur, bilen şuurun mevzuunu bilmesi için bir vasıtaadır. Bilmek, nefsin şey tarafından tayin edilmesi olunca nefsin objeye karşı tavrının alıcı rezeptiv olduğu söylenmiş olur. Fakat bu alıcılık henüz bir münfailiyet değildir. Bilâkis nefsin bilgide bir failiyetinden ve tav'iliğinden bahsolunabilir. Bu tav'iliğin obje ile değil de objenin tasavvuru ile ilgili olduğu besbellidir. Objenin tasavvuruna, şuur pekâlâ yaratıcı bir şekilde iştirak edebilir. Süjenin objeye karşı alıcılığı pekâlâ objenin tasavvuruna karşı olan tav'iliğiyle bağdaşabilir.

Şeyin nefsi tayin etmesi şeyin nefisten müstakil olduğunu ve onun ortasında ve dışında kaldığını isbat eder. Her bilgi, bilen şurardan müstakil bir mevzuu kaseder. Öyle ise bir haricilik trenszendent sıfatı her bilgi mevzuu hakkında variddir. Biz mevzuları şe'nî ve misalî (real ve ideal) olmak üzere ikiye ayırırız. Bize dış ve iç tecrübe ile verilen veya bir tecrübeden çıkarınlan her şeye şe'nî ve reel deriz. Buna mukabil misal mevzular ise gayrişe'nî ve sırf fikrîdir. Meselâ riyazî tasavvurlar, adetler ve hendese şekilleri böyle misalî mevzulardır. İşte bu misalî mevzular vardır. Bilgi teorisi bakımından onlar da nefsin dışındadır. Sayı kanunları ve meselâ bir müsellesin dılları ve zaviyeleri arasındaki münasebetler

aynen şe'nî mevzular gibi bizim sübjektif düşüncemizden müstakildir. Süje karşısında onlar da aynı şe'nîliklerine rağmen bizatihi muayyen ve müstakil bir şey olarak bulunurlar.

Objenin süje dışında mevcut olması ile süje ve objenin karşılıklı bağıllığı arasında bir tezaad var gibidir. Fakat bu tezaad zahirîdir. Obje, bir bilgi objesi oldukça bu korrelâsyondan ayrılamaz. Obje ve süje arasındaki karşılıklı bağıllık ancak bilgi içinde gayrikabili tecridir, yoksa onlar haddi zâtinde biribirinden ayrılamaz değildir. Süje ve obje birbiri için var olmaktan ibaret değildirler. Onların bu korrelâsyon haricinde de bizatihi varlığı vardır. Objedeki bu bizatihi varlık, işte bu henüz bilinmiyen şeyden ibarettir. Süjedeki bu bizatihi varlık ise bilen süjeden fazla olan şeydir. Biliyoruz ki, süje, bilmekten başka his ve hareket te eder. Şey, korrelâsyondan tecrid edilmekle şey olmaktan çıktığı gibi süje de bile süje olmaktan çıkar. Nefis ile bilginin karşılıklı bağıllığı ancak bilgi dahilinde çözülemez. Bunun gibi bu karşılıklı bağıllık sırf bir bilgi münasebeti olmak haysiyetile tersine çevrilemez. Yoksa haddi zâtinde bir tersine çevirme pekâlâ mümkündür. Filvaki fiil ve hareket ederken böyle bir tersine çevirme yapılır. Zira o takdirde obje süjeyi tayin edeceğine, süje objeyi tayin eder. Değişiklik süjede olacağına, objede olur. Artık süje alıcı bir tavır alacağına tav'î ve faal, obje de münfail davranır. Böylece bilgi ile faaliyetin tamamen zıd yapılda olduğu görülüyor.

Hakikat mefhumunun, bilginin mahiyeti ile çok sıkı bir münasebeti vardır. Şen'î bir bilgi ancak hakikî bir bilgidir. Aslında hakikî olmıyan bir bilgi, bilgi değildir; bu bir hatâ ve aldanmadır. Öyle ise bilginin hakikati neden ibarettir? Bunun, yukarıda söylediklerimize göre, tasavvurun obje ile mutabakatte bulunması lâzımgelir. Muhtevası, kasdolunan mevzu ile mutabakat eden bilgi hakikîdir. Buna göre hakikat fikri bir münasebet fikridir. Bu fikir, düşünce muhtevası olan tasavvurun mevzu ile münasebetini ifade eder. Yoksa bu mevzu hakikî de, gayri hakikî de olamaz. Mevzu âdeta hakikat ve butlânın ötesindedir. Buna mukabil, gayri mutabık bir tasavvur kusurlu olsa bile, ihtiva ettiği evsaf hakikaten objede mevcut olmakla isabetli olabilir.

Bilginin fenomenolojik müşahedesi ile elde ettiğimiz bu hakikat mefhumuna dış transzendenz hakikat mefhumu denebilir. Zira bu mefhum, objenin haricîliğini farzeder. Bu ise hem saf, ve hem de ilmi şuurun hakikat fikridir. Zira her ikisi de hakikat denince düşünce muhtevası ile mevzuun mutabakatini kasdederler.

Fakat bir bilginin sadece hakikî olması yetmez, biz bundan başka onun hakikî olduğu hakkında kat'î bir yakine sahip olmalıyız. Bu suretle şu mesele ortaya çıkar: Bir bilginin hakikî olup olmadığını nasıl bilebiliriz? Bu da hakikatin miyarı meselesidir. Böyle bir miyarın mevcut olup olmadığı hakkında fenomenolojik durum bize bir şey söylemez. Bilgi fe-

nomeni sadece böyle bir miyarın bulunduğunu iddia eder, yoksa onun tahakkukunu değil.

İşte insan bilgisi hâdisesi böylelikle umumî hatlarla aydınlanmış olur. Bu hâdisenin aynı zamanda üç muhtelif âleme komşu bulunduğu da izah edilmiş olur. Bilginin üç esaslı unsuru olduğunu görmüştük. Nefis, tasavvur ve şey. Bilgi hâdisesi nefis ile psikolojik, tasavvur ile lojik ve şey ile de ontolojik âlemlerle temas eder. Bilgi, süjede vukua gelen psikolojik bir vâkıa olmak haysiyetile psikolojinin mevzuudur. Psikolojinin, insan bilgisinin mahiyeti meselesini halledemeyeceği besbellidir. Zira bilgi, fenomenolojik araştırmamızın gösterdiği gibi bir mevzuun zihnen idrakinden ibarettir. Halbuki psikoloji fikir vâkıalarını araştırırken onların mevzularile olan münasebetine hiç bakmaz. Psikoloji, nazarını, yukarıda söylendiği gibi yalnızca psikolojik vâkıaların teşekkülüne ve cereyanına çevirir. O bilginin ne surette teşekkül ettiğini sorar. Yoksa bilginin hakikî, yani mevzuu ile mutabakat edip etmediğini sormaz. Demek ki bilginin hakikat muhtevası meselesi, onun sahası dışında kalır. Psikoloji buna rağmen bunu halletmeğe kalkarsa başka bir nizama atlamış olur. İşte psikolojizmin esaslı hatâsı buradadır.

Bilgi fenomeni, ikinci âzası ile lojik âleme dalar. Nefisteki şey tasavvuru, mantıkî bir teşekküldür ve bu bakımdan mantığın mevzuudur. Fakat mantığın bilgi meselesini halledemeyeceği de kolayca görülür. Mantık, mantıkî teşekkül olmak haysiyetile tasavvurların derunî kuruluşunu ve yekdiğerile münasebetini araştırır. Mantık, yukarıda da söylediğimiz gibi, düşüncenin kendisi ile mutabakatını arar. Yoksa düşüncenin mevzuu ile uyuşup uyuşmadığını sormaz. Onun için bilgi teorisi lojik âlemin de dışında kalır.

Bu cihet akıldan çıkarılınca bir lojisizmden bahsederiz. İnsan bilgisi üçüncü âzası ile ontolojik âlem ile temas eder. Şey, bilici şuurun karşısında, ister sadece ideal, ister sadece reel bir varlık olsun, daima bir varlık halinde bulunur. Varlık ise ontolojinin mevzuudur. Bundan da bilgi problemini ontolojinin de halledemeyeceği neticesi çıkar. Zira bilgide obje ihmal edilememekle beraber süje de ihmal edilemez. Fenomenolojik müşahedenin gösterdiği gibi bunların her ikisi de insan bilgisinin esasına taallûk eder. Eğer bu unutulur ve bilgi sırf obje bakımından bir taraflı olarak görülürse bundan ontolojizm çıkar.

Şu halde ne psikoloji, ne lojik, ne de ontoloji bilgi meselesini halledemezler. Bu mesele tamamen hususî ve müstakil bir hâdisedir. Buna ayrı ad takmak istersek N. Hartmann ile birlikte gnosolojik (hadsî) hâdise diyebiliriz. Bununla kasdolunan şey, düşüncemizin maddesile (süjenin obje ile) münasebetidir ki bu, yukarıda görüldüğü gibi üç koldan hiç birine dahil olmadığından yeni ve bilgi teorisi denilen bir ilim kolunu tesis eder. Demek ki fenomenolojik müşahedede müstakil bir felsefe kolu halinde bir bilgi nazariyesinin kabulüne çıkar.

Johannes Kessen

Dirilen şehir

VI

Jules Romain

İstasyon caddesinde dayak yiyen mal sahibi, bir iş için dört hafta şehirden ayrılmıştı. Dönüşünde gezinti yerinden geçerken, içinde bir tecesüs uyandı. Ve düşmanlarına karşı meydan okur gibi abdesthaneye girdi. Kimse yazıyı yeniden yazmamıştı. Koltukları kabardı. Fakat Yüksek Meydan'a giden dolambaçlı yolu takip ederken Mouline sokağının köşesinde kömürle ve, fazla ses çıkarmak istiyen ağızlar gibi şişkin harflerle duvara yazılmış bir yazı gördü :

«Tembel mal sahipleri ve zenginler çalışanları yüzüyor! Kahrolsun tufeyliler !...»

Omuzlarını silkti ve acı acı güldü. Tam o sırada başka bir köşe başında sıska horoslara benziyen ince, keskin, asabî ve çığırtnan harfler gözüne ilişti :

«Tembeller kollarını sıvasınlar, yahut gebersinler!»

Elli adım sonra daha şiddetli bir cümle duvarın üstünde bir yılan gibi kıvrılıyordu. Biraz daha ileride yine bir cümle.. bir tane daha.. yerinden koparılmış yazı ötede beride yeniden büyüyordu. Bu dağınık mantarlar fikrin nasıl için için değiştiğini ve cüzülere ayrılacak, filizler vererek etrafa yayıldığını gösteriyordu. Şehrin içyüzünde öyle taşkın değişme olmuş idi ki, ana fikrin sayısız müştakları kendisinden daha diri olarak evlerin duvarlarından dışarı sızıyordu.

Bilere sokağında bir afiş «Cümhuriyetçi tetkikler birliği» âzalarını ertesi gün için içtimaa çağırıyordu. Eskiden şehrin hemen hiç duymadığı siyasî münakaşalar bir aydanberi her tarafta çalkanıyordu. Memurlar, dairede mütemadiyen reformlardan bahsediyorlardı. Bilhassa Belediye kahvesini hararetli mübahaseler bir tarlaya üşüşen çekirgeler gibi döldürmüştü. Akşam artık kahve bir sükût dünyası içine serpilmiş ferdî birkaç uyuşukluktan ibaret değildi. Biribirine sıkışmış müşterileri ve ma'serî bir meşgalesi vardı. Karşılaşan ihtiraslar, mücadeleler ona insicamlı bir hayat harareti veriyordu. Şimdi artık orada iki üç payitaht gazetesi oku-

nuyordu. Bazı makalelerde, kahve halkı hayretle kendi konuştuğu fikri buluyor, yeni meselelere âşına oluyordu. Nihayet muhtelif meseleleri münakaşa etmek üzere bir «Cümhuriyetçi tetkikler birliği» tesisine karar vermişlerdi. Şehir, düşünmek ve bir şuur sahibi olmak için yaptığı yeni hamleyi idame ettirecek bir uzuv, yeni bir fikir merkezi yaratmaya çalışıyordu.

Belediye Reisi, bu birliğin fahrî reisliğini kabul etmişti. Fakat o daha ciddî ve daha verimli bir hareket istiyordu. Başında bulunduğu komünün uyusukluğu hiç bir zaman bu kadar göze çarpmamıştı. Çok defa bunu görür gibi olmuştu: Kasabası tembel tembel geriniyor, güneşi hiç kırmıdamadan çehrelerinin derisi ve duvarlarının taşı ile içiyordu; kapılarını açıp, sebze dolu köylü arabalarının içinde ayakları bağlı bir dana yatan arabaları, bir ipile çekilen bağlı inekleri, sürü sürü koyunları yutuyordu. Çiftçilerin yeni gömlekleri altında getirdikleri parayı gizli gizli yutuyor, hiç bir şey vermeksiz, aldığı birazını yeni bir şekle sokup iade etmeksizin boyuna yutuyordu. Fakat bu kadar tembellik, Belediye Reisine endişe vermişti. Büyük şehirlerdeki hummalı hayattan, hararetli iş hayatından, kırların sükûnu ile tezat teşkil eden şehir gürültüsünden bahsedildiğini işitince tebessüm eder ve: «Hummalı iş hayatını asıl bizde görmeli!» derdi.

Şimdi artık şehir kendinden utanıyor, şiddetli bir buhranla sarsılmaya çalışıyordu. Belediye Reisi, miskinliğin bu derecesini şimdiye kadar sakin bir gözle seyretmiş olmasına hayret ediyordu. «Aklınız nerede idi? diyordu.. aramak lâzım...» Mahallî bir endüstri canlandırmak.. «Civarda.. evet, öyle ya! alabildiğine kil tabakaları var, beyazı, sarısı, kırmızısı, her türlü, her cinsi.. bunlar işitilse? Mecliste bahsedeyim... Kiremit, tuğla, çanak çömlek, daha ne bileyim, her şey yapılabilir. Amelelik, araba nakliyatı doğar... İstasyona nakliyat... Evet, evet! Güzel bir fikir!»

Sonra ziraat hayatında muvakkat fakat çok faydalı bir hareket uyardırarak olan konkurları düşündü. En aşağı iki gün sürecek bir konkur: Cumartesi ve pazar.

Her tarafa afişler asmak.. madalyalar, diplomalar, maddî mükâfatlar. Bir jüri heyeti.. belki meb'us da gelir. Belediye âzaları.. mükâfat tevzii.. yollarda şenlik.. dolaplar, salıncaklar.. seyyar satıcılar.. büyük bir balon uçurmk.. hava fişekleri.. insan kalabalığı.. insan kalabalığı!.. Yalnız bu kalabalığı düşünmek ona zevk veriyordu. Demek ki yakında bunu görmek belki mümkün olacaktı: yollar dolusu insan.. bir duvardan öteki duvara kadar kesif ve seyyal bir insan yığını... Bütün şehrin bir vücut halinde ürperişi.. yalnız birkaç saat süren, fakat içtimâî hayata bir senelik hız veren coşkun bir heyecan.

Böyle bir istikbalin hayali içinde gezinirken coşuyor ve daha çabuk yürüyordu. Fakat mütemadiyen aklını şu sual kurcalıyordu: Niçin şimdi-

ye kadar ne kendisi, ne de hiç kimse bu harekete geçmek, heyecanlı hayallerle uyusuk hayata hız vermek ihtiyacını duymamıştı. Kendisinde şimdi, hiç beklemediği arzular, emeller, kudretler buluyordu. Cidden hayret edecek kadar vardı. Böyle ansızın coşan ve zenginleşen kendi ruhu değildi. İçinde taşıdığı bir parça ma'serî ruh, bu ruhun diğer insanlara dağılmış olan diğer cüzüleriyle birlikte harekete geliyordu. Belediye Reisi bunu anlamıyor ve kendisini durup dururken başka bir adam olmuş gibi görüyordu.

«Projeler kuruyorum, kendi kendime coşuyorum. Diye düşündü. Ne-ye yarar! Şehir uyuyor! Bu miskinlikten kurtulmasına imkân yok.»

Yolda durdu ve ilâve etti :

«Uyanmasına ihtimal yok!»

Bunu söylerken Belediye Reisi ümitsizlikle, istihfafla ayağını kaldırıp şoseye vurdu.

Şose yerinden sıçradı: sanki bu darbe ile bir kuvvet boşanmıştı. Sessiz ve yumuşak bir mukavemet bekliyen Belediye Reisi hayrelte irkildi. Kasabayı için için elektrikliyen ve birdenbire kendisine çarpan meçhul kuvvetten korkmuş gibi idi.

Her perşembe günü pazar kurulurdu. Kasaba, haftanın en mühim işi olan bu mide doldurma hareketini pek muntazam yapardı. O zaman, içine, civar köylerden insanlar girerdi. Kasaba, onları hayvanları ve sebze-leri ile birlikte meydanlaeından birine doldururdu. Sonra onlara doğru kendi adamlarını, bilhassa kadınları göndermeğe başlardı. Bu suretle ikinci bir akın, birincinin içine girer, onunla bir örgü yapar gibi kaynaşır ve insanı yaşatan maddeleri elinden alıp götürürdü.

Fikrin abdesthane duvarına yazıldığı günün beşinci haftası idi. Perşembe günü uykudan uyanır uyanmaz güneş gözüktü. Kasaba, içini açan ve çehresine samimiyet veren bu serin aydınlığa sevinçle kavuştu. Böyle bir sabah içinde, uykunun dağıtmış olduğu ma'serî hayatını bulmaktan haz duydu. Kendini her zamankinden daha çabuk toparladı. Fakat kasaba, birkaç evde henüz şuura kavuşmamıştı. Fecirle uyanan küçük köylerden ilk köylüler gelirken bu elverde birçok insanlar sakin odalarında uyuyorlardı.

Arabalar şehrin kapılarından girdi. Yoldan geçerken tekerlekler gürültülerini evlerin yüzüne birer su damlası gibi fırlatıyordu.

Az sonra sepetler ve sandıklar meydana serpildi. Satıcılar sergilerin arasına oturmuş bekliyorlardı. Şehrin âdetlerine alışkindılar. İlk dakikalar şehir onların mevcudiyetinden bihabermiş gibi dururdu. Bu yabancı sürüyü istihfafla karşılar, ne onu kovmaya, ne de onunla münasebete girmeğe tenezzül etmezdi.

Köylüler yarım saat sabrettiler. Bu müddet zarfında eğlenceleri et-

raftaki evlere bakmaktı. Gerçi meydanın bütün teferruatını ezber bilirlerdi. Fakat tecessüsleri bir türlü eskimezdi. Kendi kulübelerini seyretmekten hiç bir zevk almazlardı. Fakat şehirden olmadıkları için bu evler, onlar için, - kendi hayatımız ve ruhî dünyamız haricinde kalan her şey gibi - esrar ve cazibe dolu idi.

O gün, meydanın etrafında yer yer dikilmiş olan barakamsı şeyleri merak ettiler. Buldukları muhtelif izahlar hayretlerini yatıştıramadı.

O sırada bir sokaktan sepetli iki kadın çıktı. Kasaba, nihayet köylülerin orada olduğunu farketmiş gibi idi. İki kadın, sergilere yaklaştılar; meyvalara, bir lâhna yığınınına, tavuklara bir göz attılar.

Bütün onlar için harekete gelmişti :

«Madamlar.. madam.. buraya madam.. şu güzel tavuğa bakın!.. Şuna bakın madam..»

Kadınlar hiç bir yerde durmayıp konuşa konuşa sergilerin arasında gezindiler.

Şehrin garip âdelterinden biri de bu idi: Evvelâ müşkülpesend davranır ve dudak bükeedi. İlk gönderdiği bir kadın pazarda hiç bir şey beğenmeden dolaşırdı.

Başkaları geldi. Yine aynı şey. Nihayet bir ihtiyar kadın bir iki kurşluk pırasa aldı ve derhal «yutma faaliyeti» her tarafta başladı.

Tam o sırada barakalar da açıldı. Alış veriş gürültüsüne rağmen köylüler merakla bakıyorlardı. Altı baraka vardı. Bir tanesinin içi bir sürü tuhafiye eşyasile dolu idi: Demirden, tahtadan, lâstikten sayısız oyuncaklar, resimli ve yazılı kutular. Başka bir baraka âlet ve edevatla, çanak çömlekle tıklım tıklımdı. Başka birisinde gömlekler, mendiller, perdeler.. Yanındakinde pipolar, bastonlar, şemsiyeler; bakırdan mücevherat: zincirler, yüzükler, gerdanlıklar; ayaklarından asılmış tarla kuşları gibi sıra sıra gözlükler; daha ötede pastalarını müşterinin önünde yapan bir pastacı, nihayet, diğerlerinden daha küçük bir barakada gazeteler, resimler, dinî eşya ve saire...

Kasaba pazarına yeni bir mahiyet veriyordu. Onu daha mufassal bir iş haline sokuyor, köylülerin sâyni yutmakla iktifa etmiyerek kendisi de onlara emeğinin mahsulünü takdim ediyordu.

Gerçi ötedenberi kasabanın dükkânlarında oyuncaklar, pipolar, kumaşlar, çörekler vardı. Fakat onları yalnız kendi zevkleri için bulundurrurdu. Halbuki şimdi mahsul vermek, faaliyetini başkalarına dağıtmak ihtiyacını duyuyor ve köylülerle yaptığı temastan istifade ederek onlara kendi meharetinin mahsullerini sürüyordu.

Akşam köylüler dönerken ceplerinde, kollarının altında, arabalarının dibinde oyuncaklar, kordelâlar, çörekler, bilezilker, madalyalar vardı. Kasaba, sabahleyin küçük köylerden yiyecek yüklü çıkmış olan arabaların akşam kendi yarattığı ufak tefek şeylerle döndüğünü tahayyül ederek,

köylü çocuklarının kendi yaptığı oyuncaklarla oynıyacağını, kendi çöreklerini yiyeceğini düşünerek hiç tanımadığı bir sevinç ve gurur duyuyordu.

Cuma günü içtimada Belediye Reisi idare meclisine plânlarını izah etti. Evvelce meclis bu gibi projeler karşısında ya ürker, yahut işi şakaya vururdu. Bu sefer hararetlendi, ve sabırsız bir arzuya kapılarak projelerin bi ran evvel tahakkuk ettirilmesi çarelerini aradı. Ziraat konkurunun tarihini tesbit ve fabrikanın nereye yapılabileceğini münakaşa etti.

« Kil tarlalarının yanibaşında tabii...

— Hayır, hayır!.. Şehrin içinde yapılmalı; biraz buraya hareket getirir.

— Peki amma, nereye sıkıştıracaksınız?

— Çok münasip bir yer var. Belediyenin istasyon caddesinde demiryoluna yakın muhteşem bir arsası var. Kil tarlalarına giden yol, tam yanından geçiyor.. bundan daha iyi yer bulunamaz.

— Fakat, baylar, dün karmelit rahipleri bana bu arsayı satın alacaklarını resmen bildirdiler. Hatırlarsınız ki üç ay evvel kendilerine bu arsayı satacağımızı vadetmiştik.

— Karmelit rahiplerini kim dinler?»

Meclis, kendi içinden çıkmıya cesaret eden bu sözden ürkererek bir an durakladı. Sonra onu haklı göstermeğe çalıştı :

« Filhakika onlarla anlaşmaya niyetimiz vardı. Fakat bu üç ay evvel-di. Üç aydanberi...»

Meclis tekrar durakladı. Üç aydanberi nasıl bir değişiklik olduğunu sarahatle söyleyemiyordu. Göze görünür hiç bir hâdise ileri süremiyordu. Bununla beraber son üç ay zarfında harikulâde bir şeylerin olduğundan emindi. Hayır! Bu muhakkak! Şehrin üç ay evvelki arzuları, vaidleri, mecburiyetleri artık muteber değildi. Bugünkü hayat üzerinde hükümleri kalmamıştı. Hüsusi bir vaziyet vardı. Her zamanki dürüstlük kaideleri artık hiç bir şey ifade etmiyordu. Niçin acaba? Meclis, bunun sebebini açıkça bilmiyordu. Fakat böyle olduğundan emindi, mutlak surette emindi.

Zaten bir karmelit manastırına ne lüzum vardı? Hele şimdi ne işe yarardı? Şehir, dindar olmasına rağmen bir manastır sahibi olmak arzusunda değildi. Başka bir şeyler arzu ettiği âşikârdı. Bir fabrika, evet! Hattâ birkaç fabrika! Fakat bir manastır!.. Zaten soğuktan titrer ve şikâyet ederken kocaman bir buz parçasını nasıl yutabilirdi?

« Fabrika! Fabrika! Ben reyimi fabrikaya veriyorum!..»

İçtimadan çıkarken Belediye Reisi, geniş malikâneler sahibi bir kontla karşılaştı. Kont kendisine yüksek sesle ve büyük bir heyecanla :

— Biliyor musunuz? dedi, bir kereste fabrikası açıyorum. Kırk ameşe !..

Bir sene geçiyor. Köylerden nadiren gelen adamlar şehri artık tanıyamıyorlar. Şehrin kendisi de kötürüm varlığının nasıl bir mucize ile iyilendiğini bilmiyor.

Bir sene zarfında şarktan garba doğru uzanmaya çabaladı. Kökünden ayrılmak istiyen bir ağaç gibi Yukarı Meydan'ın bulunduğu tepecikten kurtulmaya çalışıyordu. Bütün o ıssız ve çapraşık sokaklarını kurutmuş, bırakmıştı. Artık onların mevcudiyetinden haberdar bile değildi. Garba doğru, ikiye bölünecek kadar uzanmıştı. Fabrikaların etrafında tekâsüf ediyordu: İstasyon caddesindeki tuğla ve kiremit fabrikası ve ona muvazi yoldaki kereste fabrikası etrafında. Kalabalık bir mahalle, evlerle, birbirine amud sokaklarile ve gittikçe büyüyen kitlesile fabrikaların dört tarafını sarıyordu. Eskiden iki kilometre uzakta bir yere gizlenmiş bir gaz fabrikası vardı. Şehir oraya kadar uzadı ve evvelce farkında bile olmadığı bu fabrikayı yakaladı ve bir dizi evle onu kendi vücudüne ekledi.

Şehrin hayatını artık eski merkezler idare etmiyor. Fossé sokağındaki çarşı, Belediye kahvesi, eski umumhane sönmüş bir halde. Daha genç çarşılar, kahveler, eğlence yelreri türemiş. Kiliseye artık eski mahallelerin kadınlarından başka giden yok. İstasyonun ehemmiyeti çok artmış. Denizden ağını çeken bir balıkçı gibi bütün şehri, ağır ve geniş bir hareketle kendine çekiyor.

Kasabanın yaşayış tarzı değişmiş. Akşam yemeğini daha geç yiyor, daha az uyuyor. Bünyesi, mizacı başka türlü olmuş. O artık toprağın üstüne hamur gibi yayılmış, yeknesak, hudutları belirsiz, renksiz ve çeşit-siz bir yığın değil. Şimdi onun kendi kendine bir şekil veren, değişen ve gerilen bir vücudu var. Eğlence mahalleleri ile iş mahalleleri arasında bir muvazene teessüs etmiş. Kasabanın ruhu ihtilâflardan müteessir oluyor; eskiden vurdum duymazken şimdi endişe içinde yaşamayı öğreniyor. İçindeki unsurlar aydınlığa çıkmak, yaşamak için birbirile çarpışıyor. Kasaba, kendi faaliyetinin doğurduğu binlerce ıztırapla birlikte yaşıyor ve daha mükemmel bir nizama can atıyor.

Kasaba, her taraftan gelen kitapları, gazeteleri okuyor. Âdeta üzerine bir telsiz telgrafın antenlerini germiş, en küçük içtimaî dalgaları yakalıyor. Uzak, yakın diğer şehirlerle kendisi arasında insanlar, mallar, fikirler sür'atle gidip geliyor. Birtakım endişeleri var. Her şeye çabuk alınıyor. Üstüne fabrika bacalarından geniş siyah rüyalar yükseliyor. Ümit ve kudretle ürperiyor. Ve Parisi uzaklara taşıyan akşam treni tâ ufuktan, düdüğü ile selâm verince büyük bir heyecan dirilen şehri boydan boya dolaşıyor.

Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu

İçtimaî teşekkülün temeli

(İ Ş)

İş deyince, insanın maddî ve mânevî mevcudiyet vasıtalarile tabiat üzerine tesir için yaptığı emek (effort) anlaşılır.

İnsan, ihtiyaçlarını tabiatten doğrudan doğruya **el işi** ile çıkarır. **zihni iş** ancak el işi vasıtasile müessirdir; ve onun vasıtasile netice verir. Zihnî iş, işin organizasyonu üzerine tesir ederek bazan birinci derecede rol oynar. Fakat bu, daima neticenin sebep üzerine tesiri, yani **karşılıklı tesir**'dir. Şu halde, içtimaî teşekkülün tetkikine, herhangi bir zümrede iş tarzını araştırmakla girmelidir.

İnsan, el işi vasıtasile fizik muhitle karşılıklı münasebete girer. Cemiyetlerin organizasyonunu şartlandıran odur. Muhtelif içtimaî zümreler ancak iş zümresine tâbi olarak organize olurlar. Bundan dolayı o, içtimaî binanın hakikî temel taşı vazifesini görür. Buna itiraz ederek sırf yağma veya harp gayesile kurulmuş cemiyetler olduğu veya bizim cemiyetlerimizde işsiz (1) insanların bulunduğu söylenebilir. Fakat bunlardan birincisi harp dışında muayyen bir işle uğraştığı veya uğraşan zümrelere dayandığı gibi, ikincisi de iş organizasyonunun doğurmuş olduğu buhranların neticesidir.

Biz işi, gördüğü fonksiyona göre - nazarî olarak - iki kısma ayırabiliriz :

- 1 — İktisadîden önce iş (travail pré - économique).
- 2 — İktisadî iş.

Birincisi, zümrenin kendi ihtiyacı kadar istihsal yaptığı iştir. Burada işi, zümrenin hayatî ihtiyacı tayin eder. Karıncanın, arının yuvasına gıda taşımak için yaptığı işle bunun farkı yoktur. Ancak insan cemiyetlerinde işin insiyakî olmayıp şuurlu olduğunu gösteren - en iptidaîlerinde bile olsa - daima işi tatbikê yarayan birtakım âletlerin bulunması (1) ve

(1) İşsiz, bir cemiyette hem işinden çıkarılmış veya iş bulamamış (chômeur) mânasına, hem de çalışmadan geliri ile yaşayan (rentier) mânasına gelir.

(1) Franklin, Marx, ve daha birçokları insanı âlet yapan hayvan diye tarif ederler. Maamafih, maymunların değneği âlet gibi kullandığı görülüyor.

- çok mahdut bile olsa - işin teşkilâtlandırılmış (organis ) olmasıdır. Karınca veya arılardaki iş teşkilâtının şuurlu cemiyet hayatındaki teşkilâtle ne derecede münasebeti olduğu henüz kestirilemiyor.

İkincisi: Zümrenin diğer zümrelerle değiştirmek üzere istihsal yaptığı iştir. İş burada, içtimai münasebetlerin en umumî ölçüsü haline gelmiştir. İktisadi mânadaki iş ancak, «mübadelesi kabil olan insan emeği» diye tarif edilebilir (2). İşin işle mübadelesi, işin geliri (revenu) ile mübadelesi, işin geliri ifade eden itibarî kıymetlerle mübadelesi sermayenin, servetin doğuşunu izah eder.

Bu mânada iş, bütün diğer içtimai faaliyetlerden ayrılır:

Filhakika dinî, ahlâkî veya hukukî bir fiilde insanın sarfettiği emek iktisadi kıymetle mübadele edilemez. Mübadele edildiği zaman iktisadi bir karakter alır. Meselâ dinî bir vazife bir bedel karşılığı ödenirse iktisadi bir fonksiyon halini alır.

Böyle olmakla beraber iktisadi iş diğer içtimai kıymetleri kendinde toplamak vasfını gösterir. Meselâ bir vitrinde teşhir edilen eşyanın bizce değeri olabilmesi için, onun aynı zamanda güzel, iyi, meşru, ilâh.. olması lâzımdır: Dinî bir cemiyette «dinen helâl», zamanımızda «hukukan meşru».. gibi.

Fakat iktisadi işin bu vasfı yanlış tefsir edilmemelidir. Durkheim mektebine mensup Simiand, işin bundan dolayı «efkârı umumiye» yi kendinde toplamak vasfını gösterdiğini iddia ediyordu: Ona göre bir pazarda arz ve talebi tayin eden **efkârı umumiye** yani bütün içtimai kıymetlerdir.

Bilâkis bu karakterile gözükür ki, iş evvelâ içtimai kıymetlerin ölçüsü (miyarı) dır. Sırf kalite (keyfiyet) den ibaret olan içtimai kıymetler ancak iktisadi bir şekilde ifade edildikleri zaman kantine (kemmiyet) halini almış olurlar. Böyle bir iddia birçoklarınca şu itirazı davet edebilir: Ahlâkî bir hareketin değeri mikdarla nasıl ölçülebilir? Böyle bir ölçü ahlâkiyeti ortadan kaldırmaz mı?

Bu itiraz ilk bakışta haklı görünür. Fakat burada bahsedilen ahlâkî hareketin iktisadi kıymelte mübadelesi değildir. Muadili olan iş mikdarile ifadesidir. Muayyen bir cemiyette mübadele edilen her sâyin o cemiyete göre **ahlâkan makbul** olması lâzımgeldiği gibi, yapılan her fiilin **ahlâkî** olabilmesi için de karşılığında bir işin bulunması lâzımdır. Başka tabirle iş, içtimai kıymetlerin temelidir. (Ahlâkî, dinî, hukukî..) muhtelif neviden içtimai faaliyette bulunan insanlar mutlaka ya **bir işe sahiptirler**, yahut **başka biri hesabına iş görürler**. Hâsılı o, bütün içtimai kıymetlere nazaran alt bünye (temel) dir: Doğru, iyi, güzel ve mukaddes dediğimiz bütün fiiller ancak yemek, içmek, giyinmek.. gibi zümre hayatına aid

(2) M. Servet, «felsefe ve içtimaiyat» mecmuasında işi bu atrzda tarif ediyordu. Klanlar arasında sessiz mübadele ve Potlatch'ın mevcudiyeti bunu gösteriyor.

işler üzerinde meydana çıkar. El ve zihin işinden müstakil bir iyi, güzel veya kudsî fiil tasavvur edilemez.

İşi içtimaî hayatın temeli telâkki etmek birçok itirazları davet edebilir. Meselâ beş saatte mükemmel bir portre yapan büyük bir ressamın eserile bir senede fena resim yapan âdi bir ressamın eserini, **sarfedilen emek** bakımından mukayese kabil olmadığı söylenebilir. Şüphesiz **birincisi**, sarfedilen emeğin azlığına rağmen çok daha kıymetlidir. Fakat **unutmamalıdır ki**, burada mevzubahs olan herhangi bir bedîî, ahlâkî veya dinî fiil **esnasında** sarfedilen emek değil, bu fiilin **yapılabilmesi için** sarfedilmiş olan emektir. Bu tarzda anlaşılan iş, artık ferdî bir enerji değil, **fakat fiilî veya potansiyel bir kollektif enerji mecmuudur**. Şu halde ressamın eserini meydana getiren **fiilin** sarfettiği emek olmayıp, onun bu eseri meydana getirebilmesi için sarfedilmiş kollektif enerji mecmuudur. Psiko - sosyal istidatlar, bu eserin başkalarında değil de, **onda** meydana çıkmasına sebep olur. Fakat muayyen içtimaî şartlar içerisinde bu istidatlar inkişaf eder veya kaybolur.

Nazarî olarak **mübadele edilen ve mübadele edilemiyen** iş ayrılığı acaba hâdiselerde mevcut mudur? Eğer herhangi bir iş organizasyonu kapalı bir sistem olabilseydi, bu mümkündü. O zaman her zümre veya cemiyet kendi kendine kâfi gelecek ve sırf cemiyet için istihsal yapan iş olacaktı. Fakat realitede böyle bir kapalı iş sistemi yoktur. En kapalı sayılan klân veya korporasyon sistemlerinde bile diğer zümrelerle daimî bir karşılıklı münasebet görülür. Bundan dolayı **fiilen** mübadele edilemiyen iş yoktur. Ve her iş sistemi ancak diğer iş sistemlerle **karşılıklı münasebet** halinde mevcuttur. Buradan, iş organizasyonunun genişlemesi, ve sermayenin birikmesi (accumulation) neticeleri doğar. Bundan anlaşılır ki, sermaye birikmesini doğuran kapalı bir iş sisteminde istihsalin meydana getirdiği fazla kıymet (plus - value) değildir; fakat fazla kıymeti doğuran açık iş sistemleri arasındaki daimî münasebelter, yani **mübadele** dir. Fazla kıymet sermayeye katılarak sermaye birikmesine sebep olur. Büyüyen sermaye artık ihtiyaçtan pek fazla istihsal yaptığı için, gittikçe daha büyük **mahreçler** bulmak zarureti kendini gösterir.

İş sisteminin genişlemesi, içtimaî kıymetler sisteminin inkişafına sebep olur ki, buna **medenî inkişaf** diyoruz. Bizzat insan tarihini vücade getiren bu inkişaf, Spencer'in tasavvur ettiği gibi, tek hatlı değildir. Muhelif şartlar altında ayrı istikamelerde ilerliyen birçok inkişaf hatları vardır. Bunlardan herhangi birisini görmek için, içinde bulunduğumuz Akdeniz - Garp medeniyetinin inkişafını gözden geçirelim.

İlk çağda yukarı Afrikada istihsal muhiti ile Akdeniz istihsal muhitleri arasında en kolay münasebet yolu olan Mısırda ilk mübadele mıntakası doğdu. Tarihin ilk medeniyetlerinden biri burada başladı. Fakat her iş sistemi devam edebilmek için kendine bir mahreç bulmaya, yani diğer iş

sistemlerle münasebete girmeye mecburdur. Bu suretle o, zaruri olarak, **mahreç** dediğimiz daha geniş bir daire tarafından kuşatılır. Genişleyen iş sisteminde siklet merkezi Metropolden mahrece intikal eder. Merkezi Mısırdaki olan iş organizasyonu, böylece, onu kuşatan daha geniş dairelere, yani Suriyeye, Anadolu'ya geçti. Nitekim Mezopotamya'da başlayan bir kol da İrana ve Hinde doğru uzandı.

Anadolunun müşterileri olan Ege adaları iş organizasyonunun merkezi halini aldığı zaman Yunan medeniyet, ve Yunan'ın müşterileri olan **garbî Akdeniz** daha geniş bir mübadele merkezi halini alınca Roma medeniyeti vücade geldi. Bu inkişaf Romadan garbî ve şimalî Avrupaya geçti.

Diğer taraftan İran ve Bizans arasında mevcut mübadele sahası, arapların işe karışmasıyla şarkî Hind adalarından Endülüse kadar uzandı. Arap - İslâm medeniyetinin iş organizasyonu kendi müşterileri olan Türklerin eline geçince saha uzak şarka kadar genişledi. Bu devir, İslâm medeniyetinin bütün içtimâî kıymetleri bakımından en münkeşif devridir. Bundan dolayı garp orta çağında garbî Avrupa iş sisteminin mübadele buhranı içinde kıvrandığını görüyoruz.

Fakat Orta çağda garp iş sistemini hiç bir zaman inhitat devri saymak doğru değildir. Şarktan kapanmış olan yolların yerine bir müddet Hanse'ler vasıtasıyla yukarı Avrupa yolu kaim oldu; ve daha 14 üncü asırdan itibaren Afrika ve Asyada, Uzak şarkta müşteriler bulundu. 16 ıncı asırda Amerika, Hindistan gibi büyük mahreçlerin meydana çıkması iş organizasyonunu büyük bir nisbette genişletti; ve bu suretle Rönesans doğdu. Fazla kıymet sayesinde istihsalı artan garbî Avrupanın tüccar şehirlerinde her zaman daha geniş mahreç ihtiyaçları uyandı. Fakat mübadelelerin siklet merkezi İngiltere ve Holandadan yeni müşterilerin eline geçince iş organizasyonu Avrupadan Amerikaya ve diğer kıt'alara doğru genişlemeye, müstemlekeler sınırlanmaya başladı. İstihsalın miktarı arttıkça yeni mahreç bulmak imkânı azaldı. Kapitalist istihsalın bu son tezaadı Emperyalizm, müstemlekesizlik, inhisarcılık ve işsizlik buhranlarını doğurdu.

Bu tekâmül gösteriyor ki iş, sermaye ve kıymetler tekâmülü zümreleri arasındaki karşılıklı münasebetlerin eseridir. Her daire daha geniş tarafından kuşatılmak suretile, nihayet iş organizasyonu bütün arzı kaplayacaktır. O zaman Carnot prensipinde mevzuu bahseldiği gibi tek bir kapalı sistem kalacak ve artık mübadeleye imkân olmadığı için iş organizasyonunun inkişafı duracaktır. Buna mübadele şeklinde işin nihayet bulunması, başka tâbirle çalışan ve kazanan iki sınıf yerine işin cemiyet tarafından müştereken tanzim edilmesi diyebiliriz. Böyle bir neticenin ne kadar zamanda tahakkuk edeceğini tayin kabil değildir. Ancak tarih, ric'î hareketlerine rağmen, dairelerin daima genişlemekte ve diğer daireler ta-

rafından kuşatılmakta olduğunu gösterdiği için, bütün istikraî deliller bizi bu neticeyi kabule sevkeder.

Her nevi iş sistemini tahlil ettiğimiz zaman onda başlıca şu noktaları aramalıyız:

- a) İşin mevzuu,
- b) Âletleri,
- c) Atölye,
- d) İşin ameliyesi,
- e) Eşhas (iş yapanlar).

a) **İşin mevzuu:** İşin tatbik edildiği maddedir. Mer'a, hayvan, çiftçilikte toprak, ormancılıkta ağaç, madencilikte kömür veya maden, imalde iptidaî maddeler, ilh... gibi. İş organizasyonunun bu mevzulara intibak etmesi lâzımdır. Onun teknik ve içtimaî ehemmiyeti buradan gelir. (Yani işin mevzuu olan tabiî imkânlarla göre, iş muhtelif yerlerde ayrı ayrı organize olur.)

b) **Âletleri:** İşin ameliyelerini yapmaya yarıyan sabit veya müteharrik âletler ve makinelerdir. İnsanın içtimaî işini hayvanın insiyakî işinden ayıran budur. Franklin insanı, âlet kullanan hayvan diye tarif ediyordu. Âletin tekâmülü işin mahiyeti üzerine tesir eder: Sapanın kullanılması pulluğun kullanılmasından farklı neticeler doğuracağı meydandadır. Teknik noktadan el çekici ile makine çekici aynı işi görürler. Fakat içtimaî noktadan fark çok büyüktür. İşin tekâmülünde âletlerin mahiyetini, değerini, tekemmülünü gözönünde tutmalıdır.

c) **Atölye:** İşe ayrılan yerdir. Göçebe için bu, onun gezip dolaştığı sahadır. Avcıya göre ırmak, göl veya deniz; çiftçi için büyük veya küçük çift sahasıdır. Zenaatkâr için dükkân, fabrikatör için imalâthane (usine) dir. Nakliyatçı için yol, kanal, demiryolu veya limandır. Atölyenin eb'âd, mahiyeti iş organizasyonunun içtimaî hayat şartlarının değişmesi üzerine çok farklı surette tesir yaparlar.

d) **Ameliye:** İşin ameliyesi, aranan neticeye ulaşmak için âletleri mevzua tatbik etmekten ibarettir. Basit veya mu'dil, uzun veya kısa, kolay veya güç olabilir. Mahiyetine göre muhtelif kalitede işçi ister. Bu da, filân kavmin muayyen bir sanayide başka bir kavimden daha fazla muvaffak olmasını izah eder. Bu kaliteler, içtimaî teşekkülden ileri gelen terbiye veya kabiliyet den doğarlar. Bu suretle, el işinin tetkiki içtimaî psikoloji ve aile, meslek, sınıf terbiyesinin tetkikine bağlanır. Görülüyor ki, içtimaî hâdiseler arasında gayet sıkı karşılıklı münasebetler vardır. Ve bir zümreyi diğer zümrelerden müstakil, tek başına tetkik etmenin ne kadar büyük hata olduğu buradan anlaşılır: İçtimaî hayat tekâmül halinde aksiyon ve reaksiyonlar mecmuundan ibarettir.

e) **İşi yapanlar:** Bunları her iş organizasyonunda ikiye ayırmak lâzımdır: 1 - İdare edenler, 2 - İdare edilenler. Mübadelenin tekâmülile bunlar gitgide birbirinden ayrılarak büyük sermayenin biriktiği cemiyetlere doğru **çalışanlar** ve **kazananlar** diye iki ayrı sınıf vücade gelir.

Küçük atölyeden başlayarak, işin tanzimi iki manzara gösterir:

1 — Angajmansız iş: Müstakil ve serbest çalışan işçinin vaziyeti.

2 — Angajmanlı iş: İşçi bir patronun nezareti altında çalışmaya mecburdur. Bu da ya devamlı veya mecburî olur: Kölelik, serflik (servage) gibi, (bugün Hint kastlarında görülür). Yahut iradî olur: imalâthane işçiliği, memurluk, hizmetçilik, ilh... gibi.

Fazla sermayenin biirkmesi ve temerküzile her iki manzara aynı mahiyeti almaya başlar. Muasır cemiyetlerde işçinin hukukî hürriyeti arttığı nisbette iktisadî hürriyeti azalır. Küçük patriyarkal istihsale, veya küçük malikâneye ve ticarethaneye bağlı olan işçi muhtelif iş organizasyonları arasında intihap imkânlarına sahip olduğu halde, sermaye temerküz ettikçe büyük teşebbüslere (kartel ve tröstlere..) bağlı olan işçi hukukî hürriyetine rağmen, **filen** intihap hürriyetini tamamen kaybeder. Bu hal İngiltere, Almanya, Amerika.. gibi büyük sermaye cemiyetlerinde görülüyor.

K R O N İ K L E R

Nurullah Ataç

— Altan SUNAR —

— Ne okuyorsun dostum?

— Nurullah Ataç'ın...

— Aman sen de.. Bir kere onun ne muayyen ve sabit bir şahsiyeti var; ne bir fikri, ne bir zevki. Dün ak dediğine bugün kara diyen bir adam. Bir nevi yeldeğirmeni. Böyle bir adam okunur mu hiç?

— Senin hesabına çok müteessirim azizim. Çünkü seni, ciddî ve hakikî hiç bir muhtevası olmıyan bu gibi fikirlere kapılmaz sanıyordum. Bütün bunlar, mânasız bir karikatürün altından ezberlenmiş, yahut kuktaktan duyulmuş son derece harcı âlem sözler. Ve bu lâkırdılar herkesin ağzında. Çünkü herkes, okuduğu takdirde anlamıyacağı muhakakk olmakla beraber, Nurullah Ataç'ın tek bir yazısını ciddî bir zihin enerjisi sarfederek okumamıştır bile. Buna rağmen ısrarla tekrar edersiniz: Sabit şahsiyet, muayyen fikir, muayyen zevk. İdealiniz olan değişmez şahsiyet, size göre, mütemadiyen yürüyen ve mudilleşen realiteyi kavramıyan fossilleşmiş kafa demektir. Muayyen fikir, size göre, **Commone-sense**'in tefekkür tarzına çok yakın, hayatla hiçbir alâkası olmıyan çok dar ve gayet sathî bir düşüncedir. Yine size göre muayyen zevk, şu «şairane» denilen son derece bayağı sentimental eserlere karşı duyulan hayranlıktır.

Tabii bu meziyetlerin hiç biri Nurullah Ataç'da yoktur. Onun canlı, faal, ve uyanık şahsiyeti, artistik kozmos'u bütün sıcaklığıyla, mahremiyetile, ve tazeliğiyle duymıya, parmağını artistik realitenin nabzı üstünden ayırmamıya savaşıyor. Geniş bir perspective altından baktığı için zengin bir yenilikle beliren realiteyi vuzuhla görüyor; eskiden bir meseleye dair edindiği muayyen bir kanaati, inkişaf process'i devam ettiği için, artık o meseleye tatbik edilemez buluyor; ve binaenaleyh bir zamanlar ihtimal ki tam, fakat şimdi bir yarım - hakikat ifade eden görüşünü bırakarak, yahut tamamliyerek, bir yenisine inanıyor. Hele fikre nazaran zevki yeni intibaklara sürüklemenin güçlüğü düşünülürse onun şahsiyetinin ne, kadar zengin ve seyyal olduğu meydana çıkar. İnsanların çoğu güzeli asla sezemez; küçük bir kısmı güzeli muayyen bir iki tezahürü altında tanır, ve asıl güzelden ziyade bu tezahürlere bağlanır; ancak **The happy Few**

«bahtiyar azlık» tır ki güzeli bütün formları içinde duyar. İşte Nurullah Ataç, memleketimizde sayısı üç beşi geçmiyen bu **The happy Few**'den biridir. Böyle değil midir?

— Ama onun büyük ve orijinal tarafı yok.

— Ha, söyliyeyim. Nurullah Ataç, edebiyatımızın en hâkim karakterini teşkil eden bazı an'anelere karşı nefsinin koruyabilmiş, ve onların dışında yaşamıştır: meselâ mânasız yazı ve kelimecilik hastalığı gibi. Meselâ beşerî olmıyan, yani insan ve tabiat hakkında hattâ en küçük bir görüş bile getirmiyen eser gibi. Meselâ şahsiyetsiz ve binaenaleyh ölü ve yanlış müşterek - hüküm gibi. Halbuki o, bizde mutlak bir kaide teşkil eden standardize muharrir tipinin aksine, ferdîyi ve hakikîyi bulmak için geçirdiği uzun bir cehd ve araştırma devresinde, san'at eserleri ve bunlardan doğan prensipler hakkında, sevmediği Nietzsche'nin tabirile, şahsî bir kıymetler listesi yapmış bir adamdır. Şahsî bir kıymetler listesi... Medeniyet, muhtelif derecelerle böyle bir şahsî kıymetler sistemidir. Hayatta umumiyetlerden ziyade hususiyetler çok olduğu için hakikî fert, kendi farklı tarafını keşfeden, inkişaf ettiren, içtimaî ve artistik muhitine bunlarla aksülâmel yapan kimsedir. Ve san'atkârda yaratıcı insiyakın temelinde bu ferdiyet yatmıyor mu? Nietzsche, komşusundan farklı bir surette kıymetlendirmiyen bir millet veya insan yaşayamaz diye yazıyordu. Bu itibarla hepimizden fazla yaşayan Nusullah Ataç, bu individualist tarafa, sürü ruhuna her an çarpmaktadır. Bu yüzden onu yadırgıyor, bir türlü sevmiyorsunuz. Nurullah Ataç'ın individualism'i... Fakat sen hiç dikkat etmedin mi canım? Onun individualism'i sadece satıhta değildir; üslûbunun en küçük unsurlarına kadar sinmiştir. Kullandığı ve sevdiği kelimelere bak. Ehemmiyetsiz bir fırsat üstünde bile kurduğu ince, coherent, ve şahsî fikir ağlarına bak. Bunları vâzihan göreceksin. Sonra, Türkçeyi en güzel ve en kibar bir sadelik içinde kullananlardan biri Nurullah Ataç değil midir? Yakup Kadri, edebiyatsız büyük san'ati anlatmak için «yalın söz» tabirini kullanıyordu. Evet, yalın söz.. Yakup Kadri, Abdülhak Şinasi, Sabahattin Eyüboğlu ve Nurullah Ataç yalın Türkçe ile yazıyorlar.

— Peki ama, nerede eseri?

— Nurullah Ataç'ın essay'leri, hiç şüphe yok, şimdiye kadar müphem bir surette bile seçemediğimiz modern bir esprit, ve hudutlarına varamadığımız bir insanîlik taşıyor. Essay nev'ini de edebiyatımıza ilk defa o getirdi. Ona münekkit diyorlar. Fakat ne kadar yanlış. Nurullah Ataç, term'in tam ölçüsü ve en geniş manasile bir essayist'tir. Münhasıran üzerinde kuvvetli intıba bırakan mevzuları kolay ve sade bir surette işlemesi, bilhassa yazılarındaki şahsîlik bunun açık bir delilidir. Ve dokunduğu meselelerin değişikliğine rağmen, onları birbirine bağlayan görünmez disiplin, ve temellerindeki birlik, onu, essay'nin babası Montaigne'ye yakınlaştırıyor. Bir yazısında Montaigne'den «büyük babamız» diye bahsettiğini hatırlı-

yorum. Edebiyatımızın diğer nevilerindeki şahsiyetler garp muharrirleriyle mukayese edilince arada bir esas, bir mahiyet, ve bir dünya ayrılığı görüldüğü halde, Nurullah Ataç'la büyük garp essayist'leri sadece, onlar arasında da müşahade ettiğimiz, bir derece farkı gösterirler.

Nurullah Ataç'ta derin, insanî bir kalb, ve şeytanî bir zekâ var. Hristiyan ahlâkına karşı hayranlığı buradan geliyor. Hristiyanlıktan azma dünyevîleşmiş ideolojilere olan sempatisini, ve agora'yı sevmesini bu doğruyor. Garp edebiyatını bütün temelleri ve ruhile kuvvetle kavraması da bu kalbî istidat yüzündendir. Bu hristiyanî kalb, büyük ve mutlak sanat eserlerini doğuran yolun ön çizgilerine gelmiştir ama, son hududa varamamış, ve son beşerî imkânları zorlayamamıştır. Neden? Bana öyle geliyor ki onun yaratıcı inşiyakı çok geniş ve büyük bir hamle yapamıyor. Üstelik cehennemî zekâsı, bu yarım hamleleri de felce uğrattıyor. Büyük san'atkârlar, kalb ve zekâ mücadelesini san'at eserinin sonunda veya üstünde yaşarlar. Bu suretle yılan güvercini mahvetmiyor; bilâkis yaratıcı faaliyete, daha derinleşmek, genişlemek, ve ileri atılmak için, tükenmez bir hayat kaynağı oluyor. Buna mukabil Nurullah Ataç'da kalbin koduğu teze o daha şekillenmeden, zekâ bir anti - tez koyuyor. Bir taraftan hamle nisbeten zayıf. Diğer taraftan bu çarpışma başlangıçta oluyor. Ve neticede yaratıcı tohumlar boy atamıyorlar. Daha fenası var : bu mizaç onun kapalı bir âlem yapmasına, ve sistematik bir dünya - görüşü kurmasına da engel olmuştur.

Yalnız, bilmeli ki büyük adam daima «yapıcı» olan değildir. Aynı zamanda «yıkıcı» tipler de vardır. Yapıcılığı ve yıkıcılığı nefislerinde toplanan adamlar olduğu gibi bunlardan birine malik olan kimseler de mevcuttur; ve yapıcılar kadar yıkıcılar da birer terakki âmilidirler demek istivorum. Sizlere tuhaf bir sey söyleyeyim, doğrusu çok şaşıyorum: Büyüklüğün yegâne şartını «müsbet bir iddia» zannediyorsunuz; ama kıymeti ne olursa olsun. Halbuki öyle zekâlar vardır ki hiç bir iddianın formülleri arasına kapatılamazlar. Öyle ruhlar vardır ki her iman onlara bir tuzak gibi görünür; huzursuzluk içinde çırpınırlar; ve sonunda kendilerini dışarıya, güneşe, açık havaya atarlar. Her iddia beşeriyet için bir kazançtır. Ve yıkıcı zekâ, bütün davaların çürük, dar ve karanlık taraflarını göstererek mükemmelleşmelerine sebep olur. Bu da, bir mânada, yani vasıtalı olarak, yapıcılıktır. Nurullah Ataç bir yazısında şöyle diyordu : «Bir gün öyle, bir gün böyle söylemesine şaşıranlara: — Ben, derdi, size yol göstermiyorum; bir iddia ile gelmiyorum: Bütün iddiaların yanlış olan tarafını göstermek istiyorum. Herhangi bir iddiaya iştirak, aksi iddiadaki hakikati inkâr etmektir. Ben kendim için buna razı değilim: seçmek istemiyorum.» Bu, kendisidir.

Nurullah Ataç, başlangıcını eski Yunandan ve İsadan alan, ve garp

medeniyetinin ruhunu teşkil eden individualist an'ane zincirinin bir halkasıdır. — « Herkes kendi anlayışı ile anlamalıdır. » Ve bu büyük ailenin bir ferdidir.

Brigdman: The Logic of Modern Physics

Bridgman «Modern fiziğin mantığı» adlı kitabında fizikte kullanılan eski mefhumları tahlil ve tenkid ediyor. Fizikte son zamanlara kadar hiç tenkit edilmeden kullanılan klâsik mefhumların aktüel tecrübeyi izah için kâfi gelmediğini, hattâ büsbütün uygunsuz olduğunu görmek büyük bir sadme idi. Bu sadme bir reaksiyon yaratmış ve fiziğin bütün mefhumlarına karşı tenkitçi bir cephe doğurmuştur. Fizikte meydana gelen bu reaksiyon şüphesiz Einstein'ın izafiyet nazariyesile başlar. Einstein'ın bilhassa üzerinde durduğu mefhumlar zaman ve mekân mefhumlarıdır. Fakat sonraları yapılan tscrübeler ve quanta'lar sahasında bulunan yeni vakıâlar diğer esas mefhumların da sıkı bir tenkide tâbi tutulmaları lâzım geldiğini göstermiştir ve mefhumlar hakkında yeni bir noktai nazar yani operasyonel noktai nazar meydana gelmiştir. İşte Bridgman bu kitabında bu noktai nazarı tetkik ediyor.

Fizikçileeden birçoğunun kabul ettiği bu operasyonel metodu tetkikten evvel mefhumlara karşı alınan eski noktai nazara bakalım. Fizikte Einstein'ın izafiyet nazariyesi kabul edilinceye kadar mefhumlar hassaları ile tarif ediliyorlardı. Buna en iyi misal Newton'un mutlak zaman mefhumunu tarifidir. Onca mutlak zaman haricî hiçbir şeye tâbi olmadan sür'atini değiştirmeden kendiliğinden daima aynı surette akar. Bu akış mutlak zamanın bir hassasıdır ve bu hassa ile de bu mefhum tarif edilir. Bundan başka fiziğin diğer birçok mefhumları da böyle hassaları ile tarif ediliyordu.

Einstein'ın izafiyet nazariyesindenberi bu suretle tarif edilen mefhumlara karşı tenkitçi bir cephe alınmıştır. Artık mefhumlar hassaları vasıtasile değil, bizzat o mefhumları tayin için yapılan aktüel ameliyelerle tarif ediliyorlar. Bu, mefhumlar hakkındaki operasyonel noktai nazardır ve esası şudur:

Herhangi bir mefhumun manası o mefhumu tayin için yapılan ameliyeler vasıtasile tesbit edilir. Ve mefhum bu ameliyeler grupuna muadildir. Mefhum bu ameliyelerden fazla ve başka birşey ihtiva etmez. Me-

selâ uzunluk mefhumundan ne anlıyoruz? Eğer biz herhangi bir cismin ve her cismin uzunluğunun ne olduğunu söyleyebilirsek o mefhumu biliyoruz demektir. Fizikçi için de bundan fazla birşey lâzım değildir. Bir cismin uzunluğunu ölçmek için bir takım fizikî ameliyeler yaparız. Bu ameliyeler tesbit edilince mefhum da tesbit edilmiş olur. Tabiidir ki bir mefhumu tayin için yapılan ameliyeler bir tek gruba ithal edilmelidir. Çünkü birden fazla ameliyeler grubu varsa birden fazla mefhum vardır demektir.

Uzunluk mefhumunu teferrüatle tetkik ederek bu operasyonel noktai nazarı ve neticelerini daha iyi anlarız. Bu mefhumu tayin için bir cismin uzunluğunu ölçmeğe yarıyan ameliyeleri tesbit eder ve görürüz ki günlük tecrübe sahamızdaki cisimlerin uzunluklarını tatbikî (tactual) olarak metre ile ölçüyoruz. Yani metrenin, cismin boyunca yanyana tatbiki ile elde edilen adede cismin metre cinsinden uzunluğu diyoruz. Bu yapılan ameliyenin tatbikî oluşundan dolayı da burada kullanılan uzunluk mefhumu tatbikî bir mefhum oluyor. Fakat bu mefhumu tarif edildiği tecrübe sahasından başka diğer sahalarda kullanmaya ve bu sahalarda da uzunluk mefhumuna muadil olan ameliyeleri yapmaya kalkışınca bir takım zorluklarla karşılaşyoruz; hattâ bu ameliyeleri yapmanın imkânsız olduğunu görüyoruz. Meselâ artık çok büyük arazi parçalarını metre ile değil, ziya şuaları vasıtasile ölçmeğe başlıyoruz. Teodolit ile yapılan ve hesaplara ziya şuaları arasındaki zaviyeler katılan bu ölçülerde kullanılan uzunluk mefhumu, onu tayine yarıyan ameliyelerin değişmesinden dolayı karakterini değiştiriyor. Tatbikî bir mefhum olmaktan çıkıp optik bir mefhum oluyor.

Güneş ve yıldız mesafelerinde de uzunluk ölçüleri optik ameliyelerle yapıldığından dolayı astrotomik büyüklükler sahasında kullanılan mefhum da optik bir mefhumdur ve karakterce tatbikî mefhumdan farklıdır. Bunun için de bir cismin uzunluğunun şu kadar metre olduğunu söylemekle bir yıldızın şu kadar ziya senesi uzak olduğunu söylemek birbirinden tamamen farklı şeylerdir.

Mikroskopik ve ültra mikroskopik buudlar mertebesinde kullanılan uzunluk mefhumu da optik bir mefhumdur. Çünkü meselâ muayyen bir kristalde atom müstevileri arasındaki mesafeyi gösteren aded ziyanın dalga nazariyesiden çıkarılan umumî bir muadeleyi halletmek suretile elde edilmiştir.

Elektron kutrunun büyüklük mertebesinde de uzunluk mefhumu tatbikî bir mefhum olmaktan tamamen uzaklaşmıştır. Hattâ artık bu mertebede bu mefhumu başlı başına bulmağa imkân yoktur. O diğer mef-

humlarla meselâ elektrik sahası vektör'ü mefhumile karışıyor. Bu mer-
tebede mefhumların birbirleri içinde eridiklerini görüyoruz.

Operasyonel noktai nazarın başlıca üç neticesi vardır:

1— Bütün mefhumlarımızda müşterek iki nokta.— Birincisi şudur: Bir mefhum ancak o mefhumu tayin için içinde aktüel ameliyeler yapı-
lan tecrübe sahasında tarif edilmiştir ve mefhumu bu sahadan başka sa-
halarda kullanmağa hakkımız yoktur. Nitekim uzunluk mefhumu misa-
linde gördük ki aynı mefhumu başka sahalarda kullanırken ona muadil
olan ameliyeleri yapmakta zorluk çekiyoruz ve muayyen bir raddeden
sonra ameliyeleri büsbütün değiştirmeye mecbur oluyoruz. Ameliyeler
değişince de mefhum değişmiş oluyor. Fakat ekseriya biz ameliyeler de-
ğiştirdiği halde aynı mefhumu kullanıyoruz. Buna da sebep bir cismin de-
ğişik ameliyelerle bulunan uzunlukları arasında adetçe bir farkın henüz
bulunmadığıdır. Fakat ameliyeler değiştiği için mefhumların değiştiğini
ve günlük tecrübe sahasında aynı adedî neticeyi veren değişik ameli-
yelerin başka tecrübe sahalarında farklı neticeler verebileceğini unut-
mamalıyız.

Mefhumlarda müşterek olan ikinci nokta şudur: Tecrübe ile elde edi-
lecek şeylerin hududuna yaklaştıkça kullanılan mefhumlar ferdiyetle-
rini kaybediyorlar. Birbirleri içinde eriyip adetce azalıyorlar. Elektron
kutrunun büyüklük mertebesinde uzunluk ve elektrik sahası vektörü
mefhumlarının eriyip şekilsiz bir bütün haline gelmeleri gibi.

2— Bilginin izafiliği.— Mutlak hareket, sükûn veya uzunluk yoktur.
Bunlar izafî mefhumlardır. Bunların izafî oluşları onları tayin için yapı-
lan ameliyelerin tetkikile gösterilir. Meselâ ancak nümune olarak bir
cisim seçeceğiz ki diğerlerinin bu cisme nazaran harekette veya sükû-
nette olduğunu söyleyelim.

3— Manasız sualler.— Mefhumlardan birini ihtiva eden bir سوالın
manası varsa o suale cevap verebilmek için yapılması lâzım olan ameli-
yeleri bulmak mümkün olmalıdır. Aksi hal mevcut ise yani suale doğru
veya yanlış bir cevap vermek için hiçbir ameliye yapılamazsa, o سوال
manasızdır. Operasyonel noktai nazarın en mühim neticesi budur ve bu-
nu kabulden sonra fizik ve felsefede sorulan bir sürü suallerin manasız
olduğu meydana çıkmıştır.

Bridgman bu kitabında fiziğin en mühim olan mefhumlarını yani
zaman, mekân, illiyet, ayniyet, sür'at, kuvvet, kütle, enerji, Quantum
mefhumlarını, termodinamikte, elektrikte ve izafiyet nazariyesinde kul-
lanılan mefhumları bu operasyonel bakımdan tetkik ediyor. Bu tetkikten
sonra tabiatın yapısı hakkında bazı faraziyeleri münakaşa ediyor ve ki-
tabını tabiat hakkında muayyen görüşlere ait bir fasılla bitiriyor.

Bitaraf münakkid

Bitaraf münakkid... ne demektir?

Ya san'ata aid hiçbir fikri olmıyan veya fikirlerini, telâkkilerini bir tarafa koyarak eserler üzerinde telâkkisiz ve fikirsiz hüküm veren bir garibe...

«Bitarafım» diyen münakkid ve - münakkid bitaraf olmalıdır - diyen kari kadar kim merhamete şayandır. Her eserin şartları ve hususî halleri içinde konuşulmasını istemek, münakkidin ve hattâ edebiyat tarihçesinin şahsiyetini olduğu gibi inkârdır. Her insan gibi münakkidin de bir mektebe, bir görüşe meyli vardır ve onlara bağlıdır.

San'at ve fikir gibi yüzde yüz olarak ferdiyet ve şuurla alâkalı meselelerde ferdiyet ve şuurun rolünü ikinci dereceye atmak...

Bir şehir halkı tasavvur edin ki eşyaya, içtimâî müesseselere ve insanlara ancak ve ancak şe'niyet hükümleri vermek kabiliyetindedir. Orada taş siyah; tiyatro, cami büyük; ferdler ise şu ve bu boydadırlar. Kaynağı bizzat şuur ve şahsiyet olan kıymet hükmünden nasibini almıyan bu şehir halkı her türlü vakıânın karşısında sonsuz olarak bitaraftır. Münakkid ve edebiyat tarihçesinden de bitaraflık istemek ondan ancak bir san'at eseeini dar ve muayyen kalıplardan birine ithal etmesini ve kaba ölçüde, vasıflarını söylemesini talep etmektir. Telâkkilerinden feragat ederek hüküm vermesini düşünmek şahsiyetin teşekkülünde kültürün estetik görüşlerin ferdi bir örgü içinde anlaşılmasından tam bir habersizliktir.

Her görüşe kucak açmak, bir takım antitezleri nefsinde cemetmek, sellerin önüne geçmek, mahud tabirile bitaraflık...

Ya realitenin karşısında ona ferdiyetini giydirmek istiyen bir san'at-kârın, varlığını teşkil eden şuur nerede.

Sabahaddin Kudret

İki mizah

İki mizah vardır:

Birisi köklerini herhangi tersiminde bulan bir kâinat görüşüdür ve bir prensipe müstenid zekânın kendi düşünce ve anlayışına sığmıyan, insanları ve bunların hareketlerini, âlemlerini hiçe sayar. İdraki daima uyanık, karşı durduğu bir telâkkinin gafletini bekler. Şu şahıs, bu vak'a kuruntularından azâde kendi dünyasının yanında yaşama hakkını vermediği bir âlemin zavallılığının, dar bir çerçeve içerisine kapanıp kalışının, krokisini çizer. Bu çizilen, onca, ancak boş zamanlarda bir cismi davet edebilecek, ciddiyet ve hakikatle alâkasız sadece bir kelime ile iflâsın hazin, hazin olduğu kadar da gülünç manzarasıdır.

Bununla beraber, kendi miyarlarına duyduğu emniyet nisbetinde davasının aksine menfi bir alâka ve nefretten hiçbir zaman kendini kurtarmış sayılamaz.

Zaten şahsiyetine her zaman bağlı bir tefekkür her zaman muhasım telâkkilerle mücadelede değil midir?

Herhangi bir insan tipi ve cemiyetini titrek, çıplak ve âdeta onu yeni bir hüviyetle gözlere serebilen mizah zekâsı onu daima bir benimsenmeğe ve gülünç kalmağa mahkûm etmiş demektir. Bu muvaffakiyetin esasını, herşeyden evvel ve en ziyade şahsın kendi ferdiyetine ve adesesini altındaki dünyaya bağlılık hümmasında aramalıdır.

Menşeyini bir inanışta ve büyük meselelerde bulan bu mizahın eserleri meydanda: İspanyada «Cervantes» - Fransada «La Fontaine», «Moliere» ve bilhassa bütün memleketlerde forklor...

İkinci mizah fikirsizliğin ve şahsiyetsizliği senbolü... Hiçbir inanışa, hiçbir görüşe geniş mikyasta alâka duymayışın bir neticesi şeklinde görülüyor. Konuşulan meselelerden ziyade anide cins ve cihetini değiştiren bir nükteye yer veren bu ikinci tip varlığını, hayatıyetini ve hattâ vaktile bile olsa var olduğunu doğru dürüst iddiaya üşenen bir zümrenin elinde en çeşnisiz ve sönük örneklerini verir.

Mizah, artık burada bir realitenin karikatürü, sonu şedit bir itham ve nefrete varan bir duygunun neticesi olarak bir hiciv değil; söylenen şeylerin, fikir, san'at, şu, bu namı altında sürülen mefhumların kofluğuna ve alelâdeliğine ihtiyaten kullanılmak istenen delik deşik bir kalkanıdır.

Sabahaddin Kudret

Namık Kemal ve İbret gazetesi

Namık Kemal ve İbret gazetesi: Mustafa Nihat Özün, Gazi Terbiye Enstitüsü Edebiyat Muallimi. — Nâsiri: Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938 — 306 orta shf.

Mustafa Nihad, Namık Kemal'in ölümünün ellinci yıldönümü münasebetile «İbret» gazetesindeki makalelerinden en mühimlerini - tarihî ve lisanî izahat ve bir lûgatçe ile beraber - neşretti. Muharrir, üzerinde pek çok konuşulmuş olan bu büyük tanzimat ideoloğu hakkında söylenen şeylerin, metinler meydana çıkmadıkça ya sempati veya antipati ile karşılanacağını, bütün bu mütalealardan objektif bir hüküm çıkarmak kabil olmayacağını - haklı olarak - söylüyor. Bundan dolayı üç yüz sahifeyi geçen kitabda şahsî mütalealara pek az yer vererek, ideolog Namık Kemal'i tebarüz ettiren belli başlı makaleleri neşrediyor.

Bu nevi neşriyat son asır fikir tarihimiz için fevkalâde faydalı olacaktır. Aynı teşebbüsün Ziya Gökalp, Sabahaddin, Ali Süavî, Vefik Paşa, Cevdet Paşa, Yusuf Akçura, Mehmed İzzet, Baha Tevfik, Şehbenderzade Ahmed Hilmi, Rıza Tevfik, Sâti, Abdullah Cevdet ilh.. gibi son yarım asırlık fikir hayatımızda muhtelif nisbetlerde rol oynamış olan mütefekkir ve muhareirler hakkında da yapılması lâzımdır. Bir kısmı pek yakın zamanlara aid olan bu muharrirlerin eserleri daha bugünden nadir kitaplar arasına girmiştir. Hele ekserisi mecmua ve gazetelerde makaleler halinde dağılmış olan bu neşriyatı, bir gün gelecek ki toplamak fevkalâde güçleşecektir. Bu muharrirlerden her biri hakkında, bu tarzda iyi seçilmiş birer metin kitabının bulunması gençlerin fikrî tarihimizi tanıyabilmeleri için yegâne yoldur. Türk roman tarihinin birinci cildinden sonra bu ikinci vesaik kitabını veren Mustafa Nihad'dan bu yolda yeni ve kıymetli eserler bekliyoruz.

Fakat - bilhassa - Remzi Kitabevi'nin bu işe hususî bir ehemmiyet vermesini temenni ederiz. Namık Kemal'in ellinci yıldönümü münasebetile başlayan bu teşebbüs tek başına kalmamalı ve Türk tefekkür tarihinin yakın ve uzak devirlerine aid membalardan en mühimleri neşredilmelidir.

Bu kitabda Kemal'in istikbal, hukuk, nüfus, ittihadı islâm, imtizacı akvam, maarif, hukuku umumiye, devlet ve millet, reji, efkârı umumiye, terakki, aile, medeniyet, türkçe matbuat, moda, vatan ilh... hakkındaki makalelerini buluyoruz. Bu makaleler, Kemal'in Avrupadan döndükten sonra «İbret» gazetesindeki siyasî mücadelelerine aittir. Burada Kemal'i terakkiperver, liberal fakat müslüman ve «ittihadı anasırcı» bir Osmanlı

ideoloğu olarak görünüyor. Meselâ İstikbal adlı makalesinde şöyle diyor: «İstikbalimiz emindir: Çünkü islâmiyet vahdete gelmeyi emrediyor. **Cinsiyet ve lisan** gibi avarızı dünyeviyeyi **vesilei ihtilâf** etmiye kat'iiyen mânidir. Binaenaleyh mevcudatı vehmiğinde bırakmayı bürhanı dirayet addeden bazı mütesallıfların zannı gibi buralarda Lâzlık, Arnavudluk, Kürdlük, Arablık devaisinin zuhuru muhal hükmündedir.» İttihadı islâm makalesinde: «Umum ehli islâmın vaktile haiz oldukları mertebeyi ulâyı bugüne kadad idame edememelerine sebep araya düşen tefrikadır.» diyor. İmtizacı akvam adlı makalede: «Cinsiyet gibi, lisan gibi, mezheb gibi rabıtalılar bir cemiyete noktai içtima olabilir, fakat hiçbir vakit içtimaa bir seddi mümaneat olamaz.» dedikten sonra muhtelif Avrupa milletlerinden misaller getirerek din, mezheb, dil ayrılığı olan insanların **vatan** fikri etrafında birleşeceklerini söylüyor. Namık Kemal'in bu **Osmanlı vatani**, gayrimütecanis unsurları, müslüman olan ve olmıyan bütün kavimleri birleştiriyordu. Fakat onun muhtelif makalelerde iftiharla söylediği beş asır devam eden bu imparatorluk vahdetini théocratique devlete borçlu idi. Mıntakalar kuvvetlendikçe imparatorluk onları zorla tutmaya başladı. «İhtilâfı anasır» dan korkan Namık Kemal diğer taraftan medeniyet telâkkisinde garblı olmıya kendini mecbur görüyor: «Kârgir binalar ecele mukavemet etmez, fakat yanmıya, yakılmıya karşı durur. ilh.. bir insanın maksadı yalnız **yaşamak** değil, **hürriyetle yaşamaktır**» diyerek **hürriyet** mefkûresini müdafaaya kalkıyor. Fakat bizzat kendi hürriyetinin imparatorluk vatanını parçalıyacak bir âmil olduğunu unutuyor.

Ruhda şarklı ve şekilde garblı olan Namık Kemal medeniyeti ancak **bir hadde kadar** almak lâzım geldiğine kanidir: «Bir takım hakayiki ilmiye vardır ki dünyanın hiçbir tarafında değişmez. Bu kabilden olan hakayiki nafiayı nerede bulursak iktibas ederiz. Temeddün için Avrupalıların dansına, usulü münakehatını taklid etmiye hiç de mecbur değiliz.»

Kitabda bu neviden bol bol rastlamak kabil olan metinler Kemal'in de diğer Tanzimat mütefekkirleri gibi esaslı bir dualisme içinde bulunduğunu göstermiye kâfidir. Bu dualisme Gökalp'ın medeniyet ve hars tefrikine, Akif'in «Asım» ına kadar gelmiştir.

H. Z. ÜLKEN

Maksim Gorki, Aşk rüyası

Maksim Gorki: **Aşk rüyası** - Türkçeye çeviren: Hasan Ali Ediz. Remzi Kitabevi. 1938. (Dünya muharrirlerinden tercümeler: 28) - Shf: 191.

Maksim Gorki'den lisanımızda ilk tercüme meşrutiyette İsmail Müştak ve Muhiddinin yaptıkları «Ana» romanıdır. Bu roman o zaman muhitte büyük bir akis uyandırmıştı. Yeni Mecmuada Ruşen Eşref'in «Les

Vagabonds» den yaptığı Malva ve Tchelkach tercümeleri çok sevildi. Dostoïevskv'nin «Beyaz geceler» i ile beraber Rus edebiyatına karşı sempati uyandırdı. Mütarekede Yakub Kadri «Ölüler evinin hatıraları» nı tefrikaya başlıyarak bu sempatiyi devam ettirmişti. Fakat nedense bir müddet gerek Gorki'ye, gerek bütün Rus edebiyatına karşı alâka gevşedi.

Son senelerde başlıyan hararetli tercüme faaliyeti Gorki muhabbetini tekrar meydana çıkardı. Mütercimmin mukaddimesinde söylediği gibi Mustafa Nihad'ın tercümeleri buna kapı açtı. Üç kış evvel Şehir Tiyatrosu Gorki'nin bir tiyatrosunu oynadı.

Hasan Âli Ediz, birinci hikâyenin adını taşıyan ve on beş hikâyeden mürekkep «Aşk rüyası» adlı eserini yeni neşrediyor. Bütün kuvveti hikâyelerinde toplanan Rus edibinin bu suretle roman ve tiyatro değil, fakat hikâyelerini tamamen tercüme etmek daha doğru bir iş oluyor. Bütün şöhretine rağmen Gorki, birinci sınıf edib değildir. Dostoïevski, hattâ Gogol ve Tourgenief'le mukayese edilirse çok zayıf kalır. Onu her şeyden evvel sınıf ideolojisini santimental - realist şekillerle ifade eden bazan çok muvaffakiyetli bir hikâyeci olarak tanımalıdır. Fikrî cephesinde de tam bir sarahat görülmez. Hayatında ideolojik med ve cezirler şaşılacak kadar seridir. «Angoisse» adında - tercümesi çok lâzım olan - hikâyesindeki vahşi arabacı fıkrasını İsviçreye kaçtığı zaman beyaz ve kırmızı bütün renklerin aleyhinde bir remiz gibi kullanmaktan çekinmemişti. Bununla beraber onun münzevî, kimsesiz ruhlar, aşağı tabaka insanları, biçareler ve sefillerin hayatına aid hikâyelerinde büsbütün kendine mahsus bir üslûbu vardır. Bu küçük portrelerde o kadar muvaffak olan edibi büyük ve constructif eserler içerisinde asla aynı kuvvette bulamıyoruz.

Bundan dolayı onu kendi nev'i içinde bize tanıtmak, hikâyelerini üslûbundaki kıvraklığa itina ederek türkçeye çevirmek cidden faydalı olur. Bu itibarla Reşen Eşref'in ilk tercümelerini bazan hâlâ aradığımızı söylemiye mecburum.

Ruscadan tercüme edilmiş olan «Aşk rüyası» nı ilk defa olarak seve seve okudum. Gorki'nin bu hikâyelerinden bazıları çok güzel, bazıları gevşek, hattâ zayıf. Bir gemi kazasında kendini kurtarmak için hayalen her türlü fedakârlığa hazır olduğunu zannettiği kıza fedadan çekinmeyen delikanlının hikâyesi Nurullah Ataç'ın Gide'den naklettiği «Gemi batarken sandalda olmanın hicabı» nı hatırlatıyor. «Roman» da mürettib çocuğun aşkı da aynı tarzda... Bu hikâyeler, insanın ulvî, fedakâr ve hassas manzarası altında uyuyan hayvanlığını anlatıyor. Fakat Rus edebiyatı için bu görüş yeni değildir. Dostoïevsky'nin ekseri kahramanları bu tezadı, aynı insanda şeytanla meleşin bu kadar birbirine yakın hakimiyetini ifade ederler. Ortodoks mistizminden kuvvet alarak, insanın vahşeti ve dinin humiliation'ini bu kadar şiddetle birbirine yaklaştıran Dostoïevsky'ye nazaran, Gorki'nin kahramanları ancak birer küçük hikâyeyi dol-

duracak derecede kalıyor. «Vicdanımdaki leke» hikâyesi - belki de - pedagojik bir gaye ile yazılmış; fakat bu kadar garib bir netice ile, hem de suçlu olan tarafından, bitirilmesine ne lüzum vardı?

«Mavi gözlü kadın» hikâyesi çok güzel. Refik Halid «Yatık Emine» - sinde ve «Sarı bal» da ve diğer bazı hikâyeciler bizde de bu tarzda eserler verdiler. «Taşlama» bir hikâyeden ziyade - muharririn de söylediği gibi - recm âdetini gösteren hakikî bir vak'a.

Eskiden bunu Rusyada ve galiba yakın zamana kadar Amerikada tatbik ediyorlarmış. Çok şükür biz tarihimizde bile böyle birşey bilmiyoruz. «Madalyonun iki yüzünde» mutaassıb ve mürabahacı halkın iki yüzlü, sahte, hodkâm ve hayvanî dindarlığı gayet güzel tezyif ediliyor. Halide Edib'in «Sinekli Bakkal» da tasvir ettiği İmam Efendinin «Cehennem» i, mahalleyi kasıp kavurması da aynı mahiyette değil mi?

Kitabın son hikâyesi olan «Bir sonbahar günü» - bence - en güzel parçalarından biridir. Onu okurken gözlerim yaşardı. Bu artık eskimiş ve çok yazılmış mevzua kuvvetli bir kalem her ne zaman dönecek olsa aynı derin tesiri yapmadan geri kalmıyor. Gorki'nin bütün mehareti, realizm ile romantizmi birbirine o kadar iyi yaklaştırması, en acı hakikatin içinde en fazla hisse dokunmasını bilmesi bu hikâyede ne güzel görülüyor. Onun kendine mahsus bir keskinlikle acı hakikate dokunması hristiyanlığa karşı yaptığı reaksiyonlara rağmen yine hâlâ Dostoïvsky ve Tolstoï gibi hristiyan muharrirlerin tesirinden ileri geliyor: «Bir sonbahar günü» nde «Cürüm ve Ceza» nın sonia'sı farkediliyor. Bu ruhu yükseltici **günahkâr kadın**, bu Magda Lena, dünyasından tamamen çıkabilenler ancak Cholokov gibi yeni Rus romancılarıdır.

H. Z. ÜLKEN

M.

DÜNYA MUHARRİRLERİNDEN TERCÜMELER :

No. 3
Maksim Gorki
S T E P T E
Mustafa Nihat
Fi : 50

No. 18
N. Gogol
MAYIS GECESİ
Hasan Âli Ediz - V. Onat
Fi : 50

No. 6
Gabriel d'Annunzio
S I Ğ I N T I
Nasuhi Baydur
Fi : 50

No. 16
Guy De Maupassant
ÖLÜM KADAR ACI
Muhittin Birgen
Fi : 50

Daima Tiryaki içiyorum

Her tiryaki bunu söylüyor. Acaba neden
Çünkü:

Tiryaki sigarası uzun zamandanberi beklediği sigaradır. Bütün İn-
hisarlar mamulâtı gibi «Tiryaki» nin de harmanı her zaman aynı-
dır, içimi ve nefaseti hiç değişmez.

Her zaman aynı harmanı, aynı içimi,
aynı nefaseti

TİRYAKİ

de bulabilirsiniz

25 ince sigara } 15 kuruş
20 kalın „ }

DÜNYA MUHARRİRLERİNDEN TERCÜMELER SERİSİ

Fransız edebiyatından:

H. BÉRAND	Şişko	Şükrü KAYA
P. BENOIT	Gece yarısı güneşi	Nahit SIRRI
A. DAUDET	Taraskonlu Tartaren	H. Nihat BOZTEPE
G. DUHAMEL	Gece yarısı itirafı	S. K. YETKİN ve S. RAHİMİ
A. DUMAS (Fils)	La Dame aux Camélias	Mustafa Nihat ÖZÖN
A. GIDE	Immoraliste	Şerif HULÛSÎ
A. FRANCE	Thais. (2 ci basılış)	Nasuhi BAYDAR
A. FRANCE	Allahlar susamışlardı	Hüseyin Cahit YALÇIN
P. İSTİRATİ (*)	Kira - Kiralina	Yaşar Nabi NAYIR
G. de MAUPASSANT	Ölüm kadar acı	Muhiddin BİRGİN
G. de MAUPASSANT	Küçük Rok	Mustafa Nihat ÖZÖN
H. de MONTHERLANT	Bekârlar	Tarık ARTEN
A. MAUROIS	Cephe sohbetleri	Sabri Esat ANDER

Rus edebiyatından:

A. ÇEHOV	Maske	Zeki BAŞAR
A. ÇEHOV	6 numaralı koğuş	H. Âli EDİZ ve H. BOZOK
T. DOSTOYEVSKI	Netočka Nezvanova	Mustafa Nihat ÖZÖN
M. GORKİ	Stepte (2 ci basılış)	Mustafa Nihat ÖZÖN
M. GORKİ	Serseriler	Mustafa Nihat ÖZÖN
M. GORKİ	Sıkıntı	Mustafa Nihat ÖZÖN
M. GORKİ	Benim üniversitelerim	Hasan Âli EDİZ
N. GOGOL	Mayıs gecesi	H. Âli EDİZ ve Vasıf ONAT
KATANEV, ZOZULA, LENÇ	Rus hikâyeleri	Hasan Âli EDİZ
M. ŞOLOHOV	Uyandırılmış toprak (2 cild)	Mustafa Nihat ÖZÖN
TURGENİEF	Babalar ve çocuklar (2 cild)	H. Âli EDİZ ve Vasıf ONAT

İngiliz - Amerikan edebiyatından:

O. WILDE	Doryan Grey'in portresi	O. Şaik, Ferhunde GÖKYAY
J. LONDON	Güneş çocuğu	Ahmet Cemil

İtalyan edebiyatından:

G. D'ANNUNZIO	Sığıntı	Nasuhi BAYDAR
G. D'ANNUNZIO	Episkope ve şürekâsı	Cezmi TAHİR
T. MURRI	Kürek cehennemi	Hüseyin Cahit YALÇIN
A. VIVANTI	Yırtıcılar	Hüseyin Cahit YALÇIN

Alman edebiyatından:

W. BAUM	Esrarsız hayat	Nasuhi BAYDAR
---------	----------------	---------------

REMZİ KİTABEVİ

Flatı 25 Kuruş